

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД «ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ГОРЩЕНКО ЮЛІЯ АНАТОЛІЇВНА

УДК: 378.124+372.4+371.5+7

**РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ МАЙБУТНІХ  
УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ  
МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація

на здобуття наукового ступеня

кандидата педагогічних наук

Науковий керівник –  
Пальшкова Ірина Олександрівна,  
доктор педагогічних наук,  
професор

Одеса – 2015

## ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН	11
1.1. Мистецтво як засіб естетичного розвитку особистості	11
1.2. Проблема розвитку естетичних оцінних суджень у педагогічній теорії	28
1.2.1. Оцінно-естетична діяльність, її характеристика	28
1.2.2. Сутність і структура феномена «естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи»	39
1.3. Стан розвитку естетичних оцінних суджень у сучасній педагогічній практиці	67
1.4. Педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін	74
Висновки з розділу 1	102
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН	104
2.1. Критеріальний підхід до розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи	104
2.2. Зміст розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи	130
2.2.1. Модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи	130
2.2.2. Експериментальна методика розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи	134
2.3. Порівняльний аналіз розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи	156
Висновки з розділу 2	177

	3
ВИСНОВКИ	180
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ	211

## ВСТУП

**Актуальність теми дослідження.** Сьогодення вимагає від кожної людини здатності швидко і всебічно аналізувати зовнішні зміни, адекватно реагувати на них, що передбачає необхідність формування в особистості індивідуальних оцінних суджень. Особливо гострою ця проблема відчувається у світлі подій, що відбуваються в нашій країні. Увага суспільства звертається на важливість формування у підростаючого покоління національної гідності, збереження національних традицій і цінностей. Зокрема, в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. зазначено необхідність виховання молодого покоління, яке здатне до збереження і примноження соціальних і духовних цінностей національної культури, орієнтації освіти, власне, на особистість учня та сприйняття ним загальнолюдських цінностей, розвиток особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу, сучасної європейської цивілізації. Отже, завданням освіти на сучасному етапі є не стільки озброєння школярів знаннями і практичними навичками, скільки розкриття їхнього особистісного ресурсу, формування загальної культури, в тому числі й естетичної.

Суттєву роль у формуванні основ культури особистості відіграє початкова школа, оскільки тут виховується естетичне ставлення до довколишнього світу, формуються якості та властивості особистості, що спрямовують і координують її подальший розвиток. Саме початкова ланка освіти покликана відкрити перед молодшим школярем шлях до пізнання прекрасного, навчити цінувати і розуміти його. Уроки музики, літератури, образотворчого мистецтва мають стати справжньою школою мистецтва. Про це наголошено в Державному стандарті початкової освіти, в якому зазначено, що учні початкової школи повинні оволодіти міжпредметними естетичними і предметними мистецькими (музичними, образотворчими, хореографічними, театральними, екранними) компетентностями. Зокрема, завданнями освітньої

галузі «Мистецтво» виступають: виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів і потреб, естетичних ідеалів, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва, оцінювати естетичні явища. З огляду на це, майбутні вчителі початкової ланки освіти повинні мати розвинені естетичні оцінні судження.

Саме тому важливим завданням сучасної вищої педагогічної освіти є розвиток естетичних оцінних суджень студентів факультетів початкового навчання, оскільки вони першими прищеплюють любов до прекрасного молодшим школярам, допомагають їм орієнтуватись у видовому розмаїтті мистецьких творів, розумітися на естетичних цінностях, виділяти цінне й антицінне в мистецтві, людях, оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини, формують їхній естетичний ідеал.

Різні аспекти проблеми формування естетичних оцінних суджень особистості були предметом досліджень філософів (М. Бердяєв, М. Коган, О. Лосєв та ін.); педагогів (І. Зязюн, Л. Масол, О. Мелік-Пашаєва, Н. Миропольська, Г. Шевченко та ін.); мистецтвознавців (В. Громова, А. Канцедікас, Т. Кузнєцова, А. Салтиков та ін.); психологів (І. Бех, Л. Виготський, Є. Назайкінський, Б. Теплов та ін). Водночас питання розвитку естетичних оцінних суджень у майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін недостатньо висвітлено в сучасній педагогіці.

Аналіз психолого-педагогічної і методичної літератури, навчальних планів і програм виявив низку суперечностей у педагогічній практиці вищої школи між: необхідністю підвищення ефективності розвитку естетичних оцінних суджень у майбутніх учителів початкової школи та недостатньою теоретичною і методичною розробленістю цієї проблеми; потенційними можливостями процесу професійної підготовки щодо розвитку естетичних оцінних суджень у майбутніх учителів та її практичним утіленням.

Недостатня наукова розробленість проблеми і необхідність розв'язання окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін»**.

**Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.** Дослідження виконано відповідно до наукової теми кафедри педагогічних технологій початкової освіти «Формування міжпредметної компетентності майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки» (№ 0110U002179), що входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Тема дисертації була затверджена вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (протокол № 8 від 26 травня 2014 року) і узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень в галузі педагогічних і психологічних наук при НАПН України (протокол № 6 від 17 червня 2014 року).

**Мета дослідження:** науково обґрунтувати й експериментально апробувати модель і методику розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

**Завдання дослідження:**

1. Науково обґрунтувати сутність і структуру поняття «естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи»; уточнити поняття «інтеграція мистецьких дисциплін», «оцінно-естетична діяльність», «інтерпретаційні вміння».

2. Виявити компоненти, критерії, показники і схарактеризувати рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

3. Визначити й обґрунтувати педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

4. Розробити й експериментально перевірити модель і методику розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

**Об'єкт дослідження:** професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи в педагогічних вишах.

**Предмет дослідження:** педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

**Гіпотеза дослідження:** розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: створення естетичного середовища вищого навчального закладу; забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи; залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності.

**Методи дослідження.** Для розв'язання окреслених завдань, досягнення мети, перевірки гіпотези дослідження використано загальнонаукові методи теоретичного рівня: вивчення й аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури з проблеми розвитку естетичних оцінних суджень, узагальнення науково-теоретичних і емпіричних даних для побудови моделі та з'ясування педагогічних умов розвитку естетичних оцінних суджень; вивчення, аналіз й узагальнення досвіду навчально-виховної роботи вищого педагогічного навчального закладу, методи емпіричного дослідження (анкетування, спостереження, бесіди, самооцінка, психологічні методики, тести, питальники тощо) для розробки і перевірки методики розвитку естетичних оцінних суджень у майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін; педагогічний експеримент (констатувальний,

формувальний і прикінцевий етапи), кількісний та якісний аналіз результатів дослідження з метою перевірки дієвості моделі і методики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

**Базою дослідження** виступили Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Експериментальним дослідженням було охоплено 298 студентів. У формувальному експерименті взяли участь 146 майбутніх учителів початкової школи.

**Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:** визначено сутність поняття «естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи», описано його компонентну структуру (когнітивний, естетичний, аналітичний компоненти); визначено критерії (знаннєвий, естетично-чуттєвий, оцінно-аналітичний) з відповідними показниками; схарактеризовано рівні (достатній, базовий, низький) розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи; вперше науково обґрунтовано педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін (створення естетичного середовища вищого навчального закладу, забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності); розроблено модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін з відповідними етапами (пізнавально-мистецький, продуктивний, практико-зорієнтований); уточнено поняття «інтеграція мистецьких дисциплін», «оцінно-естетична діяльність», «інтерпретаційні вміння». Подальшого розвитку набули теорія і методика естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.



**Практична значущість дослідження** полягає в тому, що розроблено й експериментально апробовано діагностувальну й експериментальну методики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, спецкурс «Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи». Матеріали дослідження можуть бути використані у вищих навчальних закладах, а також у системі післядипломної педагогічної освіти. Висновки і результати дослідження можуть бути рекомендовані для широкого кола студентів, магістрантів для написання курсових, дипломних та магістерських робіт, викладачів вищої школи, аспірантів у ході підготовки наукових статей, методичних рекомендацій тощо.

**Результати дослідження** впроваджено в навчально-виховний процес Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (акт про впровадження № 3875 від 03.10.2014 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (акт про впровадження № 293-н від 14.10.2014 р.), Криворізького національного університету (акт про впровадження № 768 від 11.10.2014 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (акт про впровадження (№ 2256 від 08.12.2014 р.).

**Достовірність результатів** дослідження забезпечено положенням про цілісність особистості, опорою на результати психолого-педагогічної науки, доцільним поєднанням комплексу теоретичних та емпіричних методів дослідження, адекватних його меті, завданням, предмету і гіпотезі; порівняльним аналізом експериментальних даних, що мають репрезентативний характер.

**Апробація результатів дослідження.** Основні положення, висновки і результати дослідження доповідалися на міжнародному форумі «Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel» (Одеса, 2014), міжнародних: «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої

освіти» (Одеса, 2014), «Основні напрями підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція» (Умань, 2014), «Теорія та практика управління педагогічним процесом» (Одеса, 2014); «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2015), всеукраїнських: «Підвищення якості освіти в професійній підготовці майбутніх вчителів»» (Кривий Ріг, 2014), «Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми і перспективи» (Харків, 2014) науково-практичних конференціях.

**Основні результати дослідження** висвітлено в 15 публікаціях, із них 8 – у фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні (Ізраїль), 6 – апробаційного характеру.

**Структура та обсяг дисертації.** Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний текст дисертації становить 188 сторінок. У тексті вміщено 35 таблиць, 5 діаграм, 3 рисунки, що обіймають 1 самостійну сторінку. У списку використаних джерел 275 найменувань (із них 20 іноземною мовою). Додатки викладено на 47 сторінках. Загальний обсяг дисертації складає 264 сторінки.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

#### 1.1. Мистецтво як засіб естетичного розвитку особистості

Кожна історична доба характеризується рівнем культурного розвитку людства й розвитку особистості. Освітній та духовний ідеал певного історичного періоду визначає й мету освіти для цього часу. Сьогодення потребує людини високодуховної, творця своєї культури, свого здоров'я, творця культури своєї держави, суспільства. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті [150], Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття), Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту» [71] орієнтують педагогів на створення життєдайної системи неперервного навчання й виховання для досягнення високих освітніх рівнів на підставі кращих зразків вітчизняної та світової культури, вказують на необхідність творчого становлення особистості у процесі розвитку, а також забезпечення умов для постійного духовного та фізичного самовдосконалення особистості.

Розвиток сучасної педагогіки характеризується підвищеною увагою до внутрішнього потенціалу людини, створенням освітнього середовища, що сприяє розвитку творчої особистості. Джерелом формування такої особистості може й має бути мистецтво. Це стосується і практичної мистецької діяльності та, що дуже важливо, вивчення надбань світового і вітчизняного мистецтва, збагаченого естетичним, моральним змістом, такими необхідними сучасній студентській молоді.

На нашу думку, одним із важливих професійно-педагогічних критеріїв майбутнього вчителя є вміння правильно оцінювати твори мистецтва й аргументовано пояснювати своє ставлення до них. Майбутній учитель у процесі підготовки у ВНЗ насамперед мусить навчитися розумітися на

мистецтві, слухати й оцінювати музику, сприймати образотворче мистецтво, хореографічні та літературні твори, усвідомлювати, що вони виховують, до чого закликають.

У довідкових джерелах мистецтво визначається як творче відображення дійсності в художніх образах, творча художня діяльність [29]; як одна з форм суспільної свідомості; вид людської діяльності, що відбиває дійсність у конкретно-чуттєвих образах, відповідно до певних естетичних ідеалів. У широкому сенсі мистецтвом називають досконалим вмінням в якійсь справі, галузі; майстерність [89].

У Законі України «Про культуру» мистецтво розглядається як творча художня діяльність у сферах: літератури, архітектури, скульптури, живопису, графіки, декоративно-вжиткового мистецтва, музики, танцю, театру, кіно та інші види діяльності людини, що відображають дійсність у художніх образах [70].

У сучасній мистецтвознавчій літературі склалася певна схема та система класифікації мистецтв, хоча єдиної донині немає і всі вони відносні. Види мистецтва в дослідженні розглядаємо як форми творчої діяльності, які склалися історично та володіють здатністю художньої реалізації життєвого змісту, що різняться способами її матеріального втілення (слово в літературі, звук у музиці, пластичні та колористичні матеріали в зображувальному мистецтві тощо) [66].

У теорії мистецтва вчені здавна намагались описати й дослідити види мистецтва. Відомі мислителі минулого (В. Гегель, Ф. Шеллінг, Г. Лессинг, И. Гердер) і деякі вчені сучасності (В. Кожин, В. Ванслов, Г. Поспелов та Ю. Борев) присвятили свої праці дослідженню цієї проблеми.

Арістотель у «Поэтиці» зазначав, що види мистецтва різняться засобами наслідування. Початок більш ґрунтовному вивченню мистецтв поклав Гегель. Його «Естетика» має важливе наукове значення в аспекті розподілення на види мистецтва. Гегель виокремлював п'ять мистецтв:

архітектуру, скульптуру, живопис, музику та літературу. Згодом до них приєднали танець та пантоміму, а у ХХ столітті – театр, кіно.

Сьогодні вченими (В. Халізов, Т. Давидов, В. Пронін) виокремлюються такі види мистецтва, як-от: архітектура, скульптура, живопис, графіка, література, музика, хореографія, декоративно-прикладне, екранне, естрадно-циркове, театральне мистецтво, фотомистецтво. Кожний із цих видів освоює той чи той бік багатогранного людського буття і йому притаманна своя специфічна художньо-образна мова.

Види мистецтва розподіляють на: просторові (пластичні), де образ розгорнутий у просторі (архітектура, декоративно мистецтво, зображувальне мистецтво (живопис, графіка, скульптура, фотомистецтво); часові, де образ розвивається в часі (музика, література); просторово-часові, або видовищні, де образ характеризується і тілесністю, і тривалістю (хореографія, театр, екранне мистецтво (кіномистецтво, телебачення), естрадно-циркове мистецтво (естрада, цирк) (див. рис. 1.1) [33].



**Рис. 1.1. Види мистецтва**

Детальніше зупинимося на окремих видах мистецтва.

Архітектура – це мистецтво проектувати та зводити будинки, споруди та їх комплекси, що організують матеріальне просторове середовище життєдіяльності людей відповідно до призначення, технічних можливостей, суспільно-значущих ідей і відповідно до законів краси. Засобами вираження змісту тут виступають: співвідношення об'ємів, ритм, масштаб (співмірність із людиною), пропорції, тектоніка, композиція, фактура та колір матеріалу, синтез мистецтв. Архітектура складає суттєву частину матеріальної культури, а також входить до сфери духовної культури. В архітектурі образно-естетичне начало тісно пов'язане з її соціальною функцією, історією розвитку суспільства, його світоглядними і суспільно-політичними ідеями; все це визначає відповідний архітектурний стиль. Основними архітектурними стилями, що склалися історично, є антична ордерна архітектура, архітектура Відродження, романська, готична, архітектура модерну, бароко, класицизму, функціоналізму [179].

Зображувальне мистецтво вміщує в собі графіку, живопис, скульптуру та фотомистецтво.

Живопис є видом образотворчого мистецтва, твори якого формуються за допомогою фарб. Головними засобами виразності цього виду мистецтва є колорит, колір, світлотінь, лінія. Ідея живописного твору конкретизується в темі та сюжеті і втілюється за допомогою малюнку, композиції та кольору. Основними технічними різновидами живопису виступають: живопис маслом; живопис водяними фарбами по штукатурці – сирій (фреска) та сухій (а secco); темпера – на основі яєчної, рослинної та ін. емульсій; емаль – нанесене на металеву поверхню та закріплене обпаленням склоподібне кольорове покриття; енкаустика – живопис восковими розплавленими фарбами тощо. Мозаїка, що використовує кольорове каміння, смальта (кольорове непрозоре скло) та вітраж, де використовується прозоре скло, також належить до різновидів живопису [61].

Ще одним видом образотворчого мистецтва є графіка, що включає малюнок та засновані на ньому друковані зображення (різні види гравюри – відбитки з пластин). Графіка використовує такі засоби виразності, як контурна лінія, контраст білого та чорного. силует, штрих, пляма, Саме умовність зображення предмета, незавершеність, лаконізм – важливі засоби художньої виразності у графіці, що дозволяють створювати образно-виразні метафори, різко загострювати образ (графічна сатира та гротеск) [117].

Скульптура є видом образотворчого мистецтва, твори якого мають об'ємну, фізично тривимірну форму. Основними художніми засобами у скульптурі виступає побудова об'ємних фігур, вибір пропорцій, постановка їх у просторі, передання поз, жестів, фактури тощо [246].

Відносно новий вид образотворчого мистецтва, твори якого створюються засобами фотографії є фотомистецтво, художня фотографія. Він склався на рубежі ХІХ–ХХ ст., його основними засобами виразності є вибір вибір пропорцій, ракурсу, емоційно-сміслове використання фототехніки. Фотографічним образам сучасного фотомистецтва притаманна особлива «співжиттєвість», вони сприймаються як об'єктивні свідчення про життя [155].

Галузь пластичних мистецтв, твори якої разом з архітектурою, художньо формують матеріальне середовище людини, вносячи в нього естетичне, ідейно-образне начало – це декоративне мистецтво. Вирішуючи, як і архітектура, художні та практичні завдання, декоративне мистецтво належить одночасно до сфер створення матеріальних і духовних цінностей. У тісному зв'язку з декоративно-прикладним мистецтвом знаходиться дизайн – новий різновид естетичної діяльності, що виник у ХХ ст. і є художньо-конструктивною діяльністю з оформлення предметного світу людини (зокрема предметів масового попиту) на засадах раціональної доцільності та краси [101].

Наступним видом мистецтва є театр, специфічним засобом виразності якого є сценічна дія, що виникає у процесі гри актора перед публікою.

Формула театру: п'єса – актор – глядач, поєднані грою. Тут життя пізнається шляхом імітації самого життя. Твори театрального мистецтва – вистави – створюються на підставі музично-сценічного або драматичного твору. У драмі, що належить одночасно і театру, і літературі, людські конфлікти та суперечності виражаються через послідовні дії і висловлювання персонажів. Важливими особливостями театрального мистецтва є його колективний характер; особлива роль актора, який є безпосереднім носієм дійово-ігрового начала в театрі; в театрі створення образу актором відбувається на очах у глядача, що поглиблює духовний вплив на останнього (на відміну від кіно), тут має місце емоційний контакт між сценою та публікою, безпосередній зворотний зв'язок актора з глядачем [32].

Особливим видом мистецтва, в якому матеріальним носієм образності виступає мова є художня література, мистецтво слова. Літературу характеризують такі особливості, як-от: літературні образи позбавлені візуальної достовірності, література особливо активізує інтелект, впливає на фантазію, через слово реальність освоюється в усій її багатоманітності, відкриваються широкі можливості осягнення внутрішнього духовного світу людей, їхнього спілкування [140].

Одним із найдавніших видів мистецтва є музика, що виражає та відображає людське життя у звукових образах. Музика ґрунтується на здатності людини асоціювати слухові відчуття із власними переживаннями і процесами зовнішнього світу. Музика – динамічне мистецтво, це поезія звуку. Найважливішими засобами виразності та елементами музики виступають: ритм, гармонія, поліфонія, тембр, мелодія, інструментовка тощо. Залежно від засобів, за допомогою яких відтворюється музика, розрізняють вокальну (для голосу), інструментальну, вокально-інструментальну музику. Виокремлюють також різні види музики: симфонічну, оперну, камерну тощо. Музика буває одноголосна (монодія) та багатоголосна (поліфонія). Основними жанрами вокальної музики є гімн, пісня, романс, арія, хор, опера.



До жанрів інструментальної музики належать сюїта, соната, симфонія, концерт [27].

Хореографія є видом мистецтва, в якому основними засобами створення художнього образу є динамічні рухи та пози людського тіла, поетично осмислені й організовані у просторі і часі. Танець безпосередньо пов'язаний із музикою, утворюючи з нею єдиний музично-хореографічний образ. Музично-ритмічні виразні рухи людського тіла (доповнювані пантомімою, спеціальними костюмами та речами) дозволяють розкривати характери, почуття і думки людей. У танці особливо яскраво втілюється національний характер народу, дух епохи. У європейському мистецтві велика роль належить класичному танцю, система якого розроблена у XVII ст. у Франції. У XVI-XVII ст. спочатку в Італії, а потім у Франції на основі придворних танців створюється балет [240].

Мистецтво, що значно впливає на свідомість людей і є новим відносно інших його видів. – екранне мистецтво, яке розподіляється на мистецтво кіно та телебачення.

Кіномистецтво – це вид мистецтва, твори якого формуються за допомогою кінозйомки реальних, спеціально інсценованих або відтворюваних засобами мультиплікації подій. Кіномистецтво належить до так званих «технічних мистецтв». Воно виникло на підставі винаходу в 1895-1896 рр. кінематографа – системи фотографічного фіксування дійсності в її русі, що також дозволяло тиражувати й широко розповсюджувати аудіовізуальну інформацію. Принципові особливості кіно: демократизм мови, величезні можливості перенесення глядацького «Я» за межі власного буденного життя, універсальність впливу на духовний світ людини, насолода від ілюзорної участі в різноманітних подіях, присутності в житті інших людей [238, 22].

Засобом масової комунікації й екранним видовищем, близьким до кіно, є телебачення. Воно відрізняється від кіно камерністю середовища сприйняття, періодичністю зв'язку з аудиторією, здатністю інформувати про

події безпосередньо, можливістю одночасного звернення до мільйонів розрізнених глядачів. Як засіб масової комунікації телебачення тяжіє до документалізму, а як екранне видовище – до образності, тобто до мистецтва у власному розумінні. Камерність телебачення дозволяє реалізувати більш довірливі стосунки між творцем та глядачем. Натомість, телебачення насамперед є ретранслятором подій реального світу та творів інших мистецтв; завдяки йому в наш дім приходять найвищі досягнення світової культури (хоча не тільки найвищі). Телебачення радикально демократизувало та інтернаціоналізувало культурне життя [22].

Ще одним видом мистецтва сучасності є естрадно-циркове мистецтво, яке має передусім розважальний характер, проте також може виражати значний суспільно-політичний сенс (наприклад, сатиричне мистецтво, клоунада). Естрада – це синтетичне видовищне мистецтво, що поєднує малі форми драми, комедії, музики, а також співу, художнього читання тощо. Специфіка цирку полягає у створенні художніх образів за допомогою акторського мистецтва. рухів, трюків. Демонструючи віртуозно-вільне володіння важко освоюваними предметами (тваринами, простором, власним тілом і т. ін.), цирковий артист творить за законом ексцентричності, розкриваючи вищі людські можливості. Обов'язковою дієвою особою цирку є клоун – комічне дзеркало часу [200].

Кожне мистецтво вносить щось своє в естетичне освоєння світу. Немає головних і другорядних мистецтв, але в певний період може набувати найбільшого значення якийсь один із видів мистецтва, який стає найбільш масовим і впливовим, наприклад, в епоху Відродження – живопис, сьогодні – телебачення.

В аспекті дослідження важливого значення набуває вплив мистецтва саме на естетичний розвиток особистості.

Філософською основою теорії естетичного виховання та розвитку є естетика, яка своїм предметом має дослідження чуттєвої культури людини. Естетика – наука про загальні закономірності художнього освоєння дійсності

людиною, суть і форми відображення дійсності й перетворення життя за законами краси. Складовими цієї науки є дослідження сутності естетичного як вияву ціннісного ставлення людини до дійсності (специфіка, природа, творчий потенціал естетичного), а також основ і результатів художньої діяльності людини ( природа художнього таланту, своєрідність, самобутність мистецтва).

У своїх пошуках і відкриттях людина спирається на такі поняття, як прекрасне – довершене за формою і змістом; потворне – антипод прекрасного (виродливе, нице, огидне); досконале – довершене, витончене, сповнене позитивних якостей; гармонія – досконале поєднання всіх елементів; міра – співвідношення кількісних і якісних ознак предмета; цінність – значущість, якої люди надають речам та явищам і яка є основою ставлення до них. Усі ці феномени тісно пов'язані з моральністю, оскільки прекрасним, досконалим, гармонійним є те, що характеризує красу людини, її працю і результати цієї праці, взаємини інших людей. Саме в цих своїх виявах прекрасне становить цінність для людини.

У дослідженні будемо дотримуватися визначення Ю. Борева, який розглядає естетику як філософську науку про сутність загальнолюдських цінностей, їх народженні, бутті, сприйнятті та оцінці, про найбільш загальні принципи естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини, насамперед в мистецтві, про природу естетичного та його розмаїття в дійсності та в мистецтві, про сутність і закони творчості, про сприйняття, функціонуванні та розвитку мистецтва [21]. Предметна сфера естетики як науки (природа естетичного, художнього таланту, художньої творчості особистості) окреслює мету, завдання.

У сучасному суспільстві виховання духовно багатого та естетично свідомої людини є однією з найбільш обговорюваних і невирішених проблем, які намагаються розв'язати освітяни різних країн світу [231].

Провідну роль у формуванні такої особистості, на нашу думку, відіграє вчитель початкової ланки освіти, оскільки саме молодший шкільний вік є

найбільш сприятливим для формування естетичної культури особистості. Сприйняття і розуміння прекрасного розпочинається в дитинстві, стверджував В. Сухомлинський, наголошуючи при цьому на тому, що «все прекрасне, що існує в довколишньому світі і створене людиною для інших людей, повинно доторкнутися до серця дитини й облагородити його» [219].

Для того, щоб здійснювати таку діяльність майбутні вчителі повинні самі володіти зазначеною культурою. З огляду на це, формування естетичної культури є надзвичайно важливим завданням вишу в процесі підготовки працівників педагогічного профілю, оскільки одним із найголовніших засобів успішного розв'язання проблеми виховання підростаючого покоління на підставі вищих духовних й естетичних цінностей життя і культури є надання пріоритетного значення «вихованню вихователів» (Л. Гончаренко [44] ).

Зауважимо, що поняття «культура» розглядається науковцями по-різному. Так, філософами (М.Бахтін та ін.) культура тлумачиться як продукт життєдіяльності людей, що вступають у спілкування, продукт їхнього гуманітарного мислення, взаємообміну цінностями, співробітництва, це «робота самозміни»; культура існує як спілкування, як діалог людей різних культур; як форма вільного вибору особистістю сенсів свого життя і ухвалення відповідальності за свій вибір, свою долю; як творчість, продуктами якої виступають конкретні тексти і твори [9, с. 89].

Психологи (А.Петровський, М.Ярошевський та ін.) зазначають, що культура – це ступінь досконалості, досягнутий в опануванні тієї чи тієї галузі знання або діяльності, це культура мови [107].

За визначенням С. Гончаренка, культура – це сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань, що відбивають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини і втілюються у результатах продуктивної діяльності; рівень оволодіння якоюсь галуззю чи діяльністю [46, с.163].

Виявлено, що в наукових джерелах естетична культура досліджується як: домінуюча рушійна сила, що лежить в основі самоідентифікації нації

та через яку визначається її менталітет (Д. Арнольд); естетична цілісність особистості (Г. Рід); особливий рівень цілісного всеохоплювального ставлення до навколишнього світу і якісна характеристика розвитку особистості, що сприяє її вільній самореалізації і самовизначенню в різних видах діяльності (А. Комарова, В. Самохвалова); інтегрована якість особистості, що є основою її здатності до сприймання, оцінювання прекрасного і потворного, високого і низького, трагічного і комічного, а також створення естетичних цінностей у житті й мистецтві (Л. Михайлова, Л. Побережна).

В дослідженні дотримуємося визначення Л. Михайлової, як розглядає естетичну культуру особистості як сформовану на основі власного життєвого досвіду та шляхом естетичного виховання з боку суспільства здатність людини розпізнавати й переживати прекрасне й потворне, піднесене й низьке, трагічне й комічне в мистецтві й навколишній дійсності, керуватися виробленими культурою естетичними цінностями у своїй практичній діяльності, створювати красу навколо себе й долати недосконалість світу [143].

У формуванні естетичної культури особистості школярів важливу роль відіграє естетичне виховання. У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні наголошується, що естетичне виховання має сприяти оволодінню учнями системою елементарних мистецьких знань, адекватному сприйманню художніх творів, здібності збагнути та виявити власне ставлення до мистецтва, прагненню і вмінню здійснювати творчу діяльність у мистецькій сфері [149].

Зазначене потребує вдосконалення навчально-виховного процесу у вищих освітніх закладах, висуває завдання формування в особистості майбутнього наставника підростаючого покоління пріоритету справжніх духовних цінностей, розв'язання проблеми співвідношення загальних та індивідуальних інтересів, потреб, смаків. Тому естетичне виховання сучасної молоді набуває особливого значення й актуальності. На думку провідних

вітчизняних педагогів (В. Бутенко [25], Л. Гончаренко [44], І. Зязюн [73], С. Мельничук [138], О. Савченко [194], В. Сухомлинський [219], та ін.), психологів (І. Бех [12], Л. Виготський [31], Є. Назайкінський, Б. Теплов та ін.), естетичне ставлення і творчість, сприйняття та переживання дійсності й мистецтва набувають значення центральних аспектів життєдіяльності людини.

Естетичне виховання особистості було предметом наукового аналізу багатьох учених, котрі досліджували природу цього феномена. Так, у працях філософського (Н. Бердяєв, Ю. Боров, В. Васильченко, Є. Громов, І. Зязюн, П. Лавров та ін.) і соціологічного (А. Комарова, В. Потапчик, О. Семашко, Б. Шляхов та ін.) спрямування естетичне виховання розглядається як засіб соціалізації молоді, залучення її до духовних і культурологічних цінностей суспільства.

Естетичне виховання розглядається як послідовне формування в дітей естетичного ставлення до життя, розвиток сприймання і розуміння прекрасного в мистецтві, природі, взаєминах людей, художніх потреб і здатності до художньої творчості; як організація життя і діяльності студентів, що сприяє розвитку естетичних почуттів людини, формуванню уявлень і знань про прекрасне в житті і мистецтві, естетичних оцінок й естетичного ставлення до світу.

Важлива роль в естетичному вихованні, на нашу думку, належить мистецтву. Мистецька спадщина, акумулюючи емоційно-естетичний досвід поколінь, втілює і передає ціннісне ставлення до світу крізь призму етнонаціональної специфіки, тому вона є ефективним засобом виховання моральності, патріотичних почуттів, громадянської позиції. Цінності мистецтва важливі також з огляду на сучасне існування дітей і молоді в полікультурному просторі. Завдяки універсальності художньо-образної мови вони передають зрозумілу для різних народів смислову інформацію, дають змогу особистості вступати в невербальний діалог з різними культурами

минулого і сучасності, розуміти інших і розширювати в такий спосіб свій власний духовний світ, його унікальність і самотність [116].

Дослідження загальної та вікової психології, психології мистецтва (В. Алексеєва, Г. Балл, І. Бех, М. Боришевський, О. Запорожець, Л. Виготський, М. Гальперін, О. Леонтєв, В. Москалець, В. Ядов та ін.) сприяли визначенню психологічних аспектів формування естетичних почуттів, мислення, розвитку можливостей молодших школярів, умов їхньої художньо-творчої самореалізації. Формування в дітей та молоді естетичних ідеалів, потреб, ціннісних орієнтацій отримало авторську інтерпретацію у працях В. Бутенка, Є. Квятковського, В. Кудіна, С. Мельничука, Є. Подольської, О. Рудницької, Г. Тарасенко, А. Щербо та ін.

Інтерес для дослідження мають доробки Н. Анищенко, Є. Антонович, А. Дмитрієвої, С. Дегтярєвої, Ю. Калягіна, Л. Масол, Б. Неменського, Г. Шевченко та інших учених, які розглядають питання інтеграції мистецтв в естетичному розвитку. Взаємовплив мистецтв у межах реалізації теорії розвивального навчання відображено в працях К. Крутецького, Ю. Протопопова, Ю. Полуянова, Л. Рилової, Ю. Фохт-Бабушкіна.

Так, якісно новий підхід до художньої освіти пропонує програма Л. Масол «Мистецтво» для початкової школи, яка ґрунтується на філософських ідеях поліцентричної інтеграції знань (С. Клепко). Її реалізація перебачає широке застосування принципів педагогіки співробітництва, варіативність творчої взаємодії вчителів (насамперед музики та образотворчого мистецтва). Наукова школа Г. Шевченко протягом останніх десятиліть займається проблемою «використання комплексу мистецтв» у шкільній освіті.

На виконання сучасної освітньої парадигми в галузі «Естетична культура» спрямовано дослідження І. Зязюна, Л. Масол, Н. Миропольської. Зокрема, теорія поліхудожнього виховання, обґрунтована Б. Юсовим, базується на ідеї цілісного розвитку особистості. У наукових працях В. Алексеєвої, О. Бакушинського, Г. Лабунської, В. Щербакова, Т. Цвєлих наголошується на тому, що жанри і стилі національного і світового

мистецтва не повинні розподілятися на замкнені в собі й трансформовані в окремі дисципліни художньо-естетичного циклу, традиційно обмежені образотворчим мистецтвом, літературою, музикою, тобто необхідно єднати весь спектр художньої діяльності, накопичений людством.

Важливим напрямом естетичного виховання майбутніх учителів початкової школи є виховання особистості засобами мистецтва, завданнями якого є:

- систематичний розвиток естетичного сприймання, почуттів і уявлень студентів;
- залучення майбутніх учителів до діяльності у сфері мистецтва, виховання прагнення вносити елементи прекрасного в побут, природу, власну діяльність;
- розвиток художньо-творчих здібностей у різних видах діяльності [47].

Естетичне виховання тісно пов'язане з вихованням почуттів. Усі види мистецтва, краса природи сприяють розвитку естетично насиченого сприймання, що викликає хвилювання, радість, захоплення, зацікавленість, прагнення створити прекрасне.

Будучи спрямованим на формування творчої особистості, здатної адекватно сприймати прекрасне і потворне, наділеної чуттям міри у творенні художніх цінностей, естетичне виховання передбачає розвиток почуттєвої сфери особистості, з якою тісно пов'язаний її моральний світ. Квінтесенцією (сутністю) його є естетичний розвиток людини [96].

Естетичний розвиток особистості – процес становлення і вдосконалення естетичної свідомості та естетичної діяльності особистості. Естетичний розвиток має на меті формування естетичної культури особистості – своєрідного сплаву особистісних якостей, які обумовлюють критерії її оцінювання прекрасного і потворного, вияв чуття міри у власній творчості. Під впливом суспільних умов, виховання, взаємодії з прекрасним естетична культура особистості постійно змінюється, в одних випадках



збагачуючись, сягаючи висот, в інших – збіднюючись, примітивізуючись.  
[28]

Щодо формування естетичного сприймання дійсності, то воно спирається на чуттєвий аспект речей – їх колір, звук, форму, що зумовлює необхідність розвитку сенсорної культури студентів. Естетичне сприймання виникає лише за емоційного ставлення до того, що дитина сприймає. За правильного педагогічного керівництва всі види мистецтва, природа, побут сприяють формуванню естетичного ставлення до дійсності.

Компонентами естетичного ставлення людини до мистецтва, за А. Лебедевою [119] є здатність до емоційного переживання; активного засвоєння художнього досвіду, самостійного навчання, пошукових дій; спеціальні художні й творчі здібності.

Виховуючи у студентів уміння сприймати красу й емоційно відгукуватися на неї, педагог поступово підводить їх до розуміння, оцінювання, формування естетичних уявлень і суджень. Формування естетичної свідомості у студентів відбувається у процесі ознайомлення з еталонами правильного визначення прекрасного і потворного в житті та мистецтві. Тобто, майбутні вчителі початкової школи повинні опанувати й усвідомити сенсорні еталони, необхідні для формування емоційних оцінок (радості, смутку, горя, подиву), знання про види і жанри мистецтва, особливості їх виражальних засобів, про діячів мистецтва (художників, музикантів, акторів), а також з'ясувати сутність естетичних оцінок (гарне, негарне, потворне, смішне, трагічне).

Б. Мейлах наголошує на тому, що студентами прекрасне краще усвідомлюється тоді, коли вони знайомляться з великими творіннями людського розуму і одночасно з особистістю творця, з процесом його творчості. У цьому разі прекрасне асоціюється з творчістю, напруженою працею, мужнім подоланням труднощів, бережливим ставленням до результатів творчості, а ліннощі, бездіяльність, бездуховність оцінюються як антиестетичне в людині [137].

На нашу думку, систематичний естетичний вплив на вчителів початкової школі сприятиме формуванню в них естетичних почуттів, смаків, поглядів і художніх здібностей, вміння здійснювати це практично.

У довідкових джерелах естетичні почуття визначаються як духовне утворення, яке означає певний рівень соціалізації індивіда, піднесення його потреб до істинно людських, що зумовлює низку особливостей естетичного почуття; основу естетичної свідомості, на якій розвиваються інші, більш складні, елементи естетичного усвідомлення світу; як вищий прояв емоційного зрушення людини під впливом естетичних цінностей [207].

Е. Ільєнков естетичне почуття розглядає як наслідок суб'єктивної емоційної реакції людини на об'єктивні виражальні форми природної та соціальної реальності, які оцінюються у співвідношенні з уявленнями людини про красу [77].

Естетичні почуття інтегрують, з одного боку, естетичні переживання (радість від спілкування, зустріч із красою, хвилювання від сприйняття піднесеного тощо), з іншого – виступають як здатність людини переживати естетичне враження.

Естетичне виховання повинно бути спрямоване й на формування естетичного смаку, однієї з найважливіших характеристик особистого становлення, що відбиває рівень самовизначення кожної окремої людини. Естетичний смак Д. Родзинським визначається як здатність особистості до індивідуального відбору естетичних цінностей, а тим самим до саморозвитку і самовиховання, як внутрішнє відчуття, пов'язане з відчуттям задоволення від споглядання прекрасного й отриманої від нього радості [184], як здатність людини до миттєвої оцінки дійсності, творів мистецтва крізь призму естетичних категорій і власного досвіду [207].

Дійсно, людина, якій властиве почуття естетичного смаку, вирізняється з-поміж інших певною завершеністю, цілісністю, тобто є не тільки людським індивідом, а й особистістю.

Естетичний смак спрямовується естетичним ідеалом людини та її потребами, виявляється в конкретних актах естетичного сприймання і часто супроводжується інтуїтивним осяянням. Людина з розвиненим, сформованим естетичним смаком здатна самостійно орієнтуватись у мінливому світі художньо-естетичних цінностей, помічаючи серед них зародки нових тенденцій і явищ. Естетичний смак об'єктивізується не тільки у смакових оцінках (гарно, чудово, неповторно, розкіш тощо), але й у відборі мистецьких творів, яким вона віддає перевагу в конкретній ситуації [207].

Отже, в естетичному вихованні помітно виділяється велика педагогічна місія мистецтва. І це закономірно. Однак пізнання мистецтва в усіх його видах і жанрах настільки багатогранне та своєрідне, що воно виокремлюється із загальної системи естетичного виховання як особливий його компонент. Виховання особистості засобами мистецтва становить предмет художнього виховання [45].

Відтак, сучасні вищі педагогічні заклади освіти мають стати осередками виховання справжньої духовності, плекання творчої особистості, виховання людини, що характеризується високою естетичною культурою. На нашу думку, використання мистецтва в навчальному процесі є перспективним для педагогічної практики нашого суспільства, оскільки саме безпосередній контакт майбутніх учителів початкової школи з мистецтвом допомагає формувати художнє сприйняття, почуття прекрасного, стимулюючи їх естетичний розвиток.

Результати аналізу відповідних літературних джерел [28, 47, 119], ознайомлення з практикою роботи вищих педагогічних закладів освіти свідчать, що проблема естетичного розвитку студентів у світлі новітніх концепцій ще не знайшла належного розв'язання, а технології опанування дисциплін естетичного циклу не відповідають зростаючим вимогам сьогодення. Водночас соціальні реалії вимагають якісно нового підходу до формування у студентів цілісного уявлення про світ, суспільство і мистецтво. взаємообміну цінностями, Сприятим цьому насамперед має реалізація

принципу синтетичної побудови естетичного розвитку і, як наслідок, розвиток уміння висловлювати компетентні естетичні оцінні судження.

## **1.2. Проблема розвитку естетичних оцінних суджень у педагогічній теорії**

### **1.2.1. Оцінно-естетична діяльність, її характеристика.**

Аналіз наукової літератури із зазначеної проблеми засвідчив, що науковці досліджували різні аспекти розвитку оцінних естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи: філософи (М. Бердяєв, І. Зязюн, М. Коган, О. Лосєв та ін.); педагоги (Л. Масол, О. Мелік-Пашаєв, Н. Миропольська, Г. Шевченко та ін.); мистецтвознавці (В. Громова, А. Канцедікас, Т. Кузнєцова, А. Салтиков та ін.) [11].

Доведено (Т. Кузнєцова, А. Салтиков ін.), що система мистецької освіти в сучасному вищому навчальному закладі ґрунтується на пріоритетних положеннях нової концепції, у якій основне завдання фахової підготовки майбутніх учителів полягає в удосконаленні вмінь і навичок аналізувати, інтерпретувати й оцінювати мистецькі твори. Процес створення самостійних оцінних суджень унаслідок сприймання студентами різноманітних творів мистецтва сприяє успішній самореалізації майбутніх фахівців як у педагогічній, так і в будь-якій іншій сфері їхньої діяльності [41].

У свою чергу, діяльність людини розглядається як динамічна система взаємодій людини із довколишнім світом, в яких вона досягає свідомо поставлених цілей, що з'являються внаслідок виникнення в неї певних потреб [213]; як специфічно людська форма активного ставлення до довколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна та освіта.

Будь-яка діяльність включає в себе мету, засоби, результат і саме процес діяльності, і, отже, невід'ємною характеристикою діяльності є її усвідомленість. Рушійною силою суспільного прогресу та умовою самого існування суспільства є діяльність.

О. Леонтьєв розробив теорію діяльності, підґрунтям якої є принцип єдності діяльності та свідомості. У контексті зазначеного принципу «діяльність» розглядається як умова виникнення, чинник формування і об'єкт застосування свідомості; форма активності свідомості; регулятор поведінки і дій людини. На думку вченого, розвиток діяльності залежить від життєвих умов і впливає на психічний розвиток дитини [121].

Розрізняють три основні види людської діяльності: гру, навчання та працю. Кожен із них визначається своїми мотивами, цілями й засобами.

У грі приваблює сам процес, домінувальне значення має «виконання» певних ігрових ролей. Головна мета навчання – засвоєння знань, навичок, умінь, підготовка до трудової діяльності. Праця пов'язана із свідомою діяльністю людини, спрямованою на створення матеріальних і духовних цінностей.

Щодо діяльнісного підходу, то він розглядається як організація та управління цілеспрямованою навчально-виховною діяльністю студента в загальному контексті його життєдіяльності – спрямованістю інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій, розуміння сенсу навчання і виховання, особистісного досвіду в інтересах становлення суб'єктності студента.

Діяльнісний підхід у своїй переважній орієнтації на становленні суб'єктності вихованця немов би порівнює у функціональному плані обидві сфери освіти – навчання і виховання: у процесі реалізації діяльнісного підходу вони в рівній мірі сприяють становленню суб'єктності особистості.

Водночас, діяльнісний підхід, реалізований у контексті життєдіяльності конкретного студента, враховує його життєві плани, ціннісні орієнтації та його інші параметри суб'єктивного світу [197].

Діяльнісний підхід ґрунтується на визнанні діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості. Він сформувався у психології як засіб пізнання особистості та особливостей її взаємодії з довколишнім середовищем.

Звернемося до проблеми естетичної і художньої діяльності, яка досі є однією з найскладніших та дискусійних в естетиці і має три позиції [123]. На думку В. Лозового, прихильники першої позиції вважають, що естетична та художня діяльність повністю збігаються, проте не будь-який одяг або меблі можуть бути розцінені як мистецькі творіння, тобто не будь-який результат естетичної діяльності несе художню інформацію. Вчений визначає, що прихильники другої позиції вважають, що естетична та художня діяльність – це різні види діяльності, що не збігаються, а існують паралельно, але естетична діяльність перетворюється в художню у своїх найдосконаліших формах. Щодо третьої позиції, то визначається, що естетична діяльність ширша за художню, оскільки її результатом стають не тільки твори мистецтва, а й предмети побуту, засоби виробництва тощо. Натомість художня діяльність не вичерпується естетичним змістом, оскільки – це творчість не тільки за законами краси, але й за законами добра, справедливості тощо.

На думку Ю. Борєва, естетична діяльність – це діяльність людини, пов'язана з штучним збудженням емоцій, діяльність у її загальнолюдської значущості, хоча загальнолюдське не вичерпується естетичним. Естетичне необхідне людині, щоб вона могла подолати з перешкодами. Універсальною формою естетичної діяльності є творчість за законами краси [21].

Естетичну діяльність розглядають (Л. Левчук) як історичне, мінливе явище, пов'язане з усім комплексом суспільно-історичних умов життєдіяльності людини і суспільства; як специфічний вид духовно-практичної діяльності, спрямованої на перетворення світу і самої людини згідно з уявленням про гармонію, міру, досконалість та красу. Суб'єктом цієї діяльності є людство в цілому, соціальні групи, нації, народи, а також окремі індивіди. Об'єкт естетичної діяльності – весь довколишній світ, сама людина і все людство. Головна мета цього різновиду людської діяльності – забезпечення впровадження в життя естетичного ідеалу, головний зміст – перетворення дійсності за законами краси, які визначаються законами

гармонії, ритму, симетрії, пропорції, цілісності та ін. Результат естетичної діяльності з'являється в оновленій природі, удосконаленому суспільстві і людині.

Фундаментом естетичної діяльності є свідомо визначена мета, яка постає на підставі людських емоцій, почуттів, ідеалів, цінностей. Завдяки діяльності, зокрема естетичній, людина «вбудовується» в довколишній світ, який, у свою чергу, впливає на неї, змінює її внутрішній світ, її здібності. Актуалізація в естетичній діяльності естетичних потреб, почуттів, смаків, ідеалів, поглядів людини, соціальних груп, націй і народів, суспільства свідчить про її соціальну природу, говорить про її залежність від соціальних умов життя, від ментальності людей. У різні історичні епохи естетична діяльність була представлена в різних формах, вона по-різному реалізовувала себе в загальній діяльності людей, тому має неоднакові досягнення у світі культури [69].

Художня діяльність, в свою чергу, та, під час якої створюються і сприймаються твори мистецтва. Вона вміщує різні види людської діяльності (перетворювальну, пізнавальну, оцінювальну, виховну, комунікативну, ігрову), які входять в художню діяльність завдяки естетичному аспекту. Художня діяльність виникає з потреби виокремити естетичне ставлення з людських відносин та видів діяльності. Провідною ланкою художньої діяльності є твори мистецтва. У процесі такої діяльності здійснюється художнє пізнання та художня оцінка світу, створюється нова художня реальність [229].

Проблемам художньої творчої діяльності присвячено ряд дисертаційних досліджень (Л. Білий, Г. Карась, Я. Колибаб'юк, В. Маслов, В. Пабат, В. Тушева, В. Чорнобай). Педагогічні засади художньої діяльності як складової професійно-педагогічної підготовки майбутнього спеціаліста аналізували П. Блонський, П. Каптерев, Я. Коменський, А. Макаренко, М. Пирогов, В. Сухомлинський, С. Шацький [38].

Педагогічні аспекти художньо-естетичного виховання особистості

висвітлено у працях плеяди науковців (І. Бех [12], В. Бутенко [25], З. Гіперс [38], О. Дем'янчук [60], І. Зязюн [73], Г. Корольова [102], Г. Кутузова [115], Л. Левчук [120], М. Лещенко [122], Л. Масол [131; 132], Н. Миропольська [141], О. Оніщенко [120], О. Отич [164], Г. Падалка [166], О. Рудницька [187], В. Швирка [241], О. Шевнюк [242], Г. Шевченко [243] та ін.).

На думку Н. Миропольської, художньо-естетична діяльність має розглядатись як практична діяльність, що є синергетичним результатом споглядання і переживання, спрямована на самотворення, самовизначення, відшукування краси [141, с.41].

У результаті естетичної та художньої діяльності людина виконує певні оцінні дії, які визначаються як мовленнєва дія, конкретне висловлювання, яке відбиває у словах певне ставлення дитини до предмета оцінки на підставі аналізу процесу чи результату діяльності, це мовленнєва дія, в якій розкриваються мотиви, що спонукають дитину до вибору відповідної оцінки. Проблема розвитку оцінних дій майбутніх учителів помітно актуалізувалася в умовах модернізації радянської освіти.

Оцінювання розглядається як прийом розумової діяльності (О. Кабанова-Мелер, Н. Менчинська, А. Раєв, В. Синельников), сукупність спеціальних умінь (І. Баженова, Т. Матіс, Л. Мнацаканян, Н. Тализіна), навчальна дія (В. Давидов, Г. Залеський, Г. Захарова, Л. Ліщинська, Є. Савонько), процес, спосіб навчальної роботи (О. Божович, Г. Липкіна, А. Понукалін, П. Гальперін), діяльність (Ш. Амонашвілі, А. Веретенникова, Г. Захарова, Г. Ксензова, О. Леонтьєва, І. Ломакіна, Г. Цукерман). Різні підходи до визначення поняття «оцінна діяльність» підкреслюють його універсальність і водночас специфіку. У дисертаційному дослідженні дотримуємося визначення О. Масюк, яка розглядає оцінну діяльність як складний рефлексивно-аналітичний процес, що є цілеспрямованим, внутрішньо мотивованим, структурованим і корегованим під час його здійснення й одержання результату, що зумовлюється психологічними та особистісними особливостями учня як його суб'єкта [133].



Д. Юм уважав, що критеріями оцінної діяльності явищ і предметів довколишньої дійсності може бути неупереджене ставлення індивіда до об'єктів сприйняття та однаковість відчуттів групи індивідів, що оцінюють, ці явища. Саме за таких умов, на його думку, можна отримати правильну оцінку явищ [250].

Оцінна діяльність розуміється (О. Масюк) як педагогічно цілеспрямований процес усвідомлення і вираження студентом свого ставлення до мистецького твору. Результатом зазначеної діяльності є оцінка у формі судження [133].

Поняття «оцінка» в довідкових джерелах тлумачиться як думка, міркування про якість, характер, значення чого-небудь та як позначення якості знань і поведінки учнів.

На думку Н. Батурина, оцінка є психічним процесом відображення об'єкт-об'єктних, суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відношень переваги, який реалізується у ході порівняння предмету оцінки й оцінювальної підстави. Також оцінку розглядають (О. Везумська) як визначення та вираз в умовних знаках-балах, а також в оцінних судженнях учителя ступеню засвоєння знань, вмій та навичок, визначених навчальною програмою, рівня старанності та стану дисципліни [28].

Отже, оцінка – це так званий «вирок», який є логічним завершенням критичного судження. Як зазначав М. Храпченко, «оцінка – це шлях, спосіб освоєння цінностей та одночасно їх утвердження», Ш. Амоношвілі вважає, що оцінка є дією оцінювання, здійснювана людиною [49].

Оцінювати – означає визначати якість, цінність, переваги кого-, чого-небудь; характеризувати. Визначення шкільної оцінки, рівня старанності й дисципліни, що оцінюється в балах, або в оцінних судженнях учителя [46]. Оцінна діяльність є основою естетичних оцінних суджень майбутніх учителів. Оцінну діяльність у дослідженні розуміємо як педагогічно цілеспрямований процес усвідомлення і вираження студентом свого ставлення до мистецького твору. Результатом зазначеної діяльності є

естетична оцінка у формі судження.

В довідкових джерелах естетичну оцінку презентують як результат реалізації вищого рівня естетичної свідомості, на якому відбувається синтез чуттєвих і раціональних форм сприйняття, у тому числі й рефлексії над власним «Я» як суб'єктом естетичного сприйняття й оцінки; як засіб об'єктування культурних норм та стандартів як напрямків руху в культурі, що поєднують семіотичне виявлення з внутрішнім змістом на підставі естетичного почуття, що виникає внаслідок формування оцінного образу; як результат естетичного сприйняття, що фіксується в оцінних судженнях, передбачає появу таких понять, як ціннісний образ та оцінний образ.

Здійснення естетичної оцінки може відбуватись у таких специфічних видах естетичної діяльності, як мистецтво, фольклор та дизайн, і в побутових видах діяльності, як спорт, кулінарія, політика, мораль, релігія та ін. В аспекті дослідження розглядаємо естетичну оцінку в специфічному виді діяльності – мистецтві [17].

Естетична оцінка як форма раціонального мислення ґрунтується на досвіді, який може бути й результатом, і процесом, як і сама естетична оцінка. У практичному досвіді виявляється цінність, а також цінність естетична, як зміст предмета та його основна особливість. Крім того, цінність може бути результатом оцінного процесу. Естетична оцінка як процес спрямована на встановлення, упізнання цінності через процес її оживлення. Це пов'язано із соціальною природою людини, з процесом соціальної інтерактивності цінності, смисл якої становить те, що не залежить від людини. Цінність, як і процес її встановлення – оцінка, є об'єктивною завдяки інтерактивності взаємодій людей. Саме тому естетична оцінка – це процес розуміння, пояснення, осмислення, розпізнавання, упізнання цінності. Усі ці відтінки естетичної оцінки дають можливість точно визначитися з тим, що відбувається в естетичній свідомості індивіда під час проведення естетичної оцінної діяльності. Отже, естетична оцінка виконує роль регулятора міри та якості виховного впливу естетичного сприйняття

об'єктивної реальності на особистість людини, детермінацію її поведінки відповідно до набутих зразків у процесі спілкування з мистецтвом.

Спрямованість естетичної оцінної діяльності насамперед на аналіз та оцінку явищ мистецтва не підлягає сумніву, оскільки мистецтво є основним засобом створення прекрасного, останнє ж є провідною категорією естетики. Естетична оцінка є логічним завершенням будь-якої естетичної діяльності. Вона безпосередньо стосується поняття цінності, яке людина встановлює в процесі оцінної діяльності [85].

На думку Н. Чернишевського, естетичним оцінкам притаманне розуміння та знання основних еталонів зовнішнього оформлення об'єкта оцінювання, при цьому виникає необхідність бути обізнаним хоча б на рівні глядача з основами створення творів різних видів мистецтва, адже «прекрасне цінить внутрішній зміст лише за його проявом у зовнішній формі» [237].

У кінцевому підсумку естетичну оцінку має бути висловлено за допомогою оцінного судження [34].

Психологічна наука презентує поняття «судження» як одну з логічних форм мислення (поняття, висновок) [206].

У філософських джерелах поняття «судження» трактується як думка, що виражається у формі речення, в якому щось затверджується або заперечується про об'єкти, та є об'єктивною або істинною, або хибною [229].

Судженням прийнято вважати таку форму думки, в якій стверджується або заперечується що-небудь відносно предметів або явищ, їх властивостей, зв'язків та відношень і яка має властивість виражати або істину, або помилку. Судження – це форма мислення, в якій стверджується чи заперечується що-небудь про предмети та їх ознаки, або про відношення між предметами.

Зазначимо, що в сучасній науковій літературі відсутнє однозначне трактування поняття «оцінне судження». У логіці під оцінним судженням розуміється вислів, що встановлює абсолютну чи порівняльну цінність якогось об'єкта, який дає йому оцінку [211]; у філософії – ціннісне ставлення

до об'єктів дійсності і світу в цілому [229]; в естетиці – обґрунтована естетична оцінка предметів об'єктивного світу, що виражена у формі ствердження про красу або потворність предмета [29].

Дослідження формування оцінок та оцінних суджень здійснювалося такими вченими, як Ш. Амонашвілі, Б. Ананьєв, Н. Анкудінова, А. Богуш, І. Бронніков, О. Веровська, М. Голощокіна, В. Горбачова, О. Монке, М. Сальнікова, Н. Яковлева та ін. Оскільки цінності можуть бути різними, різною за змістом і спрямованістю буде й оцінка.

О. Веровська розглядала проблему підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю до формування оцінних суджень старшокласників [30]. Проблема формування оцінних суджень учнів на уроках російської літератури розглядала М. Сальнікова [67]. Дослідження з формування естетичних оцінок у підлітків засобами кіномистецтва приділяла увагу Н. Яковлева [254], проблему формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку розглядала О. Монке [146].

З огляду на вищезазначене, доходимо висновку, що проблемі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін не приділено належної уваги.

Судження є однією з форм логічного мислення, в якій стверджується або заперечується наявність у предметах і явищах певних властивостей, зв'язків та відношень між ними.

У ході визначення поняття «оцінне судження» спираємося на положення дослідників (М. Бердяєва, І. Зязюна, М. Когана,) про основні елементи оцінного судження та пропонуємо таку інтерпретацію визначення: оцінне судження – це аргументоване висловлювання про відображені в мистецькому творі картини життя, про твір як втілення авторської позиції, про майстерність втілення авторської концепції твору, про співвідношення авторської концепції світу і людини із власною моральною позицією учня [46].

Оцінне судження – це професійна функція вчителя, яка полягає в аналітичному висловлюванні, що встановлює цінність певної дії, судження та ін. Учитель за допомогою оцінного судження визначає переваги і недоліки вчинку, відповіді учня, книги, статті, навчальної програми, рівня розвитку учня. В оцінне судження входить суб'єкт оцінювання, об'єкт (предмет) його діяльності, характер оцінки і підстава для неї. Учитель може оцінювати, визначаючи абсолютну і відносну цінність. Оцінне судження може бути прагматичним, емоційним, етичним, художнім. Такі судження дуже часто використовуються в навчально-виховному процесі. В них предмет розглядається загалом, у взаєминах зовнішніх і внутрішніх фактів. Завдяки таким судженням долається формалізм навчання [51].

У процесі оцінювання мистецького твору майбутні вчителі опановують уміння визначати авторську позицію і систему цінностей, висловлювати власну думку щодо прочитаного, побаченого, почутого. Отримані вміння необхідні студентам для повноцінного життя в сучасному суспільстві, бо саме оцінка являє собою компонент різних сфер діяльності (навчально-пізнавальної, трудової, творчої та ін.).

Сучасні майбутні вчителі покликані також набути відповідних умінь та навичок, що дозволять їм висловлювати певні естетичні судження, розкрити власний естетичний потенціал.

Як зазначають учені (В. Бичков, А. Канцедікас, О. Мелік-Пашаєва), естетичне судження – це естетична оцінка дійсності, думка про естетичний предмет або явище [55]. Естетичне судження – це логічне осмислення сприйнятого в єдності з інтуїтивним, безпосереднім осягненням. Головним мірилом оцінки для нього виступає естетичний ідеал. З феноменом «судження» пов'язане оперування естетичними категоріями, що відображають найбільш загальні й істотні сторони естетичних явищ дійсності, естетичної діяльності, естетичної свідомості.

В естетичній оцінці підставою слугує наявність або відсутність певної властивості, ознаки, риси твору мистецтва або сукупності, системи

властивостей. Саме це й дозволяє суб'єкту розглядати предмет з естетичного погляду. Він постає перед вибором щодо оцінювання його як позитивного явища, або негативного. Поряд із цим, людина також вирішує, наскільки відповідає цей предмет нормам і чи є він взагалі естетично цінним або приховує в собі антицінності. При цьому уявлення про «норму» в естетиці є достатньо суперечливим. Таке уявлення переважно недовільне і суб'єктивне, оскільки породжується суспільною практикою. Об'єктами естетичної оцінки, естетичного судження можуть бути, по-перше, природні об'єкти та явища, по-друге, продукти діяльності людини та по-третє, художні твори. Отже, естетичні оцінні судження – це не лише судження щодо мистецтва, але й оцінка краси людських відносин, учинків, дій, естетики природи тощо. Безсумнівно, що становлення естетичних оцінних суджень у студентів – це складний динамічний процес поступового розвитку в них естетичних умінь і професійно значущих якостей.

Наявність у майбутніх фахівців естетичних оцінних суджень дозволяє їм професійно вирішувати проблемні ситуації, прогнозувати результати педагогічного впливу, забезпечити рефлексивне розуміння будь-яких проблем, готовність і здатність надавати дитині психолого-педагогічну підтримку, допомагати їй у розв'язанні будь-яких труднощів, актуалізувати резерви особистісного зростання [30].

Як зазначає М. Гончаренко, в естетичних судженнях людини виражено її естетичні погляди, в яких присутнє усвідомлене розуміння того, що людина вважає прекрасним чи потворним, естетично досконалим чи примітивним або вульгарним [45, с.48].

Зважаючи на розглянуті підходи до визначення естетичних оцінних суджень, **естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи** розглядаємо як здатність оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини, що передбачає наявність у студентів сформованих естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу як продуктів мистецької освіченості студентів,

специфічний спосіб вираження власного бачення прекрасного. **Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи** розуміємо як процес набуття ними необхідних знань, умінь і навичок оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів та явищ, продуктів діяльності людини, сформованість професійно значущих якостей, естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу в межах вивчення дисциплін мистецького спрямування.

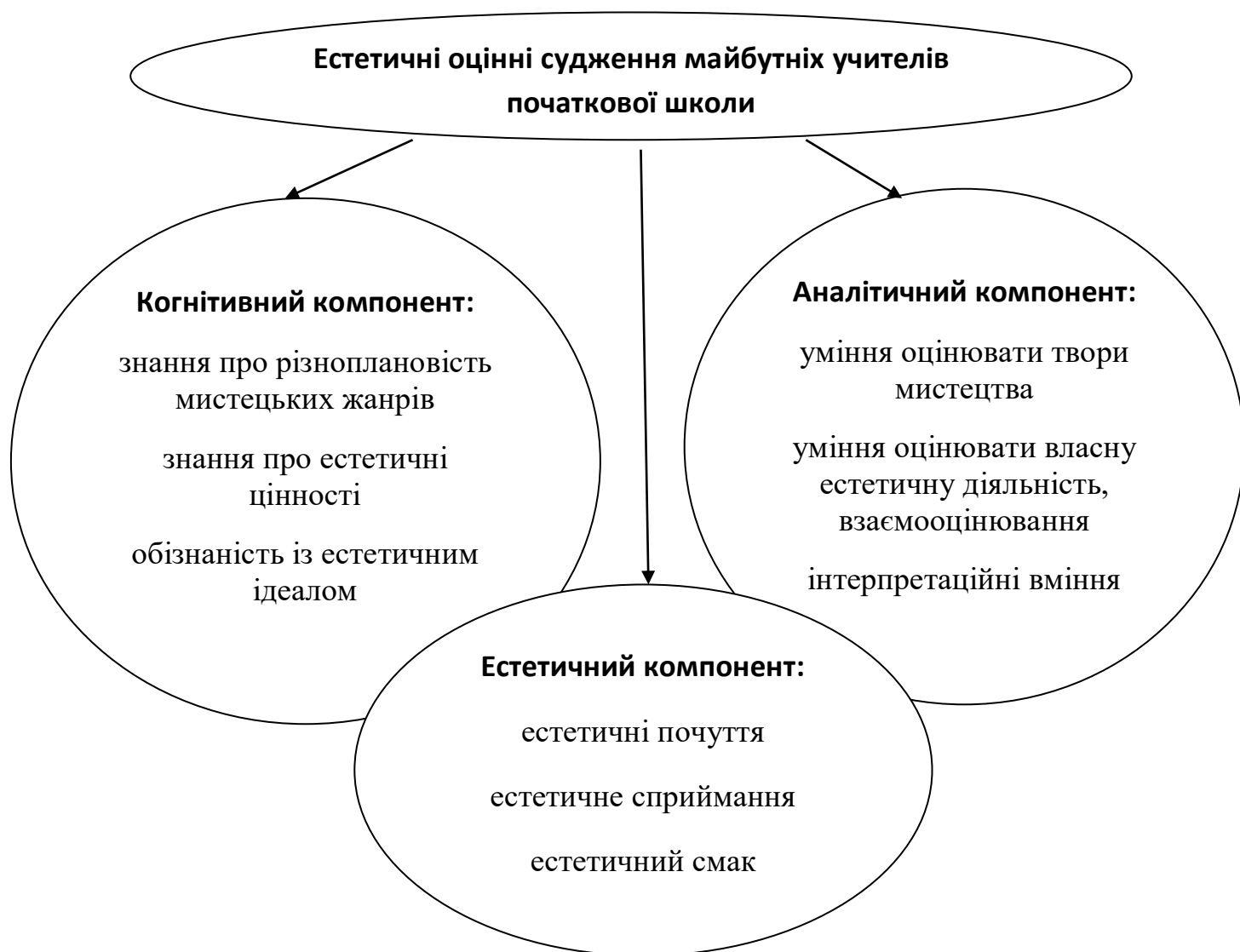
Під час аналізу наукової літератури із зазначеної проблеми було виявлено недостатність вивчення стану розвитку естетичних оцінних суджень у сучасній педагогічній практиці. З огляду на це, необхідно розглянути сутність і структуру зазначеного феномена.

### **1.2.2. Компонентна структура феномена «естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи».**

На основі запропонованих визначень досліджуваного феномена, пропонуємо його структурний аналіз. У структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи виокремлено когнітивний, естетичний та аналітичний компоненти (див. рис. 1.2.).

**Когнітивний компонент** у структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи передбачає наявність у них знань про різноплановість мистецьких жанрів, естетичні цінності, обізнаність із естетичним ідеалом. Жодний учитель не зможе ввести дитину у світ прекрасного, якщо сам не буде орієнтуватись у ньому. Тому важливим завданням у підготовці майбутнього вчителя початкової ланки освіти є навчити його розумітися на мистецтві, надати знання щодо жанрових різновидів окремих віх мистецтва, оскільки сьогоднішній учень є прогресивним користувачем всесвітньої мережі Інтернет, яка має необмежений потенціал мистецьких знань та інформує молоде покоління про прогресивні течії та жанри мистецтва. Отже, майбутній учитель початкової

школи повинен докладно розбиратися в жанрах мистецтва, включаючи сучасні течії.



**Рис. 1.2. Структура естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи**

Багатогранність мистецтва виявляється в його жанровому розподілі. У довідкових джерелах жанр розглядається як історично сформований внутрішній розподіл, притаманний усім видам мистецтва; тип художнього твору в єдності специфічних властивостей його форми і змісту. Поняття «жанр» узагальнює риси, властиві певній групі творів якоїсь епохи, нації чи світового мистецтва взагалі [212].



Так, в архітектурі виокремлюють такі жанри: проектування будівель і споруд, до якого належать об'ємно-планувальне проектування, тобто проектування та будівництво будівель та споруд; містобудівництво, яке вирішує завдання проектування та розвитку міського довкілля, охоплює питання розвитку міста, будівництва нових об'єктів, санітарно-економічні та екологічні проблеми; ландшафтна архітектура, яка присвячена організації парків, садів, озелененню придомових ділянок тощо; дизайн інтер'єру, що розглядається як професійна творча діяльність архітекторів та дизайнерів, спрямована на створення функціонального, ергономічного та естетичного простору в приміщенні архітектурно-художніми засобами; архітектура малих форм, до якої належать об'єкти функціонально-декоративного (огорожі), меморіального характеру (надгробки), об'єкти, що є частиною міського благоустрою (ліхтарі), об'єкти-носії інформації (стенди, рекламні щити). Ще одним видом цього мистецтва є «паперова архітектура» – теоретична діяльність архітекторів, що виявляється в проектуванні архітектурних форм без мети їх подальшої матеріалізації.

У процесі становлення образотворчого мистецтва формувалися і жанри живопису. Якщо на картинах печерних людей можна було побачити тільки те, що їх оточувало, то з часом живопис ставав все більш багатограним і набував широкого змісту. Художники передавали своє бачення світу в картинах. Б. Віппер виокремлює такі жанри живопису, що сформувалися за всю історію цього мистецтва. Жанр живопису, центром яких є тварини називається анімалістикою. Картини, що містять у собі таємний сенс, в яких за допомогою зображення символів, людей, живих або міфічних істот художник намагається передати ту чи ту ідею розглядають як алегоричний жанр. До батального жанру відносять зображення битв, військових походів. Для цих картин характерна багатоплановість, наявність безлічі персонажів.

Щодо билинного та міфологічного жанру, то там зображуються сюжети творів фольклору, тематика древніх сказань, билин і давньогрецьких міфів. Зображення простих сцен із повсякденного життя, яким притаманна

простота і реалістичність, характерні для побутового жанру. Жанр живопису «ванітас» виник в епоху Бароко. Це своєрідний натюрморт, у центрі якого обов'язково знаходиться череп. Художники намагалися провести паралель з тлінністю всього сущого. Різновид живопису «ведута» є міською панорамою, із дотриманням архітектурних форм і пропорцій.

Зображення внутрішньої обстановки приміщень прийнято називати інтер'єром. Іппічний жанр живопису присвячений коням. Полотна, на яких зображені історичні події відносять до історичного жанру.

Фантазійний архітектурний краєвид, що зображає художник – це капріччо. Натюрморт означає, що в центрі зображення – неживий предмет. Художники зображують в основному квіти, предмети побуту, домашнє начиння тощо. До живопису «Ню» відносять картини, на яких зображено оголене людське тіло. Спочатку цей жанр був тісно пов'язаний із міфологічним та історичним жанром. Жанр, в якому художники використовували особливі прийоми, з метою створення ілюзії вирізняють як обманку.

Пастораль – це жанр живопису, який зводить просте сільське життя в іншу іпостась, прикрашаючи її й обожнюючи. Об'ємний напрям, що включає в себе міський, морський вид та іншу подібну тематику, в якому на полотні зображені картини природи називається пейзаж.

Під портретом розуміють зображення людини на картині. Художник використовує прийоми, щоб передати не тільки зовнішній вигляд, а й внутрішній світ свого героя. Також можна виділити автопортрет, на якому художник зображує самого себе.

До релігійного жанру належать іконопис та інші картини релігійної тематики. Жанром, метою якого є підкреслення тих чи інших недоліків особистості, через комічний ефект є карикатура. Для цього використовується перебільшення, спотворення рис обличчя та пропорцій, символічність і елементи фантастичності.

Жанри живопису можуть зливатися і тісно взаємодіяти один з одним. Деякі жанри з часом втрачають актуальність, а багато, навпаки, продовжують розвиватися разом із життям [33].

Жанри графіки повторюють основні жанри живопису, але не буквально. Так, за визначенням В. Тулупова пейзаж (у тому числі шляхові замальовки), портрет (у тому числі замальовку з натури) у графіці зустрічаються частіше, ніж інші жанри, що пов'язані зі створенням крупних багатофігурних композицій. Відомим специфічним графічним жанром є карикатура (сатиричний малюнок, шарж), включаючи плакат та газетну графіку.

Новою за типом свого виникнення є комп'ютерна графіка, ритми, фігурні комбінації якої формуються в електронних системах та відтворюються на екрані або друкуються принтером.

Особливу, самостійну галузь утворює графіка письма (епіграфіка, мистецтво шрифту, каліграфія), що мала особливе художнє значення в естетичних системах давнини та Сходу (арабська в'язь, китайські та японські ієрогліфи, індійські шрифти, вірменський, грузинський алфавіти тощо).

В особливу галузь виокремлюють сучасний графічний дизайн [222].

Майбутнім учителям початкової школи необхідно також розумітися на жанрових різновидах скульптури. Так, І. Шмідт вирізняє такі види скульптури: кругла скульптура, котру можна оглядати з різних сторін (статуя, група, статуетка, бюст) та рельєф – зображення на площині фону, що може бути високим (горельєф) та низьким (барельєф); монументальна скульптура (пам'ятники, монументи) – пов'язана з архітектурним середовищем, що виражає видатні суспільні ідеї; монументально-декоративна – вбрання архітектурних споруд та комплексів; станкова – призначена для інтер'єру і не прив'язана до певного архітектурного середовища; скульптура малих форм – маленькі фігурки, медальєрне мистецтво та різьба по каменю (гліптика). У круглій скульптурі зазвичай

опрацьовано всі її боки, і тому глядачеві хочеться обійти її навкруги й оглянути з усіх точок кола, щоб повніше сприйняти зміст образу.

Рельєф за своїми образотворчими можливостями посідає проміжне місце між круглою скульптурою та зображенням на площині. Рельєф, як і кругла скульптура, має три виміри, композиція фігур у рельєфі розгортається уздовж площини, яка служить і технічною основою зображення й одночасно фоном, що дозволяє відтворювати в рельєфі пейзаж і багатофігурні сцени. Розрізняють барельєф та горельєф. Рельєф відносно тла може бути не опуклим, а увігнутим, поглибленим – «койланогліф» [246].

Дуже актуальним для сучасних студентів педагогічних вишів є обізнаність щодо жанрів фотомистецтва. Найпершим жанром зазначеного мистецтва є портрет. У такій фотографії акцентується саме на людині, ніякі деталі не повинні відволікати.

Наступний жанр фотографії також розпочався із живопису. Професійні фотографи, як і художники, здатні глядачеві красиво передати зміст існування тих чи тих неживих предметів у натюрморті.

Класичний жанр, що передбачає зйомку природи, називається пейзажем. Цю галузь фотоіндустрії можна назвати найбільш емоційною.

Як і попередні жанри фотографії, архітектура зародилася практично відразу ж. Вона аналогічна пейзажу. Різниця лише в тому, що об'єктом виступають різні будівлі і споруди.

Сьогодні досить поширеним є репортаж, тобто знімки різних заходів і свят. Передання за допомогою фотокамери повсякденного життя належить до побутової зйомки. Досить часто зображення мають документальну основу. Досить молодим жанром є інтер'єрна зйомка, в якій фотограф передає всю красу дизайну.

Наступним жанром фотомистецтва є репродукція, тобто перенесення зображення картин на папір через фотографію. Фотографія у стилі «Ню» передбачає зображення оголеного людського тіла.

Як і до будь-якій іншій сфері життєдіяльності, до фотозйомки можна знайти нестандартний підхід. Авангардизм – це особливий жанр фотографії, що характеризується виходом за межі загальноприйнятої естетики. Для досягнення своїх цілей фотограф може використовувати нестандартні засоби.

У фотографів-початківців великою популярністю користується макрозйомка. Він передбачає отримання зображення в певному масштабі. Макрозйомка дозволяє відобразити життя комах, дрібних тварин, а також мікроорганізмів [155].

Декоративне мистецтво розподіляють на: монументально-декоративне – безпосередньо пов'язане з архітектурою (архітектурний декор, розписи, рельєфи, статуї, вітражі, мозаїки тощо); мистецтво оформлення (художнє оформлення свят, експозицій тощо); декоративно-прикладне – створення художніх виробів переважно для побуту. Розподіл декоративно-ужиткового мистецтва на жанри здійснюється за призначенням предмета – меблі, одяг, посуд тощо, за технікою виконання – різьблення, ткацтво, розпис, за матеріалом – дерево, кераміка, текстиль, камінь, лоза, тобто використання природних матеріалів; метали та їх сплави, пластмаси, скло, порцеляна, папір, тобто використання штучних, винайдених людиною матеріалів.

Щодо театрального мистецтва, то воно представлене такими жанрами, як-от: драма, комедія, монодрама, водевіль, феєрія, пародія, мім, фарс, мораліте, пастораль, мюзикл, трагікомедія, мелодрама тощо. Найпопулярніші види театральних жанрів – це драма, комедія, трагікомедія, мюзикл, пародія і водевіль. У драмі можна побачити і трагічні, і комічні моменти. Основна мета комедійної постановки – викликати сміх у глядача. Трагедія завжди пов'язана з конфліктною ситуацією, про яку і розповідає постановка. Цей жанр був одним із перших, що з'явилися в Стародавній Греції. Так само, як і комедія. Мюзикл має багато шанувальників. Це завжди яскраве дійство з танцями, піснями, цікавим сюжетом і часткою гумору [67].

Існують різні способи класифікації музичних жанрів. Музикознавець Т. Попова пропонує класифікувати жанри за умовами їх побутування і

виконання. За цією класифікацією розрізняють жанри: народної музики (музичний фольклор), розважальної музики (в тому числі музика сучасної естради), камерної музики (що виконується камерними ансамблями), симфонічної музики (виконується великими оркестрами), хорової музики (виконується хоровими колективами), театральної музики (в тому числі опери, музики до спектаклів, кінофільмів тощо).

Аналіз історичного розвитку хореографічної культури відбувався в чотирьох спрямуваннях, які протягом тисячоліть до сьогодення остаточно утворили окремі незалежні види хореографії (за Д. Шариковим): класична, народна, бальна, сучасна хореографія, які в свою чергу поділяються на жанри і види [240].

Іншим мистецьким жанром є література. Зауважимо, що вчені (Б. Томашевский, З. Шаталов) виокремлюють чотири жанри літератури: драму, лірику, епос і сатиру. Драматична література характеризується пристосованістю для сценічної інтерпретації. Основною її ознакою є призначення її для театрального спектаклю. Провідними жанрами драми є трагедія, комедія, драма (як жанр), трагікомедія, водевіль, мелодрама. До лірики належать віршовані твори малого розміру. Цей рід літератури охоплює безліч віршованих жанрів, наприклад: елегія, романс, газель, сонет, пісня, вірш тощо. Прикладами жанрів можуть служити замальовка, мініатюра, нарис, новела, історичний роман, детективний роман, фантастичний роман. Щодо епосу, то цей жанр виник на стику ліричного й оповідального родів літератури. Поетичний епос представлений поемою, баладою й особливим романом у віршах.

Специфіка сатиричного жанру полягає в тому, що, на відміну від інших жанрів, вона утверджує позитивні ідеали через викриття недоліків. У сучасній газетно-журнальній сатири дослідники налічують щонайменше півтора десятка жанрів: сатирична замітка, репліка, фейлетон, памфлет, гумореска (гумористичне чи сатиричне оповідання, жанр), байка, пародія

(пародійна хроніка), епіграма, усмішка, анекдот, сатиричний афоризм (фраза), а також комедія (кінокомедія), сатирична повість, сатиричний роман.

Щодо екранної продукції можна виокремити головні жанри за Р. Борецьким [22]. Бенефіс – ігровий видовищний жанр, пов'язаний із показом єдиної значущої особистості. Під бесідою розглядають діалог або полілог, подекуди з використанням допоміжних кіно- та фотодокументів. Брифінг означає передання офіційної думки або інформації органа влади щодо події чи суспільно-значущого явища. Бюлетень – це форма подання новинної інформації, що дібрана тематично, має певні часові рамки та конкретну жанрову структуру. Щодо водевіль, то це ігровий музичний видовищний жанр. До виступу (в кадрі) належать монолог на суспільно-значущу тему. Жанр, пов'язаний із виготовленням телевізійних заставок, відеокліпів та фільмів зі спецефектами називають гіперреалізмом. Дискусію розглядають як жанр, що полягає в полілозі за участю ведучого та не менш ніж двох носіїв контрастних думок. Різновидом дискусії є теледебати.

Учений виокремлює також теледраматургію та журналістське розслідування, замітку, замальовку, телевізійну гру, кіножурнал, коментар, монолог, звіт, огляд, нарис, прес-конференцію, репортаж, теледебати, телемарафон, телеміст, телеспектакль, есе. Особливу популярність у наш час мають серіали, телешоу, ток-шоу та новини.

Щодо жанрів кінематографу, то розрізняють такі: художній чи ігровий, де обов'язковою є акторська гра, що втілює задуми сценариста і режисера; документальний, де вимисел і гра неможливі. Роль актора зводиться до читання коментарю. Дотримуючись історичних подій, історичного вигляду людей, життя зображується таким, яким воно було; науково-популярний, де так само неприпустимий вимисел і гра. Актор читає авторський текст, а сам фільм знайомить із досягненнями новаторів виробництва, відкриттями в галузі науки, техніки, культури в цілому, вчить розуміти природу і твори мистецтва; мультиплікаційний чи анімаційний (мальований) фільм, який відрізняється від художнього тим, що актор залишається за кадром [22].

Також в аспекті дослідження, вважаємо за необхідне навчити студентів розумітися на жанрах естрадно-циркового мистецтва (за К. Станіславською).

Акробатика є одним із основних жанрів циркового мистецтва. Розрізняють партерну, стрибкову, з підкидними дошками, стрибки на батуті, темпову та каскадну, кінну, повітряну тощо). Жанр циркового мистецтва, що демонструє надзвичайну фізичну силу людини в художній формі називають атлетикою. До жанру гімнастика належить показ вправ на спеціальних снарядах та апаратах (на турніках, кільцях, трапеції, корд де волані тощо). Важливе місце в цирку посідає дресура, що полягає в прирученні та підготовці тварин до публічної демонстрації трюків.

Жонглювання розглядають як цирковий жанр, заснований на вмінні в певному ритмі підкидати та ловити на льоту різноманітні предмети. Щодо ілюзії, то це жанр, основним виразним засобом якого є фокус, який створює враження реальності. Цирковий жанр, заснований на виступі артистів у комічному образі з номерами, побудованими на прийомах буфонади, ексцентрики, пародії, гротеску називають клоунадою. Еквілібр – один із основних циркових жанрів, який об'єднує поодинокі та групові виступи артистів, що демонструють мистецтво збереження рівноваги під час нестійкому положенні тіла на землі чи різноманітних снарядах. Останнім жанром зазначеного мистецтва є пантоміма, яку розглядають як циркову мініатюру без тексту або тематичну сюжетну циркову виставу, що реалізується засобами циркової й театральної постановки [200].

Важливим показником когнітивного компонента у структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін є наявність знань про естетичні цінності.

Естетичне має статус аксіологічного, воно – царство цінностей, саме тут вони найбільш сконцентровані й найбільш зримо виявляються та функціонують. Цінністю для людини є все те, що є для неї благом, добром, красою тощо і здатне задовольняти її потреби в самоствердженні і функціонуванні як родової істоти. Як значуще і потрібне, цінність є



свідченням досягнутого рівня культури суспільства і включення індивіда в предметні (матеріальні чи духовні) відносини і зв'язки, слугує стимулом у його життєдіяльності й орієнтиром у поведінці. В цінності зафіксоване життєво важливе і зорієнтоване на бажане, на світ, яким він має бути, і на людину, якою вона повинна стати. Залежно від змісту і характеру цінностей людина може відчувати піднесеність і окриленість, а може відчувати себе пригніченою і занепасти духом. Сфера цінностей створює особливу культурно-історичну реальність. У цінностях вбачають мету і засоби культуротворчої діяльності людини, а в культурі – перетворення людиною себе і свого світу відповідно до певних цінностей. Цінності є ядром культури, квінтесенцією всього досягнутого в усіх сферах суспільної діяльності людини.

Процес усвідомлення значущості (ваги) об'єкта (предмета) для людини відповідно до певної цінності називається оцінкою, якимось специфічним, не гносеологічним продуктом, що зумовлюється і двоспрямованістю ціннісної орієнтації – на об'єкт і на самого суб'єкта, і «оберненістю» одержаної інформації на тих, хто її оцінює. Цілі, інтереси, мотиви, вчинки – все це залежить від цінностей, ієрархія яких будується за їх значущістю в життєдіяльності людини. Увінчує ієрархію цінностей певної сфери людської життєдіяльності ідеал як особливий «згусток суспільних відносин», що вбирає в себе інші цінності і згуртовує їх у певне спеціалізоване ціле, водночас залежачи від своїх складових.

У довідкових джерелах естетичні цінності тлумачаться як цінності образного пізнання світу в процесі будь-якої діяльності людини (насамперед у мистецтві) на підставі законів краси та досконалості [151]; здатність будь-якого явища, насамперед творів мистецтва, викликати естетичне почуття, давати людині духовно-інтелектуальну насолоду (втіху), збагачувати її внутрішній світ [207].

Поняття «цінність» широко використовується у філософії, соціології, педагогіці для позначення загальнолюдської (соціальної й культурної)

сутності явищ дійсності, об'єктів людського сприйняття та діяльності. У сучасних дослідженнях (О. Бокурдзе, О. Дробницький, М. Каган, Л. Столович, В. Тугарінов, Н. Чавчавадзе) визначається природа цінностей та критерії їх оцінки, здійснено класифікацію цінностей.

З-поміж найважливіших цінностей соціокультурної сфери суспільства особливе місце посідають естетичні цінності, завдяки яким предмети та явища дійсності усвідомлюються як прекрасні чи потворні, піднесені чи низькі, трагічні чи комічні. Завдяки естетичним цінностям людина набуває досвід сприймання й освоєння дійсності за законами краси, виразності, гармонії, єдності змісту та форми, витонченості тощо.

Естетичні цінності пов'язані з естетичним освоєнням людиною довколишньої дійсності, вони складаються внаслідок специфічної оцінки, переживань, перетворення світу в процесі взаємодії суб'єкта й об'єкта. Цей процес протікає в різних формах і сферах людської життєдіяльності.

Проблемі формування особистості зі свідомим ціннісним ставленням до довколишнього світу, художньої культури, мистецтва присвячені праці багатьох учених, з-поміж них – Н. Антонюк, І. Бех, В. Бутенко, Т. Губченко, І. Зязюн, А. Зись, М. Каган, В. Кузь, Н. Левківський, Л. Левчук, Н. Липкань, Л. Масол, Н. Миропольська, Л. Печко, І. Регейло, О. Савченко, Г. Шевченко та ін. [143].

Виокремлюють об'єктивний зміст естетичної цінності та її суб'єктивний бік, який залежить від ідеалів краси, смаків, художніх стилів, що склалися. Естетичні цінності можуть бути у вигляді природних об'єктів (наприклад, пейзаж), власне людини (в людині все повинно бути прекрасним), а також духовні та матеріальні об'єкти, створені людиною у вигляді творів мистецтва. Здатність предмета бути носієм соціальних та культурних значень складають основу їх естетичної цінності. Завдяки суспільно-історичній практиці предмети і явища входять до сфери інтересів людини і набувають суспільні властивості, «чуттєво-надчуттєву» природу, свою цінність для людства.

Естетична цінність предмета залежить не тільки від його природних якостей, а й від тих суспільних обставин, в які вона включена.

Першим поняття «естетичного» та «цінність» поєднав у своїх працях Йоганн Зульцер. Слід зазначити, що до цього «цінність» вживалася лише в морально-етичному сенсі.

Естетичні цінності (як і будь-які інші) є синтезом трьох основних значень: речовинно-предметного, психологічного, соціального. Речово-предметне значення включає в себе характеристику зовнішніх властивостей речей і предметів, які виступають як об'єкт ціннісного ставлення. Друге значення характеризує психологічні якості людини як суб'єкта ціннісних відносин. Соціальне значення вказує на відносини між людьми, завдяки яким цінності набувають загальнозначущого характеру. Своєрідність естетичних цінностей полягає в характерному для естетики ставленні людини до дійсності. Воно має на увазі чуттєво-духовне, безкорисливе сприйняття реальності, спрямоване на осягнення й оцінку внутрішньої сутності реальних об'єктів.

Естетичними цінностями можуть володіти всі предмети і явища реальної та уявної дійсності, хоча самі цінності не мають ні фізичної, ні психічної природою. Сутність їх полягає в значущості, а не у фактичності. Оскільки естетичні цінності мають суб'єктивно-об'єктивний характер, тобто вказують на співвіднесеність їх з людиною, наявність естетичної цінності у цих об'єктів залежить від того, в яку конкретну систему соціально-історичних відносин вони включені. Тому естетичні цінності мають хиткі межі і їх зміст завжди є соціально-історичним.

Виходячи з розробленої естетичною наукою класифікації естетичних цінностей, основним її видом є прекрасне, яке, у свою чергу, виступає в безлічі конкретних варіацій (як витончене, грація, миловидність, пишність тощо); інший вид естетичної цінності – піднесене – також має кілька варіацій (величне, величаве, грандіозне). Як і всі інші позитивні цінності, прекрасне і

піднесене діалектично співвідносяться з відповідними негативними цінностями, «антицінностями», – з потворним і ницим.

Особливу групу естетичних цінностей складають трагічне і комічне, що характеризують ціннісні властивості різних драматичних ситуацій у житті людини і суспільства та образно модельованих у мистецтві.

Оригінальну систему цінностей запропонував психолог і філософ Гуго Мюнстерберг. Вони існують на двох рівнях: на рівні життєвих цінностей і на рівні цінностей культурних. На першому рівні – це предмет радості: гармонія зовнішнього світу, любов між людьми, почуття щастя в людській душі. На рівні культурної цінності – це цінності прекрасного, втілені в мистецтві, що відтворює зовнішній світ (образотворче мистецтво), розкриває зв'язки між людьми (поезія), виражає внутрішній світ людини (музика). Краса як цінність втілює естетичну єдність людини і світу. Вона надіндивідуальна, проте припускає індивідуальне ставлення – стихійне на першому рівні і усвідомлене на другому [158].

Як бачимо, проблема естетичних цінностей є дуже актуальною і є важливою в аспекті дослідження.

Естетичні цінності можна розглядати, співвідносячи з естетичним ідеалом. Тож, на нашу думку, важливим показником когнітивного компонента розвитку естетичних оцінних суджень є обізнаність із естетичним ідеалом.

До форм естетичної свідомості, поряд з естетичним почуттям та естетичним смаком, належить естетичний ідеал як необхідна складова духовного досвіду з огляду орієнтації його на ідею досконалості.

«Ідеал» означає першообраз, взірець досконалості; це гра, поняття, зразок, уявлення. Поняття «ідеал» осягає всі сфери духовного досвіду з огляду гранично можливої його досконалості – ідеї досконалості. Це бажаний взірець, мета прагнень. У довідкових джерелах «естетичний ідеал» розглядають як вид естетичного відношення, що є образом належної й бажаної естетичної цінності [229].

Проблемі естетичного ідеалу присвячені праці багатьох учених (А. Андрєєв, О. Воеводін, М. Гальперін, С. Гольденріхт, А. Гулига, А. Єгоров, А. Зісь, Н. Кіященко, А. Комарова, Н. Крилова, Л. Левчук, Н. Лейзеров, В. Магнус-Самінський, В. Манжура, В. Панченко, Г. Поспєлов, С. Рапопорт, В. Скатерщиков, Ю. Філіп'єв) [ 227].

Так, А. Комарова вважає, що естетичний ідеал є вищим проявом естетичної свідомості і відображує уявлення про досконалість предметів і явищ дійсності, прекрасному способі життя людей, гармонійну людину [100]. У Н. Кіященка наголошує, що естетичний ідеал є образним програмно-прогностичним узагальненням досконалих рис реальних явищ і нормативно-ідеальних уявлень людей про них [91]. На образному характері естетичного ідеалу наголошує і В. Скатерщиков, визначаючи його як «естетичне уявлення про вище втілення прекрасного, цілісний образ довершеної краси» [202]. На думку Н. Крилової естетичному ідеалу властива функціональна різноманітність: в залежності від ситуації він може виступати як мета і цільова програма відношення, як норма й еталон, як критерій оцінки і діяльності, як зміст конкретного твору мистецтва, що дозволяє йому впливати на механізм естетичного відображення, переживання, мети, нормоутворення, регуляції естетичної діяльності [111].

Зазначимо, що «доцільною» може бути й аморальна, анти-суспільна діяльність: може існувати хибне уявлення про сутність ідеалу, що виносить його сенс поза межі людяності стосунків та одухотвореного змісту краси. Натомість мета і наслідки такої «доцільності» відкриваються своєю результативністю в деструктивних суспільних процесах та деструктивних виявленнях особистості, їх місце в духовному досвіді людства визначається тим, що відверта потворність наслідків постає складовою досвіду уникання потворного, негативного як чинників, що відкидають людство далеко назад у поступі до духовного вдосконалення.

Краса, тобто чуттєво осяйний образ внутрішньо доцільної життєвості (здійснена краса), є єдиним видом доцільності, що органічно поєднується з

істиною та добром. Інакше кажучи, у кожній сфері духовного досвіду людства критерієм його цінності постає ідеал.

Отже, поняття «ідеал» є одним із наріжних у теорії естетики, визначаючи якість будь-якого виду діяльності. Як уособлення вищої міри досконалості, всезагальної сутності ідеал співвіднесений із поняттям «ідея». В історії філософії поняття «ідея» осмислювалося по-різному. Ідея трактувалась як певна сутність, що покладена в матеріальному світі Вищим Розумом. Відповідно краса реального світу – лише відблиск ідеї абсолютної досконалості. Інший підхід пов'язаний із розумінням ідеї як деякої надособистісної духовної структури, що уособлює сутнісні якості дійсності (всезагально цінне у змісті досвіду). Уся класична культура зорієнтована на ідеал, найбільш виразним уособленням якого постає ідеал прекрасного у мистецтві [20].

Наголосимо і на практичній цінності орієнтації майбутніх учителів початкової школи на ідеал для самоздійснення особистості. На рівні буденної свідомості поняття «ідеал» тлумачиться як одиничне уявлення про доцільне та досконале. У вужчому розумінні ідеал неминуче постає чимось довільним, суб'єктивно зумовленим, а отже, випадковим. Орієнтація на ідеал як уособлення загальноцінного у процесі та наслідках діяльності – шлях сходження особистості щаблями досконалості й мета діяльності.

На відміну від будь-якого соціального ідеалу, естетичний існує не в абстрактній, а в чуттєвій формі, оскільки тісно пов'язаний з емоційним, чуттєвим ставленням людини до світу. Це перша особливість естетичного ідеалу. Друга особливість визначається різними засобами взаємодії естетичного ідеалу з дійсністю. Ідеалістична естетика виявляє відірваність естетичного ідеалу від суті природи і тому наполягає на незбагненності усвідомлення та досягнення.

Третя особливість естетичного ідеалу пов'язана з характером відображення дійсності в ідеалі. Естетичний ідеал, без сумніву, відтворює її особливо, але не пасивно, а творчо, що визначається вмінням особи або

суспільства відкинути наносне, випадкове, неістотне. Звідси впливає визначення естетичного ідеалу. Естетичний ідеал – відображення суті предмета, але суті найглибшого порядку, яка містить у собі найвищу форму розвитку реальності, що дана емоційно.

Четверта особливість полягає у взаємодії об'єктивних якостей дійсності та особливостей внутрішнього світу людини. Вищим ступенем розвитку реальності є її соціальна форма, а її носієм – особистість як сукупність суспільних відносин. Естетичний ідеал суспільства, який відбивається через людину в чуттєвих формах, втілює у собі головні, визначні суспільні відносини такого суспільства. Тому естетичний ідеал – це діалектична єдність об'єктивного та суб'єктивного.

Об'єктивне зумовлюється тим, що ідеали народжуються і реально існують у самій дійсності як тенденції суспільного розвитку незалежно від ступеня їх усвідомлення (ступінь усвідомлення виявляє зв'язок з конкретно-історичними обставинами). Суб'єктивне визначається якостями мети, ідей, носіями яких виступають певні суспільні сили, здатні побачити наявність таких тенденцій життя у зародженні, усвідомити їх і сприяти тому, щоб через мистецтво, яке вони створюють, або інші види творчості ці тенденції зрозуміла більшість [183].

Специфіка естетичного ідеалу виявляється в особливих зв'язках із суспільними та моральними ідеалами людини та суспільства, що відтворюється в історичному характері естетичного ідеалу. У свою чергу, естетичний ідеал зумовлюється обставинами матеріального життя суспільства, умовами соціального суспільного буття, розвитком естетичної діяльності та мистецтва.

У суспільстві естетичний ідеал виконує такі функції: мобілізує людську енергію почуттів та волі, вказуючи напрям діяльності; створює можливість випереджати дійсність, зазначаючи тенденцію майбутнього; виступає як норма, зразок та як необхідне (те, що має бути), є вищим об'єктивним критерієм оцінки всього, з чим зустрічається людина у навколишньому світі,

всього, що є у сфері її інтересів. У естетичному ідеалі об'єднуються реальне та ідеальне.

Іншим важливим компонентом естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи є **естетичний**, який вміщує в себе естетичні почуття, естетичне сприймання та сформований естетичний смак.

Має сенс звернути увагу на значення естетичних почуттів, естетичного сприймання, естетичного смаку у структурі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Різноманітні аспекти вивчення окресленої категорії висвітлено в працях багатьох науковців (О. Буров [24], М. Гальперін [42], С. Гольдентрихт [42], М. Гончаренко [45], В. Горинь [48], І. Джидар'ян [62], М. Каган [81], М. Киященко [91], А. Комарова [100], Б. Кубланов [112], М. Лейзеров [91], Г. Падалка [166], Б. Сафронов [195], Л. Юлдашев [248], П. Якобсон [252] та ін.).

За довідковими джерелами, естетичні почуття – це безпосереднє емоційне переживання людиною свого ставлення до естетичної дійсності, що закріплюється естетичною діяльністю в усіх її видах [60].

Принциповою в контексті дослідження є наукова позиція П. Якобсона, який стверджував, що мистецтво є значною галуззю, що сприяє виникненню естетичних почуттів. Їх особливістю, продовжує вчений, є те, що емоційне ставлення до предметів мистецтва, що виникає в людини, завжди супроводжується усвідомленням того, що нею сприймається не саме життя, а віддзеркалення цього життя у свідомості художника, яке змістовно, образно відбиває це життя [252, с.222].

Цінний досвід роботи з формування в учнів почуття прекрасного накопичено видатним педагогом В. Сухомлинським, який обстоював ідею, що «споглядання і слухання, переживання побаченого і почутого – це перше вікно у світ краси» [219, с.48].



За Б. Кублановим, естетичне почуття виникає в людини під час порівняння предмета або явища, що нею сприймається, як мистецтва, так і природи, суспільного життя з ідеалом людини в цій галузі [112, с.35-36].

Більш широко й диференційовано, на нашу думку, зміст естетичного почуття розкриває О. Буров, акцентуючи на тому, що воно є суб'єктивним результатом оцінного ставлення до естетичного предмета, яке виражається в духовній насолоді чи відразі відносно обліку і змісту цього предмета у процесі споглядання або діяльності» [24, с.110].

Значна когорта науковців (В. Горинь, І. Джидар'ян, А. Комарова, Г. Падалка, Л. Юлдашев, П. Якобсон тощо) схиляється до порівняння естетичного почуття з переживанням. Так, Г. Падалка вважає, що естетичне почуття, породжене впливом на людину довколишньої дійсності і пов'язане з її світоглядом, здійснює зворотній вплив на світогляд – воно здатне зміцнити або послабити ті чи ті погляди, оскільки саме з ними будуть асоціюватися збуджені ними почуття, переживання [234, с.37-38].

З огляду на вищезазначене, можемо говорити про те, що формування естетичних почуттів майбутніх учителів початкової ланки освіти є важливим завданням вищого педагогічного вишу, оскільки вони в подальшому повинні ввести молодшого школяра у світ прекрасного. Уважаємо, що формування таких почуттів можливе саме під час вивчення дисциплін мистецького напрямку.

Деякі вчені пов'язують естетичне почуття з емоціями. Так, С. Гольдентрихт та М. Гальперін убачають, що почуття існують і знаходять свій безпосередній прояв через емоції, що виконують функцію регуляції і спонукування до діяльності [42, с.58-59].

Характеризуючи розвиток естетичних оцінних суджень студента педагогічного ВНЗ, слід наголосити на провідному значенні, якого набуває естетичне сприйняття в його структурі. Останнє представлено працями таких науковців, як Г. Апресян [3], І. Бех [12], М. Гальперін [42], С. Гольдентрихт [42], М. Гончаренко [45], І. Джидар'ян [62], Д. Джола [247], І. Зязюн [74],

В. Лармін [118], П. Мезенцев [136], В. Сухомлинський [219], А. Щербо [247], П. Якобсон [252], Є. Яковлєв [253] та ін. За П. Мезенцевим, естетичне сприйняття є своєрідним актом «живого споглядання» довкілля, воно є невіддільним від зовнішнього обліку предметів і явищ та є емоційним за своєю природою [136, с.13-14].

В. Сухомлинський уважав, що «сприйняття, осмислення прекрасного – основа, стрижень естетичної освіченості, серцевина тієї естетичної культури, без якої почуття залишаються глухими до всього благородного та піднесеного в житті» [219, с.189].

Науковим шляхом доведено, що естетичне сприйняття інтерпретують як чуттєву інформацію, переживання, первісне (емоційне) пізнання (Г. Апресян [3]); постійний емоційний зв'язок зі світом (Є. Яковлєв [253]); здатність творчого відтворення цілісних образів естетичних явищ довкілля і художніх творів (С. Гольдентрихт та М. Гальперін [42]); необхідну умову розвитку і функціонування всіх форм і всіх боків естетичної свідомості особистості (І. Джидар'ян [62]) та ін.

У зв'язку з цим зацікавленість багатьох дослідників концентрується на визначенні особливостей естетичного сприйняття: за В. Лармінім, воно є завжди емоційним і оцінним [118]; за І. Зязюном, його своєрідність зумовлюється передусім естетичним досвідом людини (естетичною апперцепцією) [74]. А. Щербо та Д. Джола зазначають, що в естетичному сприйнятті особистості потреба в досконалості висуває необхідність розгляду предмета у всій його цілісності й неповторності, в усьому розмаїтті й своєрідності його властивостей, тобто потребує певною мірою диференційованих вражень [247, с.17].

На нашу думку, від уміння вчителя естетично сприймати довколишній світ значною мірою залежить й формування таких умінь у школярів. Особливо важливим це є в початковій школі, коли дитина «чиста душею» і сприймає світ таким, яким він є, а, отже, вчитель повинен навчити її сприймати довкілля й з погляду естетичного. З огляду на це, естетичне

сприйняття є важливим складником естетичного компонента у структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Як уже зазначалося вище, важлива роль у структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін, зокрема у змістовому наповненні його естетичного компонента, належить естетичним смакам особистості. У науковій літературі вже склалося підґрунтя для розв'язання окресленої проблеми (Т. Бабенко [7], О. Буров [24], М. Гончаренко [45], І. Джидар'ян [62], І. Зязюн [74], О. Ігнатович [79], М. Каган [81], Н. Калашник [83], М. Киященко [91], Л. Коган [95], О. Лармін [118], Л. Левчук [120], М. Лейзеров [91], О. Лосєв [124], І. Маца [134], О. Оніщенко [120], Г. Падалки [166], В. Радкіної [180] Б. Сафронов [196], В. Скатерщиков [202], В. Шестаков [124], Є. Яковлєв [253] та ін.). Незважаючи на широке сенсове навантаження естетичного смаку, спостерігається відсутність одностайної думки в його тлумаченні. У довідникових джерелах естетичний смак інтерпретується як здібність людини за почуттям задоволення або невдоволення диференційовано сприймати й оцінювати різні естетичні об'єкти [253].

Науковим шляхом поглиблено уявлення щодо розуміння сутності естетичного смаку особистості: за О. Буровим, смак – відносно стійка властивість суб'єкта [24, с.130]; Ю. Борєв наголошує на тому, що це система естетичних переваг та орієнтацій [21]; на думку Б. Сафронова, – це здатність особистості до соціально-психологічної оцінки предметів, явищ, ситуацій з погляду її естетичних якостей [196]; В. Радкіної вважає, що це особливий тип суб'єктивного відображення об'єктивних естетичних властивостей, зазначає, що це здатність людини свідомо судити про прекрасне і потворне в дійсності [180].

Перспективною в аспекті дослідженні є наукова позиція І. Зязюна, який підкреслює, що обов'язковою рисою естетичного смаку є індивідуальна оцінка того чи того явища. Водночас, естетичний смак більш мінливий, ніж почуття, швидше зазнає змін, у ньому переважає «суб'єктивне»,

«індивідуальне», «неповторне». Аналогічне твердження знаходимо в дослідженні М. Гончаренка, який обстоює думку, що естетичне вдосконалення людини уможлиблюється через поліпшення смаку [45, с.44].

Репрезентація естетичного смаку М. Киященком та М. Лейзеровим полягає в розгляді його у психологічному контексті. Відтак, на думку науковців, естетичний смак є багатогранною, зумовленою здатністю людини, що включає до своєї орбіти різноманітні властивості чуттєвої свідомості й інтелектуальну логічно обґрунтовану систему переваг і оцінок, що виражають всебічні ціннісні орієнтації особистості [91, с.120].

Заслуговує на увагу інтерпретація естетичного смаку М. Каганом, який називає смак утворенням, що складається з трьох нашарувань: нижнім є духовні потреби, другим – здатність відрізнити правдиві цінності від уявних, до третього належить усе, що ми набуваємо у процесі спілкування з «носіями естетичних цінностей», уміння помічати та відповідним чином оцінювати прекрасне, величне, поетичне, трагічне тощо [81, с.187-188].

Відтак естетичний смак майбутнього вчителя початкової школи є важливим складником естетичного компонента і має бути сформований на високому рівні, адже на початковому етапі навчання в школі саме педагог стає взірцем для дітей і тривалий час залишається ним. Тому важливо через свої вчинки, зовнішній вигляд, оформлення класу, прищеплювання прекрасного, помічання гарних дрібниць передавати естетичний смак учням. Саме на підставі сформованого смаку студенти зможуть висловлювати естетичні оцінні судження.

Важливим у структурі естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи є **аналітичний компонент**, який містить у собі вміння оцінювати твори мистецтва, аналізувати й оцінювати власну естетичну діяльність, взаємооцінювання, інтерпретаційні вміння.

Уміння оцінювати твори мистецтва є запорукою змістовних, логічних та компетентних естетичних оцінних суджень. Лише особистість, яка має знання та навички оцінювання мистецьких творів, зможе змістовно

висловлюватися щодо побаченого, почутого, прочитаного.

Мистецький твір є цілісною естетичною реальністю, адресованою інтелектуально-почуттєвим можливостям того, хто сприймає, розрахованою на «співпереживання» автора й читача. Осягти ідейно-художній зміст твору – це означає яскраво уявити й пережити зображені в ньому картини життя, пізнати людські характери, пройнятися настроями, вираженими митцем, сприйняти його погляд на зображене і скласти свій власний.

Оцінювання твору належить будувати, виходячи з його ідейно-художніх особливостей та родової і жанрової специфіки. Із методичних прийомів добираються ті, які дають можливість успішно осягти ідейно-естетичну цінність твору; чергувати й сполучати ці прийоми слід у такий спосіб, щоб активізувати мислення й почуття учнів, зберегти зацікавленість роботою протягом усього часу, відведеного на оцінювання твору. Особливо результативним у цьому відношенні є постановка посильних для самостійного виконання завдань, які вимагають добирати потрібний матеріал, розмірковувати над ним, доходити висновків. Недоцільно прагнути до всебічного розгляду твору, що часто призводить до надмірного препарування. У кожному творі слід спинитися на важливому в пізнавальному, естетичному, виховному відношенні, на особливостях змісту й форми, притаманних саме цьому твору, що обумовлює його мистецьку неповторність.

Вміння оцінювати твори мистецтва є важливим складником аналітичного компонента естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, так як твори мистецтва розвивають, поглиблюють та направляють емоції, пробуджують фантазію, змушують активно працювати свідомість, формують моральні принципи, розширюють кругозір, укріплюють ідейні позиції, породжують ідеали. Всі види мистецтва слугують втіленню головної мети – формуванню сучасної гармонійної людини. Сам процес сприйняття мистецтва є складним пізнавальним актом під час якого твір мистецтва виступає не лише засобом пізнання навколишньої або історичної

дійсності, а й об'єктом пізнання, самостійною художньою цінністю. Найбільш повне сприйняття прекрасного в мистецтві доступно лише всебічно і гармонійно розвиненій особистості, яка має сталі інтереси, смаки і духовні потреби. Правильно поставлений процес споглядання та оцінювання творів мистецтва веде до формування в людини тих якостей, які потрібні йому для успішного самовиявлення в певній сфері діяльності. Також, в аспекті професійної діяльності майбутнього учителя, вміння оцінювати твори мистецтва є важливим вмінням, адже лише вчитель, який має розвинуті такі вміння зможе привчати дітей до прекрасного.

Також необхідним складником аналітичного компонента виступають вміння оцінювати не тільки твори мистецтва, але й свою власну естетичну діяльність, виділяти позитивні або негативні її боки, що дасть змогу розвинути естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової ланки освіти. Таким чином, студенти мають навчитися оцінювати власний зовнішній вигляд та однокласників, висловлювати певні судження щодо естетичного оформлення класу, пропонувати як можна покращити облаштування кабінету, запропонувати власні ідеї щодо цього. В цьому аспекті майбутні учителі можуть організовувати виставки, проводити різноманітні концертні заходи, у процесі яких зможуть оцінити власну естетичну діяльність та діяльність інших у цьому напрямі.

На нашу думку, в цьому аспекті також важливим є взаємооцінювання, що розглядають як соціально-психологічний метод, заснований на оцінках різноманітних особистісних та міжособистісних характеристиках шляхом взаємного опитування членів групи, які виступають у ролі експертів. що оцінюють поведінку один одного у значущих ситуаціях спілкування та спільної діяльності [215]. Оцінюючи один одного, студенти можуть розвивати обізнаність із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, розвивати естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак, тим самим розвивати власні естетичні оцінні судження. У процесі взаємооцінки естетичної діяльності студенти прислуховуються до висловлювань інших,

зіставляють їх думки зі своїми, в результаті чого можливо змінюють власне бачення та естетично оцінні судження. У майбутній професії слід прислухатися й оцінювати естетичну діяльність інших колег і переймати їхній досвід, спільно розробляти заходи естетичного спрямування, що буде сприятиме ефективнішому естетичному розвитку учнів.

Ще одним значним складником аналітичного компонента естетичних оцінних суджень є інтерпретаційні вміння майбутніх учителів початкової школи.

Людина у процесі освоєння і перетворення світу, висловлюючи своє ставлення до нього, створює матеріальні та духовні цінності, внаслідок чого з'являються різні твори мистецтв. Вона також інтерпретує їх залежно від свого життєвого досвіду, можливостей, світогляду, індивідуальних особливостей, зберігаючи при цьому об'єктивну суть творів. У цьому разі мистецтво й особистість є одним механізмом: мистецтво формує особистість, а особистість створює і відтворює нові твори й оригінальні інтерпретації вже відомого, створеного новими поколіннями. У професійній підготовці майбутніх учителів проблема інтерпретації творів мистецтв посідає особливе місце, оскільки дозволяє поглибити й активізувати процес художнього спілкування з творами різних видів мистецтв, формувати педагогічну майстерність, розвивати естетичні оцінні судження.

У філософії поняття «інтерпретація» потрактовано як фундаментальна операція мислення, надання сенсу будь-яким проявам духовної діяльності людини, які об'єктивуються у знаковій або чуттєво-наочній формі [212].

До проблеми інтерпретації зверталися в різні часи багато науковців і розглядали її в різних аспектах (Л. Бочкар'єв, А. Готсдінер, Д. Кірнарська, Г. Коган, Н. Корихалова, Є. Ліберман, В. Медушевський, Є. Назайкинський та ін.) [221].

Представники західноєвропейських філософських шкіл (Ж. Бреле, І. Ингарден, С. Ліссі, Д. Лукач, М. Черне та ін.) також досліджують продукт авторської діяльності (твір мистецтва), процес відтворення продукту

первинної творчості, визначаючи при цьому об'єктивний і суб'єктивний боки інтерпретації, їх співвідношення в цьому процесі, різні концепції сучасних трактувань творів.

У галузі музичної педагогіки накопичено багато наукових знань, які безпосередньо стосуються питань розвитку художньо-творчого потенціалу студентів, умінь художньої інтерпретації (Е. Абдулін, О. Апраксіна, Л. Арчажнікова, І. Гринчук, Л. Коваль, В. Крицький, О. Олексюк, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Г. Ципін, О. Щолокова та ін.).

У різних дослідженнях інтерпретацію розглядають як логічну процедуру (Є. Гуренко), активний процес співтворчості (В. Кухаренко), результат особливої духовної діяльності свідомості (О. Рудницька), яку визначають як своєрідне переведення не тільки в іншу систему мови (знаково-сміслову), а й в іншу систему мислення [128].

У музичному мистецтві інтерпретація визначається як «вид художньої творчості, що поєднує особистісні переваги виконавця, його досвід, власний стиль гри та композиційну ідею» [23, с. 216]. В. Медушевський розглядає інтерпретацію музичного твору як художній діалог виконавця з композитором та слухачем [135]. При цьому всі учасники художнього діалогу (автор, музичний твір, виконавець, слухачі) наділяються певними рисами суб'єктності, оскільки результатом інтерпретації є індивідуально-особистісне прочитання, тлумачення, відтворення та сприйняття образного змісту музики через виконавський акт [249].

Інтерпретацію в літературі розглядають як засіб поглиблення сприйняття та розуміння творів літератури читачем, що формує емоційні, естетичні реакції, розвиває читацькі вміння [8].

Підтримуємо думку О. Ядровської, яка вважає інтерпретацію способом життя мистецтва у просторі і часі. Дослідниця зазначає, що продуктом інтерпретаційної діяльності є творча робота, що розглядається як результат інтерпретаційної діяльності, втіленої в різноманітних формах вираження: вербальному, музичному, зображувальному, сценічному тощо, в якому



відображено діалог з творами мистецтва, автором, самим собою [251].

Під інтерпретацією Л. Лучшева розуміє пояснення чогось, що можливе завдяки наявності в інтерпретатора певної моделі, яка дозволяє це здійснити. У зв'язку з цим виокремлюють дві моделі інтерпретації: 1) наукова – в якій модель є теоретичною і є поясненням дійсності; 2) когнітивна – що є розумовою схемою, в якій вхідні стимули спочатку визначаються, потім класифікуються і на них виникає певна реакція [126].

Педагоги-практики та науковці, які досліджують проблему інтерпретації, звернули увагу на те, що інтерпретація як особистісно-рефлексивний акт зумовлюється колективним характером навчальної діяльності. Зокрема, О. Ляшенко стверджує, що художньо-педагогічна інтерпретація є формотвірним моментом у творчому спілкуванні і її можна розглядати як художньо педагогічне спілкування, тобто як комунікативну діяльність педагога-інтерпретатора

Дослідження О. Ляшенко дають підставу розглядати художню інтерпретацію (творів різних видів мистецтв) як художньо-творчу діяльність, що включає сприймання твору (початкове ознайомлення) – осмислення (створення одного з варіантів продукту первинної творчої діяльності митця) та відтворення його під час вербального або (й) виконавського спілкування з аудиторією

Під час інтерпретації творів мистецтва, на думку дослідниці, відбуваються «вчитування», усвідомлення й узагальнення закономірних взаємозв'язків між об'єктивними характеристиками твору й безпосередньо емоційно-естетичним переживанням, що і є орієнтиром у виборі засобів, способів і форм вираження свого відчуття та розуміння певного явища мистецтва. Отже, інтерпретації творів мистецтв властиві дві основні позиції: а) ретроспективне вивчення творів мистецтв (аналіз об'єктивних даних про твір, смисл та значення, втілені в ньому); б) особлива духовна діяльність свідомості, що включає уяву інтерпретатора, його досвід спілкування з мистецтвом. З аналізу різних підходів до змісту поняття інтерпретації,

поширеного в естетико-філософській і мистецтвознавчій літературі впливає, що інтерпретація творів мистецтв (музики, літератури та живопису) – це насамперед науковий метод пізнання, який дає змогу скласти художній образ творів мистецтв здебільшого у двох напрямках: першому властива орієнтація на концепційно-смісловий контекст, який втілюється у вербальній формі (при цьому твори мистецтв описуються й пояснюються в усій множинності їхніх внутрішніх та зовнішніх взаємозв'язків); другий пов'язаний із виконавським трактуванням (предметом у цьому разі є продукт творчої діяльності композитора, відтворений і озвучений виконавцем) [128, с.54]. .

На думку І. Могілевської підготовка спеціаліста творчого рівня неможлива без актуалізації в навчальному процесі феномена інтерпретації і формування на цій підставі відповідних професійних та особистісних якостей. Вивчення питань, пов'язаних з інтерпретацією як фундаментальною операцією мислення, надання сенсу будь-яким проявам духовної діяльності людини, надзвичайно важливо саме для педагогіки, що декларує виховання яскравої, всебічно розвиненої особистості з багатим творчим потенціалом. Дослідниця відзначає, що саме поняття «інтерпретація» сьогодні використовується в різних галузях людської діяльності, відповідно визначаючи широкий спектр змістових характеристик [145]. Особливої уваги поняття «інтерпретації» набуває в умовах започаткованого дослідження.

За твердженням В. Ляудіс, інтерпретаційну діяльність необхідно розуміти як діяльність не стільки репродуктивну, відтворювальну, скільки продуктивну, творчу, «у ході якої майбутній фахівець не тільки освоює професійні знання, і способи їх побудови, але і сам створює нові знання, новий соціально значущий досвід» [127, с.8].

В аспекті дослідження даного показника аналітичного компонента необхідно розглянути поняття «уміння», яке тлумачиться як осяжний людиною спосіб виконання дій на підставі набутих знань та навиків [178]; як готовність свідомо та самостійно виконувати практичні та теоретичні дії на підставі засвоєних знань, життєвого досвіду та набутих навичок; як здатність

виконати певну дію за конкретними правилами [170]. На думку Л. Глебова, вміння формуються шляхом вправ та створюють можливість виконання дій не тільки в звичних, але й в змінених умовах, розвиток вмінь припускає підвищення самоконтролю, управління діями згідно кращими зразками [170].

Щодо поняття інтерпретаційні вміння в аспекті дослідження, розглядаємо їх як аналітичну і виконавську роботу студентів із мистецьким твором, під час якої вони висловлюють свої судження, доводять їх істинність, це дозволяє правильно передавати задум митця, який він відтворив у мистецькому творі.

На нашу думку, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, оволодіння ними необхідними вміннями й навичками буде відбуватись ефективно, якщо в навчально-виховний процес вищого педагогічного навчального закладу будуть впроваджені відповідні педагогічні умови.

### **1.3. Стан розвитку естетичних оцінних суджень у сучасній педагогічній практиці**

Для визначення стану розвитку естетичних оцінних суджень у сучасній педагогічній практиці було проведено анкетування майбутніх учителів початкових класів та викладачів з метою визначення ступеня їхньої обізнаності щодо естетичних оцінних суджень учителя (див. Додаток А). Відповіді студентів засвідчили, що здебільшого вони володіють поняттям «естетичні оцінні судження вчителя» на недостатньому рівні. Показники викладачів були вищі.

Так, на запитання «Що Ви розумієте під поняттям «естетичні оцінні судження вчителя»?» більшість студентів (53%) зазначили, що це «вміння аналізувати твори мистецтва, красу»; 34% вважають, що це «обізнаність у мистецтві, естетичний смак, рівень культури»; 10% майбутніх учителів вважають, що це «обізнаність жанрів стилів сучасного мистецтва»; 3%

респондентів зазначили, що це «висока культура, участь у самодіяльності». Отже, як свідчать відповіді студентів, вони мають досить поверхове уявлення про естетичні оцінні судження вчителя. Здебільшого їхнє розуміння зводиться до того, що це вміння розумітися на мистецтві та цінувати красу. Щодо відповідей професорсько-викладацького складу, то більшість (90%) відповіли, що естетичні оцінні судження вчителя – це вміння аналізувати твори мистецтва, красу людських учинків, дій, явищ природи тощо.

На запитання «Які якості особистості вчителя можуть впливати на його естетичні оцінні судження?» більшість студентів (82%) відзначили, що це якості вчителя, які він повинен мати, як-от: вихованість, увічливість, моральні якості, естетичні почуття, естетичний смак та ін.; 12% респондентів знову перерахували такі якості, як знання сучасних течій мистецтва, освіченість. У 8% майбутніх учителів початкової школи це запитання викликало труднощі і вони не змогли на нього відповісти. Викладачі, у свою чергу, зійшлись на думці, що саме високий рівень особистісної культури, вихованість, увічливість, моральні якості, естетичні почуття, естетичний смак відіграють провідну роль в аспекті зазначеного опитування.

На запитання «Що впливає на розвиток естетичних оцінних суджень вчителя?» більшість студентів (43%) відповіли: «естетичний смак, рівень власної культури», 17% респондентів вважають «інтерес до мистецтва» провідним аспектом у розвитку визначених суджень, «висока культура, участь у самодіяльності допомагає розвивати естетичні оцінні судження майбутнього вчителя», – такою була відповідь 21% студентів, 11% опитуваних провідну роль в аспекті розвитку естетичних оцінних суджень надали естетичному взірцю (педагог, який привчає до прекрасного, наставник), останні 8% уважають, що важливим є постійне спілкування з мистецтвом. Як бачимо з відповідей, студенти дещо однобічно уявляють, що таке естетичні оцінні судження вчителя та плутають їх із художніми. Жодний із респондентів не виокремив наявність уміння оцінювати красу відносин, вчинків тощо.

98% викладачів вважають, що естетичний взірець, постійне спілкування з прекрасним та сформований естетичний смак є передумовою розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів.

На запитання «Чи потрібно вчителю мати розвинені естетичні оцінні судження?» всі студенти та викладачі (100%) дали позитивну відповідь. Дещо відрізнялися відповіді на запитання «Чому вчителю потрібно мати розвинені естетичні оцінні судження?». Зокрема, 44% студентів та 5% викладачів було надано такі відповіді: «після знань це обов'язкова складова професії вчителя, оскільки діти люблять творчих учителів». 23% майбутніх учителів та 4 % викладачів вважають, що завдяки розвиненим естетичним оцінним судженням можна заслужити повагу серед учнів; «без розвинених естетичних суджень вчителю важко плідно організувати мистецьку роботу учнів», – зазначили 14% опитуваних студентів та 26% професорсько-викладацького складу, 10% студентів та 30% викладачів зазначили: «якщо в учителя не будуть розвинені естетичні судження він не зможе викладати мистецькі дисципліни на належному рівні» та 9% майбутніх учителів та 25 % респондентів із числа викладачів вважають, що естетичні оцінні судження «це невід'ємний атрибут роботи вчителя, оскільки він є наставником у творчій організації будь-якого свята» тощо.

На запитання «Які риси, на Вашу думку, повинні бути притаманні вчителю, який має розвинені естетичні оцінні судження?» більшість студентів (68%) відзначили такі риси, як інтелігентність, доброта, душевність, відкритість, комунікабельність. 17% респондентів додали до цих якостей такі: вміння передати любов до прекрасного іншим, підтримка ближнього. 15% майбутніх учителів не змогли відповісти на це запитання.

Респонденти-викладачі надали перевагу відкритим, комунікабельним, освіченим, терплячим, душевним та інтелегентним особистостям.

Відтак, відповіді викладачів засвідчили достатню обізнаність в аспекті започаткованого дослідження, натомість відповіді студентів на запитання анкети засвідчили їхню некомпетентність щодо естетичних оцінних суджень

та їх ролі у професійній діяльності вчителя початкової школи.

В аспекті дослідження, було проаналізовано Державний стандарт початкової освіти, розроблений відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей і потреб учнів початкових класів, що визначає зміст початкової загальної освіти, який ґрунтується на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтегративності, єдності навчання і виховання на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

З'ясовано, що інваріантна складова змісту початкової загальної освіти передбачає такі освітні галузі, як «Мова і література», «Математика», «Природознавство», «Суспільствознавство», «Здоров'я і фізична культура», «Технології» та «Мистецтво».

У межах дослідження розглянемо освітню галузь «Мистецтво». Метою освітньої галузі «Мистецтво» є формування і розвиток в учнів комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Для досягнення зазначеної мети визначено такі завдання:

- виховання в учнів емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва та дійсності, розвиток художніх інтересів і потреб, естетичних ідеалів, здатності розуміти та інтерпретувати твори мистецтва, оцінювати естетичні явища;
- формування в учнів на доступному рівні системи художніх знань і вмінь, яка відображає цілісність та видову специфіку мистецтва;
- розвиток емоційно-почуттєвої сфери учнів, їх художніх здібностей і мислення, здатності до самовираження та спілкування [35].

Зміст освітньої галузі «Мистецтво» визначається за такими змістовими лініями: музична, образотворча та мистецько-синтетична (відповідно

хореографічного, театрального та екранних видів мистецтва), які реалізуються шляхом вивчення окремих предметів та інтегрованих курсів.

Державний стандарт початкової освіти ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого і компетентнісного підходів, що зумовлює чітке визначення результативної складової засвоєння змісту початкової загальної освіти.

У зв'язку з переходом на ступеневу систему вищої педагогічної освіти відповідно до Державного галузевого стандарту навчальні курси мистецького напрямку плануються у процесі підготовки майбутніх учителів на освітньо-кваліфікаційному рівні «бакалавр» [35].

Основна мета початкової освіти бакалавра – підготовка фахівця, здатного забезпечити: різнобічний розвиток соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості; озброєння учнів системою комунікативних умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання; формування уявлень про прийоми і методи початкового навчання та їх ролі у пізнанні довкілля. Для реалізації цієї мети бакалавру повинні бути притаманні: висока мораль, культура, інтелігентність, професійна компетентність, творче педагогічне мислення, гуманістична спрямованість діяльності, здатність вести науково-дослідну роботу з проблем освіти.

Система підготовки бакалаврів початкової освіти повинна бути спрямована на формування конкурентоспроможного фахівця, забезпечуючи його готовність до виконання інформаційної, розвивальної, орієнтаційної, мобілізувальної і дослідницької функцій.

Реалізація інформаційної функції спирається на глибоке і вільне володіння навчальним матеріалом, методами, прийомами, засобами і формами навчання, методиками початкового навчання, мистецтвом усного мовлення, володіння новими інформаційними системами.

Розвивальна функція забезпечує управління перцептивним, розумовим, емоційним, волевим та іншими компонентами навчально-пізнавальної діяльності.

Орієнтаційна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій студентів, їхнє активне ставлення до явищ і процесів дійсності, мотиви поведінки, стійке бажання і вміння вчитися, постійно поповнювати і поглиблювати свої знання у професійній галузі.

Мобілізувальна функція виявляється в діяльності бакалавра, спрямованій на актуалізацію знань і життєвого досвіду учнів для формування в них пізнавальної самостійності та соціальної активності.

Дослідницька функція надає роботі бакалавра творчого, пошукового характеру [35].

В освітньо-кваліфікаційній характеристиці підготовки бакалаврів зі спеціальності 6.010102 Початкова освіта, визначено основні вимоги до знань та вмінь майбутніх учителів початкової школи. Виокремлено ті з них, що мають естетичне спрямування (див. Додаток Б).

Бакалавр повинен уміти формувати в учнів початкових класів уявлення про довколишній світ, готувати школярів до засвоєння надбань культури, в т.ч. художньої, враховуючи особливості дитячого сприймання і рівень підготовки школярів, прищеплювати їм інтерес до мистецтва, до участі в художньо-творчих процесах; забезпечувати їхній духовний розвиток, орієнтацію на загальнолюдські цінності, реалізуючи завдання морального, трудового, естетичного і правового виховання учнів; організовувати позакласну роботу в школі; знаходити засоби впливу на учнів і приймати відповідні рішення; здійснювати міжпредметні зв'язки; забезпечувати виконання вимог до підготовки учнів загальноосвітніх шкіл.

Як бачимо, в освітньо-кваліфікаційній характеристиці передбачено виховання інтересу до мистецтва та залучення майбутніх учителів до художньо-творчої діяльності.

На наш погляд, засобом розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи під час професійної підготовки можуть бути дисципліни мистецького спрямування. За навчальними планами виділили такі мистецькі дисципліни: «Образотворче мистецтво з методикою



викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання», «Основи культури і техніки мовлення», «Дитяча література».

В освітньо-професійній програмі підготовки бакалаврів початкової освіти визначено кількість годин, відведених для кожної мистецької дисципліни, а саме: 120 годин на «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання», «Основи культури і техніки мовлення» вивчаються 45 годин, на предмет «Музичне мистецтво з методикою навчання» відводиться 75 годин, дисципліні «Дитяча література» приділяється 90 годин.

Розглянувши навчальний план ВНЗ, можна зазначити, що навчальний предмет «Образотворче мистецтво з методикою викладання» вивчається протягом першого року навчання, на лекційні та практичні заняття відводиться по 32 години, на самостійну роботу – 56 годин, дисципліни «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання», «Основи культури і техніки мовлення» вивчаються протягом одного семестру, з них по 12 годин лекційні та практичні заняття та 21 година самостійна робота, на вивчення предмета «Музичне мистецтво з методикою навчання» відводиться по 18 годин на лекційні та практичні заняття та 39 годин на самостійну роботу, що вміщується в один навчальний семестр, «Дитяча література» вивчається протягом 5 семестру, по 18 годин заплановано на лекційні та практичні заняття, 54 години відводиться на самостійну роботу.

Аналіз навчальних робочих програм визначених дисциплін показав, що в них передбачено набуття студентами знань та вмінь естетичного характеру, формування базових знань з методик мистецтв та їх викладання; ознайомлення з інноваційними технологіями, формами організації мистецьких занять, методами, засобами навчання та виховання на уроках з

мистецтва в системі загальноосвітніх шкіл, вивчення та аналіз навчально-методичного матеріалу вчителів певного виду мистецтва. Під час вивчення мистецьких дисциплін, студенти повинні отримати знання щодо соціально-естетичної сутності мистецтва, основних його видів та жанрів, художніх технік та матеріалів, їх використання. Майбутні учителі повинні знати методи, форми організації, прийоми, засоби навчання, завдання сучасної освіти і основні базові програми, термінологію та понятійний апарат навчальної дисципліни. Студенти повинні оволодіти вміннями працювати в різних техніках, використовувати доцільні методи, прийоми, засоби, форми організації навчання для досягнення поставлених завдань, складати плани-конспекти занять, застосовувати знання методики на практиці, застосовувати мистецтвознавчу термінологію в професійній діяльності, виготовляти наочні посібники, дидактичний матеріал для мистецьких занять, вивчати нові видання мистецької та методичної літератури, кращий педагогічний досвід в галузі художньо-естетичного виховання дітей і впроваджувати у педагогічну діяльність. Натомість, як засвідчив аналіз робочих програм мистецьких дисциплін, розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової ланки освіти не приділяється належна увага.

На нашу думку, розвиток у майбутніх учителів початкової школи естетичних оцінних суджень, оволодіння ними необхідними вміннями й навичками буде відбуватись ефективно, якщо в навчально-виховний процес вищого педагогічного навчального закладу будуть впроваджені відповідні педагогічні умови.

#### **1.4. Педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін**

У педагогічному процесі основною та стрижневою ланкою в роботі з розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх педагогів передбачається

визначення, створення відповідних педагогічних умов та комплексна їх реалізація.

У психології умова визначається як сукупність явищ зовнішнього та внутрішнього середовища, що ймовірно впливає на розвиток конкретного психічного явища [215; 211].

У науково-педагогічних джерелах «умова» розглядається як правила, які встановлені в будь-якій сфері життя, діяльності; як обставини, за яких відбувається чи залежить будь-що [46]; міститься визначення «умови ефективності діяльності педагога» як суб'єктивні та об'єктивні вимоги та передумови, вдосконалення яких дозволяє досягати мети у своїй роботі при найбільш раціональному використанні сил та засобів [213]. Слушним також є уточнення, а саме: «коли явище викликає інше явище, воно є причиною; ...коли явище зумовлює існування іншого, воно є умовою» [113].

Поняття «педагогічні умови» сучасними науковцями (Ю. Бабанський, О.Вітун, К. Конюхов, З. Курлянд, К. Недялкова, В. Стасюк, О. Цокур, І.Яковлева, Л. Яновська та ін.) трактується по-різному: як обставини, за яких залежить і відбувається цілісний продуктивний педагогічний процес професійної підготовки фахівців, що опосередковується активністю особистості, групою людей (В. Стасюк [217]); зовнішні стосовно особистості обставини середовища навчання і виховання, що є наслідком якісних змін особистості учня (студента) (К. Недялкова [152]); взаємопов'язані обставини, обстановка чи спосіб упорядкування і тривалого існування педагогічного процесу, що утворюють основну систему, рівень складності якої розкривається через їх зв'язки (зв'язки взаємодії, перетворення, функціонування, розвитку, управління), за рахунок яких утворюється означена система, і які проявляються у взаємозумовленості та взаємовпливовості педагогічних явищ, що виникають унаслідок запровадження цих умов і призводять до підвищення результативності процесу (Є. Подтергера [176]); сукупність взаємопов'язаних передумов, необхідних для створення дієвого цілеспрямованого освітнього процесу

певної професійної підготовки (О. Пенчук [171]); сукупність заходів, спрямованих на підвищення ефективності педагогічної діяльності (Н. Посталюк [177]); сукупність необхідних і достатніх заходів, що створюють найбільш сприятливу обстановку («середовище, що розвиває») для розвитку психологічної компетентності в організаторській діяльності (В. Чапайкін [236]); обставини, за яких компоненти навчального процесу (навчальні дисципліни, методика його викладання, навчання і виховання) подані в найкращих взаємовідносинах та взаємозв'язках, що дають можливість учителям плідно та якісно викладати, керувати навчальним процесом, а учням – успішно навчатися та розвиватися (С. Гончаренко) [45]; сукупність обставин, об'єктів і заходів, необхідних для здійснення досліджуваного процесу (Л. Яновська); якісна характеристика основних факторів, процесів і явищ освітнього середовища, що відбиває основні вимоги до організації діяльності (О. Бехтенова); сукупність об'єктивних можливостей, обставин педагогічного процесу, що цілеспрямовано створюються й реалізуються в освітньому середовищі й забезпечують глобальне вирішення поставленої педагогічної задачі, комплекс заходів, що сприяє підвищенню ефективності цього процесу (С. Бегідова, Н. Боритко, С. Хазова) та ін.

З огляду на вищезазначене, під **педагогічними умовами** розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи будемо розуміти обставини, що впливають на підвищення рівня розвиненості всіх компонентів досліджуваного явища та сприяють розвитку естетичних оцінних суджень у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

Було визначено такі педагогічні умови:

- створення естетичного середовища вищого навчального закладу;
- забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи;
- залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності.

Схарактеризуємо педагогічну умову – створення естетичного середовища вищого навчального закладу.

Розглянемо насамперед поняття «середовище», яке в термінологічних джерелах представлено як сукупність умов та існування людини та суспільства [159]; фізичне, інтелектуальне, моральне та соціальне оточення, в якому ми живемо [229]; сукупність природних умов життєдіяльності певного організму, оточення, сукупність природних умов, в яких протікає діяльність людського суспільства, організмів; сукупність людей, що пов'язані спільністю цих умов [213].

Проблема середовища в педагогіці розглядалася багатьма вченими. Зауважимо, що науковці по-різному визначають це поняття. Так, Є. Рапацевич розглядає середовище як сукупність умов, що оточують людину і взаємодіють з нею, як з організмом й особистістю. Ним виокремлено внутрішнє, зовнішнє, соціальне, фізичне середовище [213]. За І. Підласим середовище є реальною дійсністю, в умовах якої відбувається розвиток людини. На його думку, наявне ближнє, дальнє, соціальне, домашнє середовище [175]. М. Фіцула визначає середовище як комплекс зовнішніх явищ, що незалежно впливають на людину та її розвиток. Ним виокремлено природне, соціальне й домашнє середовище. На думку Л. Савенкової, середовище є художньо організованим простором [189]. С. Дерябо вважає, що освітнє середовище – це єднання усіх можливостей навчання, виховання й розвитку особистості (як позитивних, так і негативних).

А. Іконніков надає декілька визначень середовища, найбільш ємним серед яких вважаємо таке: середовище – просторово-часове ціле, що включає фізичні об'єкти, форми поведінки і системи діяльності людей. Це є поняття, через яке пізнається сполученість світу, зв'язок мікрокосмосу нашого «Я» із суспільним буттям та безмежністю Всесвіту. Також він вважає, що життєве середовище – це вся сукупність умов людського існування, яка розглядається в різних просторових межах. Середовище – розкривається рухома, мінлива,

безперервна система, існування якої з'єднує в одне ціле простір, час і рух [68, с.42].

Л. Тюрікова визначає середовище як конкретне просторово-часове утворення, що інтегрує предметне наповнення і соціальні стосунки, спонукає окремі дії. Воно історичне, відкрите, готове до розвитку [223].

Визначення «середовища», «освітнього середовища», «естетичного середовища» знаходимо працях Т. Анохіної [158], Е. Командишко [98], Н. Крилової [111], Р. Люснер [158], Л. Новікової [157], О. Тюрікова [223].

Так, А. Каташов узагальнює різноманітні підходи до визначення поняття «освітнє середовище навчального закладу» і подає його як сукупність духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток незалежної й активної особистості, реалізацію творчого потенціалу дитини. Освітнє середовище, на думку автора, являється функціональним і просторовим об'єднанням суб'єктів освіти, між якими встановлюються тісні різнопланові групові взаємозв'язки, і може розглядатись як модель соціокультурного простору, в якому відбувається становлення особистості [88]. В. Ясвін наголошує на тому, що освітнє середовище це система впливів й умов формування особистості за заданим взірцем, а також умов для її розвитку, що є в соціальному і просторово-предметному оточенні. На його думку, тип освітнього середовища визначається умовами і можливостями середовища, що сприяють розвитку активності (або пасивності) дитини, її особистісної свободи (або залежності). Дослідник стверджує, що освітнє середовище не має чітко фіксованих меж. Останні визначаються самими суб'єктами освітнього процесу (керівниками освітньої установи, педагогами, батьками, дітьми). Отже, кожна людина визначає межі власного освітнього середовища [255].

О. Тюріковарозглядає освітнє середовищезак багаторівневе просторово-часове утворення, що здійснює формувальний вплив на особистість через включення її до відповідної системи духовних, соціальних та матеріальних відносин. Освітнє середовище інтегрує соціальні стосунки і предметне

наповнення, з якими особистість перебуває в безпосередньому контакті, стимулює цілеспрямовані дії щодо формування людини культури. Освітнє середовище повинно бути зорієнтоване на вивчення та використання в навчально-виховній практиці закономірностей світового і національного культурного процесу, в якому відбувається примноження, збереження, передання культурних цінностей, формування ціннісних орієнтацій школярів, у якому освітній процес складається з культуротворчої діяльності, засвоєння культурних багатств та особистісних проявів культури, в якому вирішується проблема гармонізації всіх аспектів у системі конкретно-історичної форми [223].

На думку І. Большакова, розвивальне предметне середовище – це система матеріальних динамічних і змінних об'єктів діяльності дитини, що прискорюють її розвиток; комплекс психолого-педагогічних, матеріально-технічних, санітарно-гігієнічних, ергономічних, естетичних умов, що забезпечують організацію життя дітей у навчальному закладі.

Сучасні дослідники вивчають розвивальне предметне середовище як систему матеріальних об'єктів діяльності дитини, що функціонально моделює зміст її духовного і фізичного розвитку. Збагачене середовище визначає єдність соціальних і природних засобів забезпечення повноцінної життєдіяльності дитини [68].

Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні так тлумачить поняття «розвивальне середовище»: середовище – це оточення, сукупність природних, предметних та соціальних умов, в яких малюк зростає, опановує складну науку життя, стає компетентною та цілеспрямованою особистістю з притаманними їй індивідуальними особливостями. Розвивальним є предметне, природне та соціальне середовище, яке не гальмує природних життєвих проявів дитини, сприяє їх реалізації, становленню, вдосконаленню.

Щоб освітнє середовище мало розвивальний характер, воно повинно забезпечити умови для саморозвитку суб'єктів навчального процесу (дітей і

педагогів). Такий комплекс, на думку В. Ясвіна [255], включає три структурні компоненти: просторово-предметний (приміщення для занять); соціальний (характер взаємодії суб'єктів навчальної діяльності); психодидактичний (зміст і методи навчання, зумовлені метою і завданням навчального процесу).

Л. Печко наголошує на важливості створення художньо-естетичного середовища навчального закладу. На переконання науковця, якщо в орієнтаціях педагогів та тих, хто навчається, існує духовна, загальна єдність естетичних інтересів, потреб, настанов естетичної свідомості, творчості, естетичного ставлення до світу, людини, природи, то можна стверджувати, що на уроці існує духовно-естетичне середовище [173, с.5].

О. Іванова розглядає естетичне середовище у складі освітнього середовища як різноманітний, різнорівневий світ, який оточує людину, формує її уявлення про цей світ, її відношення до людей, природи, всієї навколишньої дійсності. У вузчому значенні можна говорити про освітнє середовище навчального закладу, до якого входить навчально-виховний процес, та про взаємодію суб'єктів цього процесу в певному педагогічному просторі. [78].

А. Богуш в освітньому просторі визначає художньо-естетичне середовище як художньо-естетичний стиль навчального закладу, педагогічний стиль викладацького колективу і колективу вихованців, педагогічна культура освітнього закладу як змістовний аспект художньо-естетичного розвитку й духовно-морального виховання людини [18]. В аспекті дослідження важливим є створення студентами естетичного середовища приміщень, що може ефективно впливати на формування їхніх естетичних почуттів, естетичного сприйняття, естетичного смаку, який у подальшому вони зможуть передавати дітям. В аспекті естетизації приміщень у студентів також розвиваються уміння аналізувати свою діяльність, навички самооцінки, що є складниками аналітичного



компонента визначеної структури естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Різні аспекти поняття «естетичне середовище» висвітлені в наукових працях філософів (М. Каган, Н. Киященко, Л. Новикова), соціологів (Ю. Лармін, У. Суна), психологів (В. Петренко, М. Хейдметс, Т. Нїйт), теоретиків архітектури та дизайну (В. Аронов, В. Глазичев, А. Іконніков, Л. Шепета).

У працях Ф. Брюховецького, Т. Коннікова, А. Макаренка, С. Рївес, В. Сороки-Росинського, В. Сухомлинського, С. Шацького питанням естетичної організації побуту дітей та художнього оформлення їх предметного середовища придїлялося досить багато уваги.

Поняття «естетичне середовище» введено в систему естетичного виховання школярів завдяки науковим пошукам теоретиків і практиків естетичного виховання (А. Бакушинский, А. Буров, М. Верб, Б. Лихачов, Б. Неменський, Л. Печко, В. Скатерщїков, Б. Еренгрос А., Б. Юсов, Ю. Шаров).

Учені (Н. Ганнусенко, Н. Гонтаровська, Л. Масол, Л. Новикова, Л. Печко, Г. Тараскіна [36, 43, 132, 157, 173, 220] та інші) визначають естетичне середовище школи як:

- сукупність предметних та особистих умов, а також відповідних уявлень та оцінок, які визначають «зону» засвоєного і привласненого людиною соціокультурного досвіду [43] (впливає на розвиток уміння самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (аналїтичний компонент), обїзнаність із естетичними цїнностями, естетичним ідеалом (когнітивний компонент);
- діяльнісну основу та стїйку сукупність наявних культурних цїнностей, що вбирає в себе предметну сферу та форми відносин людей із реалїями культури, естетичного оточення [132] (підвищує рївень обїзнаності із естетичними цїнностями, естетичним ідеалом (когнітивний компонент) розвиває уміння оцінювати твори мистецтва, уміння самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (аналїтичний компонент);

- просторово-часове, змістовно-культурне поле, яке педагогічно функціонує і має певні зовнішні предметно-матеріальні та конструктивні риси, естетичний характер, а також естетичну атмосферу, що створена активністю педагогів й учнів; у ньому співіснують різні естетичні і художні форми відносин колективних, групових та індивідуальних проявів естетичної свідомості особистості [157] (розвиває естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак (естетичний компонент));
- педагогічно організовану просторово-часову єдність, синтез компонентів різного характеру, що має в ідеальній моделі гнучку динаміку педагогічної дії та впливу на творчу мотивацію дитини в соціумі [173].

Якщо середовище школи виявляє себе як естетичне, то це цілісна система педагогічних заходів, організованих у просторово-часовому вимірі, що стимулює естетичну діяльність, інтегрує предметно-просторове оточення і соціальні відносини, спрямовує їх на досягнення естетичного ідеалу [223] (за рахунок цього відбувається підвищення рівня обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом (когнітивний компонент), розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів, естетичного смаку (естетичний компонент), розвиток уміння самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (аналітичний компонент).

Якщо порівняти характеристики, які на думку вчених, притаманні освітньому середовищу як естетичному, можливо виокремити дві специфічні сфери діяльності.

Перша – предметна, що має розвиток у різних просторово-часових межах, виявляє себе як зовнішня, внутрішня, ближня, дальня, доступна, потенційна, реалізована тощо. До складу цієї сфери входять: використання закладів культури з їх естетико-виховним потенціалом і можливостями забезпечення учнів творами мистецтва, сукупності наявних матеріальних виявів цінностей художньої культури, художньої інфраструктури в зоні доступності конкретної школи (театри, концертні зали, музеї, картинні галереї, виставки, центри народного мистецтва тощо), художньої

інфраструктури школи (музеї, бібліотека, аудіо-фонотека та ін.), унікального оточення, яке створює естетичний образ реальної школи, певним чином організованих предметних результатів художньо-творчої діяльності дорослих і дітей. Предметна сфера діяльності естетичного середовища навчального закладу дає можливість майбутнім учителям поглиблювати знання щодо жанрових різновидів мистецтва. Це дає змогу розвивати естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи.

Друга – особистісна, що має колективні, групові, особистісні прояви в діяльності та свідомості в таких формах: діяльність педагогічного колективу школи у виборі напряму художнього виховання (музей, театр, хореографія тощо) на підставі врахування місцевих традицій, взаємодій школи і діячів культури, а також сім'ї в реалізації естетичних функцій різних видів мистецтва, власна творча діяльність учнів, визначена їхніми інтересами та потребами, відносини людей із реаліями культури, естетичного оточення, естетичні й художні форми взаємодії колективних, групових, індивідуальних проявів естетичної свідомості особистості, естетичних уявлень та оцінок, які складають «зону» засвоєного та прийнятого людиною соціокультурного досвіду, атмосферу естетичного спілкування, до якого має бути залученим кожен учень, естетичні якості особистості, соціальні відносини, спрямовані на соціокультурне відтворення людини на підґрунті гуманістичних ціннісних орієнтацій.

Кожна з цих сфер має педагогічні якості, тобто педагогічну складову. Л. Печко зазначає, що зміст педагогічної діяльності в естетичному середовищі визначений культурною сутністю естетичного середовища, а саме: метою реалізації в середовищному контексті досягнень розвитку людини через проєкцію на розвиток конкретної дитини та завданнями естетико-художньої освіти і розвитку як частини культурного виховання [173]. Це є: організація та вдосконалення естетичного середовища викладання, що має розвиток у просторово-часових межах школи, класу, уроку і т. ін. та визначається педагогічною естетичною діяльністю всіх учасників навчально-виховного

процесу з урахуванням: естетичних можливостей змісту навчального матеріалу, естетичних можливостей організації навчального процесу та дитячої діяльності, естетичних можливостей педагогів; організації та вдосконалення естетичного середовища соціально-педагогічного спілкування, що має на увазі виникнення духовної спільності всіх учасників навчально-виховного процесу (за А. Павловським [165, с.71]).

Критерієм успішності цієї діяльності, сформованості такого середовища може бути ступінь розвитку естетичних почуттів, естетичного сприймання, а як наслідок сформований гарний естетичний смак, що є складовою естетичного компонента структури розвитку естетичних оцінних суджень.

Деякі вчені (Н. Ганнусенко [36, с.19], Л. Масол [131, с. 2]) вважають, що школа в особі вчителя в сучасних умовах повинна виконувати місію педагогізації художньо-естетичного середовища, а саме: вивчати та враховувати соціокультурні потреби учнівської молоді, а також можливості інститутів сфери дозвілля; визначати конкретні виховні програми, організовувати діяльність школярів у сфері мистецтва; об'єднувати зусилля педагогів, працівників культурних закладів, батьків для реалізації конкретних цілей; встановлювати контакти безпосередньо з тими людьми, які залучаються до розв'язання виховних проблем; здійснювати самоаналіз і самооцінку власної діяльності та власних можливостей у досягненні поставлених цілей; орієнтувати учнів на активне творче засвоєння мистецтва рідного краю. Тим самим реалізація означеної педагогічної умови сприятиме організації співпраці навчального закладу з батьками, громадськістю в межах не тільки навчально-виховного процесу, а й для залучення студентів до цікавих мистецьких заходів, з метою розвитку їхніх умінь висловлювати компетентні естетичні оцінні судження. У процесі такої співпраці активно розвиваються вміння оцінювати твори мистецтва майбутнього вчителя, що є необхідною складовою його підготовки (аналітичний компонент).

Завдання навчального закладу в цілому, й педагога зокрема, має спрямовувати (концентрувати, відбирати) впливи зовнішнього художньо-естетичного середовища й організовувати естетичне середовище з метою формування цілісної особистості; навчальний заклад повинен формувати соціокультурні потреби вихованців, а естетичне середовище є умовою, що забезпечує дієвість цього процесу. Педагог повинен здійснювати діяльність щодо естетизації шкільного середовища, внесення художньо-естетичного змісту та форми в навчально-виховний процес на рівні цінностей, сенсів, значень, тим самим розвиваючи знання про естетичні цінності, обізнаність із естетичним ідеалом (когнітивний компонент естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи).

У довідкових джерелах «естетизація» розглядається як надання чомусь гарної зовнішньої форми, надмірна естетична ідеалізація чогось [151].

Проблема загальної естетизації як процесу, характерного для сучасної культури розглядається вельми активно в західній думці останніх десятиріч (А. Берлеант, В. Вельш, Ж. Рансьєр, Р. Шустерман). Насамперед зазначимо роботи В. Вельша, для якого поняття загальної естетизації є наріжним. Він обґрунтовує концепцію естетизації культури, розглядає естетизацію різних аспектів сучасного життя, простежує витоки естетизації в контексті різних розумінь естетики тощо. Р. Шустерман естетизацію визначає як поширення розуміння мистецтва за межі вузької сфери класичної естетики і наступне за цим отожднення мистецтва і життя.

Тільки за дотримання таких вимог майбутній учитель зможе прищеплювати дітям потяг до естетичної краси, організовувати правильне естетичне сприйняття, формувати естетичний смак, естетичний ідеал.

При цьому, на думку Л. Печко, предметно-матеріальне тло життя школи може бути другорядним за значенням [173, с.6]. Головне – духовна спільна спрямованість естетичних інтересів, потреб, настанов естетичної свідомості, творчості, естетичного ставлення до світу в учнів, педагогів, батьків та ін.

На діалектиці взаємовідносин матеріально-предметної та особистісної сфер наголошують Г. Тараскіна і Н. Ганнусенко, зауважуючи, що матеріально-естетичне середовище пасивно впливає на свідомість і почуття дітей до того часу, доки вони не включаються в активну художньо-творчу діяльність у певному виді мистецтва [220, с.19; 30, с.39].

Свою роль як системотворчих елементів художньо-естетичного середовища зазначені сфери виконують тоді, коли виступають у процесі спільної діяльності з формування духовної культури учнів, засвоєнні, створенні, розповсюдженні й збереженні цінностей мистецтва [36, с.39].

Саме діяльність, наповнена морально-естетичними елементами, яка викликає і стимулює мотиваційно-ціннісне ставлення до явищ довколишньої дійсності, забезпечує цілісність педагогічного процесу та його результати.

Звичайно естетичне середовище має бути «відкритим» до нового, зважаючи на те, що воно виступає джерелом творчих сил студентів. Через це важливо, щоб студенти сприймали предметно-естетичне як оточення, в якому присутні їхні думки й почуття, їхня особистість; бажали перетворювати естетичне середовище закладу за законами краси і гармонії.

Як спеціальний об'єкт педагогічного дослідження естетичне середовище школи було вивчено Н. Кавалеровою в дисертації, присвяченій естетичному вихованню в сільській школі. Розглядаючи естетичне середовище школи як феномен педагогічної дійсності, вчена вичленувала соціальний і предметно-практичний її компоненти.

Предметно-практичний компонент естетичного середовища вивчався як відносно незалежний феномен і в інших педагогічних дослідженнях, які висвітлювали проблеми будівництва шкільних будівель, благоустрою довколишнього середовища школи, озеленення та оформлення шкільних приміщень (Т. Астрова, Ю. Ізюмський, С. Преображенський, В. Степанов, Л. Тасалова, А. Урсу, Ю. Філенков ).

П. Автономов у своїй дисертації ввів поняття «предметно-естетичне середовище школи», визначивши його як предметне оточення в приміщеннях

школи і навколо неї, поєднане в гармонічний ансамбль, створений з урахуванням навчально-виховних вимог і законів естетики. Автор на прикладі форм наочної агітації показав, що предметно-естетичне середовище школи має значний виховний потенціал, який, на жаль, часто залишається нереалізованим, а значить і вплив середовища на учнів виявляється недостатнім. До таких висновків приходять і Л. Баришнікова у своєму науковому дослідженні [223].

Естетичне середовище у своїй структурі містить матеріальні та естетичні елементи, інтегровані в єдине ціле таким чином, що предмети, які його утворюють одночасно стають носіями естетичного та функціонального призначення. Для матеріальних об'єктів характерна здатність виступати залежно до чого-небудь як цілісність, мати відносно жорсткі просторові межі і володіти фізичними властивостями. Духовний бік предметно-естетичного середовища не має фізичної параметризації. Він є продуктом оцінної діяльності суб'єкта (В. Ванслов, М. Каган, Л. Столович та ін.), хоча і залежить від характеристик самого суб'єкта. Загальновизнаним є й положення про те, що вплив предметного середовища і його компонентів значною мірою опосередковується його естетичними властивостями, які розглядають як важливі складові, що визначають культурну цінність такого середовища.

Щодо навчальної та позанавчальної діяльності студентів університету, то вона насичена елементами естетично організованого середовища, яке створює атмосферу високої естетичної й етичної поведінки викладачів і студентів, здійснює естетизацію їхньої діяльності в навчально-виховному процесі. Естетичне середовище навчання і виховання, естетична організація робочого місця викладача, його естетична зовнішність і етика в спілкуванні зі студентами комплексно формують культуру майбутнього фахівця, його духовний світ і уявлення про красу.

Естетичне середовище в теорії естетичного виховання нерідко розглядається як стихійний елемент виховного процесу. Хоча естетичне

середовище сприяє виникненню в особистості потреби в естетичному розвитку. Можливості, форми та способи естетичної діяльності, естетичні відносини, які розвиває людина, на думку С. Якушевої, є параметрами цього середовища, що складаються внаслідок засвоєння культури через особистий досвід. Середовище є динамічною структурою, в якій людина, проходячи «освітній цикл», розвивається і формується як особистість [182].

Об'єднання педагогічного та естетичного потенціалу середовища університету є важливою умовою виховання майбутніх фахівців.

Естетичні можливості змісту навчального матеріалу, організації навчально-виховного процесу та студентської діяльності, а також естетичні можливості педагога розглядаються О. Івановою як засіб формування естетичного середовища університету [78].

Естетичне властиве всім видам людської діяльності, тому його потенціал наявний у кожній навчальній дисципліні що викладається в університеті. Викладач повинен знайти нішу, яку можна заповнити інформацією про прекрасне з галузі літератури, музики, живопису, архітектури тощо.

На підставі вищезазначеного, «естетичне середовище» розглядаємо як поєднання естетичного наповнення навчальних приміщень, естетизації викладання навчальних дисциплін і взаємин учасників навчально-виховного процесу, що є запорукою підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів початкової школи.

З огляду на те, що створення естетичного середовища вищого навчального закладу впливає на розвиток складових визначених компонентів воно є педагогічною умовою розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Другою педагогічною умовою розвитку естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи є забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування.



У довідкових джерелах «інтеграція» розглядається як поєднання, взаємопроникнення, процес об'єднання будь-яких елементів (частин) в одне ціле, процес взаємозближення й утворення взаємозв'язків [224]; поняття, що означає стан пов'язаності окремих диференційованих частин та функцій системи, організму у ціле, а також процес, що призводить до такого стану; процес поєднання та зв'язку наук, що проходить паралельно з процесами їх диференціації [107]; доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи [229]. Інтеграція навчання визначається як відбір та об'єднання навчального матеріалу з різних предметів із метою цілісного, системного й різнобічного вивчення важливих наскрізних тем (тематична інтеграція); створення інтегрованого змісту навчання – предметів, які об'єднували б в єдине ціле знання з різних галузей [108].

Більшість учених (Б. Кедров, Е. Маркарян, Г. Федорець, П. Федосєєв, С. Шенделєва та ін.) вважають, що інтеграція є якісно новим рівнем взаємодії наук, характерний саме для сучасних умов їх розвитку [129]. Так М. Прокоф'єва розглядає інтеграцію як процес і результат руху, який характеризується взаємопов'язаністю і взаємопроникненням явищ, що призводить до виникнення їх цілісності, системності, нової інтегральної якості [63].

У світовій педагогіці значна увага приділяється проблемам педагогічної інтеграції (А. Блум, Ф. Бест, В. Брецинка, Дж. Брунер, Р. Вінкель, Р. Вінтроп, Р. Гагне, Л. Клінберг, Д. Лазарев, Ч. Мазяж, О. Міхай, Р. Нойнер, В. Роглічек, Р. Славін, Р. Стівенсон, К.-Г. Тамашевські, А. Хорват), яка є явищем, що зумовлене поліфункціональним характером педагогічних категорій, поліморфічністю самої педагогічної інтеграції й гетерогенною природою виконуваних нею функцій і завдань. У зв'язку з цим, інтеграція може виступати, як: закономірність, тенденція, принцип, методологічний інструментарій або засіб удосконалення педагогічного процесу.

Проблема інтеграції в педагогіці вивчалися в різних аспектах в працях багатьох науковців. В. Краєвський, А. Петровський, Н. Тализіна розглядали питання інтеграції педагогіки з іншими науками. Г. Глейзер та В. Ледньов у своїх працях розкрили шляхи інтеграції у змісті освіти. В дослідженнях Л. Новікової та В. Караковськогорозкрито проблему інтеграції виховних впливів на дитину. Інтеграція в організації навчання розглядається у працях М. Гапеєнкова та Г. Федорец. Вагомий внесок в аспекті цієї проблеми має багаторічний досвід роботи над інтеграцією природничо-наукової освіти В. Ільченко. Інтеграцію навчального процесу як чинник розвитку пізнавальної активності учнів визначає Г. Пінчук, Н. Ковчин розглядає інтеграцію в аспекті розвитку творчого потенціалу учнів [63].

З цього приводу М. Вашуленко, Н. Бібік, Л. Кочіна зазначають, що інтеграція дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що зумовлені вищим рівнем осмислення, динамічністю засвоєння в нових ситуаціях, підвсаященням їх дієвості й системності.

Б. Долинський наголошує на необхідності саме взаємозв'язку і взаємодії навчальних дисциплін, що передбачає системне і цілісне набуття знань, формування відповідних умінь і навичок у ході підготовки студентів [63].

Це підтверджує і твердження К. Оглобліна, який зауважує, що значна роль в оптимізації освітнього процесу педагогів має інтеграція природничо-наукових, гуманітарних, загальнопрофесійних, прикладних знань та інноваційних спеціальних курсів, що сприяють розвитку теоретичного мислення студентів, формуванню в них здібності до цілісного системного бачення навчального матеріалу, вміння аналізувати, порівнювати й узагальнювати [160].

Натомість вивченню проблеми інтеграції мистецьких дисциплін з метою розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи не приділено уваги в дослідженнях.

Зазначимо, що в педагогічній літературі зазвичай йдеться про міжпредметні зв'язки в навчальному процесі.

В довідкових джерелах міжпредметні зв'язки тлумачаться як взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою, що відображають комплексний підхід до виховання й навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами [46]; як цільові і змістові збіги, що існують між навчальними предметами, як дидактична умова, що сприяє піднесенню рівня науковості й доступності навчання мови, активізації пізнавальної діяльності учнів, поліпшенню якості знань, умінь і навичок [45]; як дидактичний засіб, який передбачає комплексний підхід до вивчення цільового засвоєння змісту освіти, що дає можливість здійснювати зв'язки між предметами для поглибленого, всебічного розгляду найважливіших понять, явищ; міжпредметні зв'язки є результатом узагальнюючих дій [169].

Одним із найбільш повних визначень, на нашу думку, є таке: міжпредметні зв'язки – це педагогічна категорія для позначення синтезуючих, інтеграційних відносин між об'єктами, явищами і процесами реальної дійсності, що знайшли своє відображення у змісті, формах і методах навчально-виховного процесу і виконують освітню, розвивальну і виховну функції в їх обмеженій єдності.

Проблемі міжпредметних зв'язків приділялась увага багатьох вітчизняних і зарубіжних учених (М. Антонов, М. Данилов, Є. Моносзон, І. Огородніков, О. Шмідт, Г. Юрков). Сучасний стан дослідження цієї проблеми висвітлений у працях Р. Аббасова, І. Зверева, Л. Кулагіна, В. Максимової, О. Савченко, М. Сорокіна, С. Тадіяна, В. Федорової та ін. [63].

У дослідженнях відомих учених-педагогів (І. Зверева, В. Коротова, М. Скаткін та ін.) міжпредметні зв'язки виступають як умова єдності навчання і виховання, засіб комплексного підходу до предметної системи навчання.

Слід зазначити, що проблема міжпредметних зв'язків традиційно досліджується на рівні формування змістової основи знань, а останнім часом і як дієвий шлях удосконалення змісту навчання. Так, Н. Сорокін, В. Федорова, Д. Кирюшкін розглядають міжпредметні зв'язки як дидактичну умову, що позитивно впливає на основні компоненти процесу навчання, сприяючи при цьому підвищенню науковості і доступності навчання. Є. Шмуклер підходить до розгляду міжпредметних зв'язків як до складної дидактичної системи взаємопов'язаних елементів, у основі якої лежать спільність понятійного апарата, узгодженість логічних структур навчальних предметів, методів дослідження. Н. Захарова розглядає міжпредметні зв'язки як прояв дидактичного принципу систематичності.

Г. Вергелес, досліджуючи міжпредметні зв'язки на рівні спільності знань, операційних компонентів, мотивів, уважає їх однією з найважливіших дидактичних основ, які забезпечують ефективне формування навчальної діяльності школярів. І. Зверев, В. Максимова, Н. Лошкарьова визначають міжпредметний зв'язок як самостійний дидактичний принцип, що передбачає вивчення навчального матеріалу з урахуванням змісту суміжних дисциплін [63].

У ході реалізації інтеграції в освітньому процесі педагогічного вищого навчального закладу відбуватиметься активний розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів у межах дисциплін мистецького спрямування.

З огляду на це, інтеграцію мистецьких дисциплін розглядаємо як узгодження у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи навчального матеріалу предметів мистецького циклу, спрямованого на поглиблення естетичних знань, умінь і навичок, що сприятиме розвитку естетичних оцінних суджень студентів.

На нашу думку, здійснення цього завдання в умовах педагогічного університету можливе за допомогою інтеграції таких предметів, як «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з

методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання», «Основи культури і техніки мовлення», «Дитяча література». Саме під час вивчення цих предметів у студентів будуть розширюватися й поглиблювати знання про різноплановість мистецьких жанрів (когнітивний компонент), формуватимуться естетичні цінності (когнітивний компонент), естетичні почуття, естетичне сприймання та естетичний смак (естетичний компонент), а також набуватимуться вміння оцінювати твори мистецтва, аналізувати й оцінювати власну естетичну діяльність, інтерпретаційні вміння (аналітичний компонент).

У процесі інтеграції, на думку С. Шенделєвої, фундаментом виступає духовно-моральний аспект, що містить у собі прихильність до загальнолюдських цінностей, прагнення до самовдосконалення, здатність сприймати й бути носієм і творцем духовної культури. Встановлення зв'язків між раніше роздробленими елементами в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу і створення системи, що має властивості цілісності, єдності та сукупності дозволять на якісно новому рівні підійти до змісту та шляхів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи [245].

Натомість аналіз навчально-методичної літератури свідчить про відсутність конкретних вказівок на те, на які джерела або теми з вивчених раніше дисциплін можуть зосередити свою увагу студенти. Вважаємо необхідною естетизацію всіх навчальних дисциплін вищого закладу освіти, що передбачає формування естетичного смаку, на підставі естетичних сприймань та естетичних почуттів і На нашу думку, це сприятиме формуванню аналітичних умінь майбутніх учителів початкової школи у структурі розвитку естетичних оцінних суджень.

Окрім цього, важливою є й практична підготовка студентів у межах естетично орієнтованої навчальної і виховної діяльності, практична реалізація якого передбачає використання ділових ігор, розв'язання педагогічних ситуацій і завдань, індивідуальних творчих завдань, залучення

до науково-дослідної роботи, здійснення планування педагогічної діяльності з розвитку естетичних суджень школярів у навчальному процесі і в ході позакласної виховної роботи. На нашу думку, саме під час взаємозв'язку мистецьких навчальних дисциплін і відбуватиметься найбільш інтенсивне засвоєння знань студентів у галузі мистецтва, розвиватимуться складові аналітичного компонента естетичних оцінних суджень, а саме вміння оцінювати твори мистецтва та інтерпретаційні вміння у процесі групової взаємодії.

Відтак, забезпечення інтеграції мистецьких дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи сприятиме розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової ланки освіти, що дасть можливість у подальшому формувати у вихованців гарний естетичний смак, прищеплювати любов до прекрасного та формувати їхні естетичні оцінні судження.

Наголошуємо на тому, що лише взаємодія викладачів різних навчальних дисциплін сприятиме формуванню позитивного ставлення до педагогічної діяльності, спрямованої на формування естетичних почуттів, естетичного сприймання, естетичного смаку (естетичний компонент), розширення знань про естетичні цінності, про різноплановість мистецьких жанрів, обізнаності з естетичним ідеалом (когнітивний компонент), умінь оцінювати твори мистецтва й аналізувати свою діяльність в цьому напрямі, інтерпретаційні вміння (аналітичний компонент), що забезпечить розвиток їхніх естетичних оцінних суджень під час здійснення всіх видів діяльності (навчально-виховної, ігрової, естетичної, мистецької, дозвілєвої) в навчально-виховному процесі.

Відтак, зважаючи на те, що забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування сприятиме формуванню складових усіх визначених компонентів, воно є педагогічною умовою розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Третя умова – залучення студентів до активної естетично-оцінної діяльності є ключовим своєрідним каркасом у процесі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, адже під час впровадження цієї умови в навчальний процес студентів у них відбувається набуття та опрацювання навичок комунікативності, організації, поглиблюються знання в галузі мистецтва, а саме про різноплановість мистецьких жанрів (когнітивний компонент), студенти вчаться аналізувати та оцінювати свою естетичну діяльність, підвищується рівень взаємооцінки (аналітичний компонент), розвивають свій естетичний смак, розкривають естетичні почуття (естетичний компонент) через спілкування, артистизм, гумор під впливом мистецтва.

У довідкових джерелах поняття «активізація» визначається як посилення наявної динаміки, додаткова сила [229]; мобілізація інтелекту, волі, моральних сил учня [169]; управління активністю школяра, безперервний процес заохочення до енергійного, цілеспрямованого навчання, подолання пасивної та стереотипної діяльності, спаду і застою в розумовій діяльності [170]; як процес удосконалення змісту, форм і методів навчальної роботи, що сприяє творчій і самостійній діяльності учнів у засвоєнні знань, умінь та навичок на всіх етапах навчально-виховного процесу у всіх ланках освіти [45].

Проблемою активізації займалися різні вчені (П. Атаманчук, М. Головань, Н. Зверева, Л. Іванова, М. Ігнатенко, В. Кушина, В. Лозова, В. Онищук, А. Сологуб, Т. Шамова, В. Шморгун, Г. Щукіна). На їхню думку, активізація пізнавальної діяльності учнів є однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики, оскільки саме від її висновків залежить ефективність навчальної діяльності, яка виявляється в міцному засвоєнні знань, стимулюванні та розвитку інтересу до навчання, формуванні самостійної думки та підготовці до самостійного життя.

Аналіз літературних джерел показав, що проблема активізації пізнавальної діяльності учнів досліджувалась у різних аспектах у працях

К. Альбуханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Божович, Д. Богоявленської, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, Н. Менчинської, С. Рубінштейна, Н. Талізінної, А. Фурмана (психологічні аспекти); Ю. Бабанського, Б. Коротяєва, І. Лернера, М. Махмутова, І. Огородникова, М. Скаткіна (активізація навчання шляхом удосконалення методів навчання); Л. Арістової, Л. Іванової, В. Ільїна, В. Лозової, Н. Морозової, В. Онищука, І. Харламова, Т. Шамової, Г. Щукіної (розвиток пізнавальної активності, інтересу та пізнавальної потреби школярів) та багатьох інших педагогів і психологів.

У педагогічних дослідженнях найчастіше активізацію пізнавальної діяльності вивчають як організацію сприйняття навчального матеріалу учнями, коли засвоєння знань відбувається шляхом розкриття взаємозв'язку між явищами, порівняння нової інформації із вже відомою, а також конкретизації, узагальнення та оцінки навчального матеріалу з різних поглядів [45].

В останні роки питання активізації пізнавальної діяльності учнів висвітлювались у дисертаційних роботах з педагогіки та окремих методик (С. Беляєв, О. Ващук, М. Головань, М. Ігнатенко, Л. Лісіна, Л. Межейнікова та ін.).

Щодо активізації пізнавальної діяльності, то, на думку В. Краснопольського, це процес, спрямований на мобілізацію вчителем (за допомогою спеціальних заходів) інтелектуальних, морально-вольових та фізичних сил учнів, розвиток здібності долати труднощі, активну самостійну роботу. Крім того, вдосконалення навчально-пізнавальної діяльності не можна розглядати в сучасних умовах розвитку школи тільки як процес керування активності учнів. Вона одночасно є процесом і результатом стимулювання активності учнів [65].

Поняття «активності» досліджувалось у психолого-педагогічній науці в різних аспектах. У довідкових джерелах «активність» презентують як діяльний, енергійний, ініціативний; як властивість організму і психіки, що



залежить від зовнішніх та внутрішніх потреб; властивість особистості, яка виявляється в діяльному ініціативному ставленні до довколишнього світу та самої себе [45]; як здатність певної конкретної системи до саморуху, саморозвитку, саморегулюванню [пед. словарь, с. 3].

В широкому змісті категорія «активність» розглядається як загальна системна якість матерії, її здібність вступати у взаємодію з собою та навколишнім середовищем. Активність може виступати як властивість певних об'єктів та як міра процесу їх взаємодії [229].

У сучасних дослідженнях (Д. Богоявленская, А. Бодале, Б. Ломов, А. Матюшкин, К. Платонов) проблема активності особистості розглядається в різних аспектах. Вивчається структура та динаміка активності, різні аспекти розвитку інтелектуальної, творчої активності тощо.

І. Кон розглядає активність як загальну характеристику живих істот, їх власну динаміку, як джерело перетворення та підтримки ними життєво значимих зв'язків з навколишнім світом, що притаманна живій істоті та здатність до самостійної сили реагування. [68].

В. Мухіна розглядає активність особистості як групу особистісних якостей, що зумовлюють внутрішню потребу, тенденцію індивіда до ефектного освоєння зовнішньої дійсності, до самовираження відносно зовнішнього світу. [65].

А. Крупнов відзначає, що активність можна розуміти як міру діяльності, рівень протікання процесу взаємодії або як потенційні можливості суб'єкта до взаємодії, як сукупність ініціативних дій суб'єкта, зумовлені його внутрішніми суперечностями, опосередковані середовищними впливами [64].

Активність учня у процесі навчання називається пізнавальною активністю й означає психічну готовність учня до навчання, знаходження його психіки у стані актуалізації. Пізнавальна активність виражається в тому, що всі психічні процеси учня (відчуття, сприйняття, пам'ять, уява, мислення,

мова), його увага, емоційно-вольова сфера готові до активного опрацювання навчального матеріалу [175].

З'ясовано, що в психолого-педагогічних дослідженнях відсутній єдиний підхід до поняття «пізнавальна активність», яке розглядається як компонент пізнавальної діяльності (Л. Арістова, Л. Іванова, М. Ігнатенко, І. Харламов, Т. Шамова та ін.); готовність особистості до пізнання зовнішнього і внутрішнього світу (Н. Половнікова, Д. Вількеєв, В. Онищук, І. Харламов, Т. Шамова та ін.); одна з рис (властивостей) особистості (М. Головань, І. Ланіна, В. Лозова, Г. Щукіна та ін.).

У дослідженнях Л. Арістова, Т. Габай, Т. Шамова, Г. Щукіна показано природу та сутність пізнавальної активності, проведено аналіз її рівнів [65].

Пізнавальна активність у навчальному процесі є складовою об'єктивного закономірного навчання як активного процесу пізнання.

Серед різноманітних завдань естетичного виховання студентів на перший план у сучасних умовах висунуто виховання їхньої творчої, художньо-творчої та естетичної активності. Тож необхідним етапом дослідження виявився аналіз творчої, художньо-творчої та естетичної активності особистості.

Це завдання досягається педагогічним закладом освіти за допомогою різноманітних засобів під час різних видів навчальної та позанавчальної діяльності. Але вагоме місце серед них посідають мистецькі дисципліни.

Творча активність майбутніх учителів проявляється в готовності до самореалізації у продуктивній діяльності, що виражається в необхідності створення нових художніх форм, які наповнені глибоким змістом, побудованих за законами мистецтва: художності, цілісності, образності, розкриття особистісного ставлення до довколишнього світу та мистецтва [65].

Учені розглядали різні аспекти творчої активності особистості. Було виокремлено напрями діяльності, які виховують у молоді творчу активність

(Л. Печко, Е. Торшилова); вивчено педагогічні умови, що сприяють розвитку творчого потенціалу майбутніх учителів мистецтва та школярів (М. Бережна, Е. Бодина, А. Малюков); досліджено проблеми прояву творчої активності дітей молодшого шкільного віку (Д. Богданова, И. Ликова, О. Лекіна); осмислено питання творчої активності учнів середнього та старшого шкільного віку, які займаються різними видами мистецтва (Л. Некрасова, Т. Пеня, О. Стукалова, Е. Шувалова) тощо [68].

Щодо художньо-творчої активності, то це один із видів соціальної активності особистості. Проблемаам виховання художньо-творчої активності присвячено праці філософів (Е. Ануфрієв, Г. Апросян, Ю. Бухалов, Е. Якуб, В. Горшков, В. Мишин, Т. Лапина); педагогів (Л. Аристова, Т. Мальковська, І. Харламов, Т. Шамова, Г. Щукина та ін).

Л. Любарська, Л. Постоногова звернули увагу на розвиток художньо-творчої активності засобами образотворчого мистецтва. У своїх працях ці вчені зазначають, що художньо-творча активність полягає в пошуку нового, в прояві самостійності, у виборі задуму та його втілені в художніх образах, у ступені творчої переробки зразків, оригінальності способів та результатів цієї діяльності. На думку Н. Сокольнікової, художньо-творча активність припускає наявність розвиненої уяви, зорової пам'яті, творчих здібностей, прояв особистістю естетичних почуттів, смаків тощо (що в дослідженні виступають складовими естетичного компонента). Особливістю художньо-творчої активності як інтегральної якості особистості полягає ще в тому, що ця активність розвиває в процесі художньо-творчої діяльності уяву, зорову пам'ять, творчі здібності та багато інших якостей особистості, тобто сприяють розвитку її естетичної культури загалом [68].

Щодо естетичної активності, то її розглядають як здатність особистості до зустрічі та взаємопроникнення з навколишнім світом та отримання від неї чогось нового. На думку М. Семенищевої, естетична активність виявляється в діяльності особистості, що здійснюється за особистою ініціативою, за її глибоким переконанням, а не тільки через те, що це входить в її обов'язки.

Так, дослідниця зазначає, що показниками зазначеного критерію виступають насамперед вольові прагнення, що приймаються молодими людьми в аспекті самовиховання та естетичного самовиховання, систематичне вивчення періодичних видавництв та різноманітної літератури з проблем естетики, культури, мистецтва, художньої творчості. Показником естетичної активності особистості також є участь у трансляції естетичних знань, творче використання отриманих естетичних знань, вдосконалення свого гармонійного розвитку. Тобто естетична активність впливатиме на розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів, естетичного смаку особистості (естетичний компонент), тим самим підвищиться рівень обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом (когнітивний компонент), будуть розвиватися уміння самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (аналітичний компонент). Якщо естетична активність буде направлена у художнє русло, то підвищиться рівень обізнаності із різноплановістю мистецьких жанрів (когнітивний компонент), розвинуться уміння оцінки творів мистецтва, інтерпретаційні уміння (аналітичний компонент).

М. Семенищева наголошує, що естетична активність проявляється також в непримиренності до фактів бездуховності, потворного, що є особливо актуальним у наш час. Показником естетичної активності є також естетичне ставлення до власної поведінки, естетичний образ манер, жестів, міміки, одягу, мови. Ще одним критерієм визначеного феномена є розвиток якостей, які перетворюють індивіда в активного творця естетичних цінностей, дозволяють йому не тільки насолоджуватися красою світу, але й перетворювати його «за законами краси».

Таким чином, естетично активна людина завжди займає активну позицію відносно прекрасного та потворного; вносить елементи естетики у свій побут, поведінку; має розвинуті певні художні здібності, бере участь у художній самодіяльності. Якщо естетична активність індивіда на високому рівні розвиненості, такі люди мають самостійну естетичну позицію,

виявляють ініціативу, творчий підхід, мають самостійні, оригінальні естетичні погляди, проявляють себе як творчі особистості [65].

Для розвитку естетичної активності необхідно не обмежуватися навчальними заняттями, а використовувати допоміжні ресурси, наприклад, відвідування творчих гуртків, спортивних секцій, художніх виставок, музичних концертів, театральних постановок тощо. Саме на таких заходах відбуватиметься оцінно-естетична діяльність майбутніх учителів початкової школи, яку в дослідженні визначаємо діяльність студентів, що спрямована на формування вмінь розуміти твори мистецтва, правильно їх інтерпретувати й оцінювати, усвідомлювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини.

У процесі залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності майбутні вчителі розвивають свій естетичний смак, вчать творчо мислити, аналізувати власну діяльність і звичайно поглиблюють знання у галузі мистецтва, що дає змогу їм більш активно розвивати свої естетичні оцінні судження та в подальшому формувати їх у вихованців.

Спираючись на вищезазначене, педагогічними умовами розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи є: створення естетичного середовища вищого навчального закладу, забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, залучення студентів до активної естетично-оцінної діяльності.

Виокремлені педагогічні умови не є типовими для традиційної системи підготовки майбутніх учителів початкової школи і не можуть бути реалізовані в наявних методиках навчання. Тому їх реалізація, за логікою дослідження, буде синтезована в єдиній моделі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

## Висновки з першого розділу

У ході теоретичного дослідження вивчено проблему розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

Визначено, що естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи – це здатність оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини, що передбачає наявність у студентів сформованих естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу як продуктів мистецької освіченості студентів, специфічний спосіб вираження власного бачення прекрасного.

З'ясовано, що розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи – процес набуття ними необхідних знань, умінь і навичок оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів та явищ, продуктів діяльності людини, сформованість професійно значущих якостей, естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу в межах вивчення дисциплін мистецького спрямування.

Уточнено поняття «інтеграція мистецьких дисциплін», «оцінно-естетична діяльність», «інтерпретаційні вміння». Естетичне середовище визначено як поєднання естетичного наповнення навчальних приміщень, естетизації викладання навчальних дисциплін і взаємин учасників навчально-виховного процесу, що є запорукою підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів початкової школи. Інтеграція мистецьких дисциплін передбачає узгодження у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи навчального матеріалу предметів мистецького циклу, спрямованого на поглиблення естетичних знань, умінь і навичок, що сприятиме розвитку естетичних оцінних суджень студентів. Оцінно-естетична діяльність майбутніх учителів початкової школи – це діяльність студентів, що спрямована на формування вмінь розуміти твори мистецтва, правильно їх інтерпретувати й оцінювати, усвідомлювати красу мистецьких

творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини. Інтерпретаційні вміння – це аналітична та виконавська робота студентів із мистецьким твором, під час якої вони висловлюють свої судження, доводять їх істинність, це дозволяє правильно передавати задум митця, який він відтворив у мистецькому творі.

Побудовано умовну структуру розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи. Її основними компонентами є: когнітивний (знання про естетичні цінності, обізнаність із естетичним ідеалом, знання про різноплановість мистецьких жанрів), естетичний (естетичні почуття, естетичне сприйняття та естетичний смак), аналітичний (уміння оцінювати твори мистецтва, уміння оцінювати власну естетичну діяльність та взаємооцінювання, інтерпретаційні вміння).

У ході теоретичного дослідження визначено й науково обґрунтовано такі педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, а саме:

- створення естетичного середовища вищого навчального закладу;
- забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи;
- залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності.

Одержані дані дозволяють перейти до побудови й апробації моделі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Основні матеріали розділу викладено в публікаціях автора [46, 47, 208, 48, 49, 50, 51, 52, 53].

## РОЗДІЛ 2

### ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

#### **2.1. Критерії, показники і рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи**

Констатувальний етап дослідження здійснювався з метою вивчення стану розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, визначення якісних та кількісних характеристик зазначеного розвитку у процесі вивчення мистецьких дисциплін. У констатувальному експерименті взяли участь 298 студентів спеціальності «Початкове навчання» Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Студентів довільно було розподілено на експериментальну (ЕГ) і контрольну (КГ) групи. До ЕГ (146 осіб) увійшли майбутні вчителі, з якими в подальшому передбачалося проведення цілеспрямованої роботи з розвитку естетичних оцінних суджень, КГ (152 особи) склали студенти, які навчалися за традиційною програмою без упровадження визначених педагогічних умов.

З метою діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи було використано критеріальний підхід. Критерій (у перекладі з грецької – засіб судження, переконання) – це мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифікацій [224, с.196]; підстава для оцінки чогось [226, с. 231]; якості явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці [87, с.35]. Кількісною характеристикою явищ та процесів, зазначає І. Бізюкова, є показники, що дозволяють визначити їх стан у динаміці.



Критерії і показники тісно взаємопов'язані: науково обґрунтований вибір критерію значною мірою обумовлює правильний вибір системи показників і, навпаки, якість показника залежить від того, наскільки він повно й об'єктивно характеризує певний критерій [13].

Було визначено критерії і показники естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, було дібрано відповідні методики, що використовувались у ході експериментально-дослідної роботи (див. табл. 2.1).

**Таблиця 2.1.**

**Критерії, показники та методики діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи**

компоненти	критерії	показники	Методики
Когнітивний	Знаннєвий	Обізнаність з естетичними цінностями	Картка самооцінки обізнаності із естетичними цінностями (Додаток В.1)
		Обізнаність з естетичним ідеалом	Розроблена анкета обізнаності із естетичним ідеалом (Додаток В.2)
		Обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів	Розроблена анкета «Жанрове розмаїття» (Додаток В.3)
Естетичний	Естетично-чуттєвий	Естетичне сприймання	Завдання «Ван Гог» (Додаток В.4)
		Естетичні почуття	Завдання «Матісс» (Додаток В.5)
		Естетичний смак	Питальник «Мій естетичний смак» (Додаток В.6)

## Продовження таблиці 2.1

Аналітичний	Оцінно-аналітичний	Уміння оцінювати твори мистецтва	Анкета «Я-критик» (Додаток В.7).
		Самооцінка та взаємоцінка естетичної діяльності	Питальник «Розвиток самооцінки та взаємоцінки естетичної діяльності» (Додаток В.8).
		Інтерпретаційні вміння	Картка самооцінки інтерпретаційних умінь (Додаток В.9)

З таблиці видно, що в структурі естетичних оцінних суджень виокремлено когнітивний, естетичний та аналітичний компоненти, що відповідають знаньовому, естетично-чуттєвому та оцінно-аналітичному критеріям.

Вибір зазначених показників був зумовлений тим, що в основі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, по-перше, лежить обізнаність студентів з естетичними цінностями, естетичним ідеалом, із різноплановістю мистецьких жанрів; по-друге, на розвиток естетичних оцінних суджень впливає естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак. Зазначимо також, що естетичні оцінні судження розвиваються через уміння оцінювати твори мистецтва, самооцінку та взаємоцінку естетичної діяльності та інтерпретаційні вміння.

Когнітивний компонент досліджуваного феномену визначався за знаньовим критерієм з такими показниками, як: обізнаність з естетичними цінностями, обізнаність з естетичним ідеалом, обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів.

З-поміж найважливіших цінностей суспільства особливе місце посідають естетичні цінності, завдяки яким предмети та явища дійсності

можна розглядати з естетичної точки зору, визначати їх естетичне значення, давати оцінку, що безумовно впливає на розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів. Рівні розвитку за цим показником визначалися за допомогою картки самооцінки обізнаності із естетичними цінностями (див. Додаток В.1).

Для того, щоб висловлювати певні естетичні оцінні судження, у студента має бути взірець, те, з чим можна порівнювати об'єкт оцінювання. На нашу думку, в аспекті дослідження, таким взірцем виступає естетичний ідеал, рівень обізнаності який у дослідженні вимірюється за допомогою розробленої анкети обізнаності із естетичним ідеалом (див. Додаток В.2).

Мистецтво є дуже важливою складовою естетичного розвитку. Не можна говорити про естетично розвинену людину, якщо вона не орієнтується у мистецтві, не вирізняє основні мистецькі види та жанри. Таким чином, розвиток естетичних оцінних суджень залежить від обізнаності майбутніми учителями із різноплановістю мистецьких жанрів, який визначаємо за розробленою анкетною «Жанрове розмаїття» (див. Додаток В.3).

Щодо показника розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи «естетичне сприймання», А. Щербо та Д. Джола зазначають, що в естетичному сприйнятті особистості потреба в досконалості висуває необхідність розгляду предмета у всій його цілісності й неповторності, в усьому різноманітті й своєрідності його властивостей, тож лише на його основі можливе висловлювання естетичних оцінних суджень студентами. Важливим показником розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи є їх естетичні почуття, що розглядається як безпосереднє емоційне переживання людиною свого ставлення до естетичної дійсності, що закріплюється естетичною діяльністю в усіх її видах [60]. Естетичний смак інтерпретується як здібність людини за почуттям задоволення або невдоволення диференційовано сприймати й оцінювати різні естетичні об'єкти, що є запорукою розвитку естетичних оцінних суджень.

Відтак, естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак виступили показниками естетично-чуттєвого критерію естетичного компоненту розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, які вимірювалися за завданням «Ван Гог» (див. Додаток В.4), завданням «Матісс» (див. Додаток В.5), питальника «Мій естетичний смак» (див. Додаток В.6).

За оцінно-аналітичним критерієм з показниками «уміння оцінювати твори мистецтва», «самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності», «інтерпретаційні вміння» вимірювався аналітичний компонент розвитку естетичних оцінних суджень.

В аспекті розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи уміння оцінювати твори мистецтва є важливим вмінням, адже, як зазначалося раніше, мистецтво є провідною ланкою естетичного, лише студент, який має розвинуті такі вміння зможе висловлювати компетентні оцінні судження. Вміння оцінювати твори мистецтва у структурі досліджуваного феномену оцінювався за анкетною «Я-критик» (див. Додаток В.7).

Щодо самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності, на нашу думку, це важливий показник розвитку досліджуваного феномену, адже саме за цим показником студенти відпрацьовують вміння висловлювати естетичні оцінні судження. Визначений показник оцінювався за питальником «Розвиток самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності» (див. Додаток В.8).

У розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи важливу роль грає показник «інтерпретаційні вміння», володіння яким припускає уміння інтерпретувати твори мистецтва в інший його вид, в тому числі словесне вираження у вигляді естетичних оцінних суджень. Визначений показник оцінювався за карткою самооцінки інтерпретаційних вмінь (див. Додаток В.9). На основі визначених критеріїв та показників було схарактеризовано рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх

учителів початкової школи.

**Достатній рівень** характерний для студентів, які обізнані з естетичними цінностями, можуть виділити естетично значуще чи хибне, в яких розвинені знання щодо естетичного ідеалу, в зіставленні з ними вони оцінюють учинки людей, відносини між ними, свою власну поведінку, мистецькі твори, розуміються на різновидах мистецьких жанрів, можуть назвати основні з них. Майбутні вчителі цього рівня мають розвинені вміння оцінювати твори мистецтва, вміння самоаналізу та взаємооцінки естетичної діяльності. У студентів яскраво виражені естетичні почуття, вони мають розвинене естетичне сприймання, а також виявляють естетичний смак, відчують задоволення від мистецької роботи; використовують методи естетичної оцінки, адекватно оцінюють досягнуті результати, вміють виправляти помилки у своїй діяльності та естетичній діяльності інших, виявляють інтерпретаційні вміння.

**Базовий рівень** притаманний студентам, у яких змістовні знання щодо естетичних цінностей, естетичного ідеалу, але вони не завжди втілюють їх у свою естетичну діяльність. Такі студенти обізнані з різноплановістю мистецьких жанрів, проте зазначають жанрові різновиди лише окремих видів мистецтва. У студентів не завжди проявляються розвинені естетичні почуття, естетичне сприйняття, естетичний смак не відповідає естетичному ідеалу. У майбутніх учителів цього рівня спостерігаються труднощі під час оцінювання мистецьких творів, власної естетичної діяльності та естетичної діяльності інших; вони не завжди вдало інтерпретують твори мистецтва.

**Низький рівень** притаманний студентам, які недостатньо обізнані з естетичними цінностями, естетичним ідеалом. У майбутніх учителів наявні тільки епізодичні знання щодо жанрових різновидів мистецтва, вони не завжди орієнтуються в них. Студенти цього рівня мають нестійкі естетичні почуття, естетичне сприйняття проявляється ситуативно, естетичний смак нерозвинений. Майбутні вчителі не схильні до самоаналізу та взаємооцінки

естетичної діяльності, мистецькі твори оцінюють поверхово, мають нерозвинені інтерпретаційні вміння.

Для визначення рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за виокремленими критеріями було використано низку методик (див. табл. 2.1). Репрезентуємо одержані дані на констатувальному етапі дослідження.

Для діагностування показника «обізнаність з естетичними цінностями» була використана картка самооцінки обізнаності із естетичними цінностями (див. Додаток В.1), які характеризувалися такими балами: 5 балів – показник чітко виражений, виявляється часто; 4 бали – показник помітно виражений, але виявляється не постійно; 3 бали – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно; 2 бали – показник виражений слабо; 1 бал – показник виражений дуже слабо. Відповідно на низькому рівні знаходилися студенти, які отримали від 1,0 до 2,5 балів; на базовому – від 2,6 до 3,9 балів; на високому рівні – від 4,0 до 5,0 балів. Одержані дані подано в таблиці 2.2

**Таблиця 2.2**

**Картка самооцінки обізнаності з естетичними цінностями майбутніми вчителями початкової школи на констатувальному етапі експерименту**

Показники	Бали	
	ЕГ	КГ
Я володію поняттям «естетичні цінності»	4,1	4,2
Я можу перерахувати естетичні цінності людства	4,5	4,2
Я можу перерахувати антицінності людства	3,7	3,5
Я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах	2,1	2,2
Я можу зазначити естетичне цінне в людині	2,6	2,7
Я можу зазначити естетичне цінне в творах мистецтва	1,3	1,3
Мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність	1,6	1,5

Як видно з таблиці 2.2, на низькому рівні студенти відзначили наявність таких показників, як: «я можу зазначити естетичне цінне в творах мистецтва» – 1,3 балів в обох групах; «мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність» – 1,6 балів (ЕГ) і 1,5 балів (КГ), «я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах» – 2,1 бали (ЕГ) та 2, 2 (КГ).

На базовому рівні студенти відзначили показник «я можу зазначити естетичне цінне в людині» – 2,6 балів (ЕГ) і 2,7 балів (КГ); «я можу перерахувати антицінності людства» – 3, 7 бали (ЕГ) та 3, 5 бали (КГ).

На достатньому рівні, на думку респондентів, у них наявні такі знання й уміння, як: «я володію поняттям «естетичні цінності» – 4,1 балів (ЕГ) і 4,2 балів (КГ); «я можу перерахувати естетичні цінності людства» – 4,5 балів (ЕГ) і 4,2 балів (КГ).

Узагальнені дані рівнів самооцінки обізнаності із естетичними цінностями учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.3.

**Таблиця 2.3**

**Рівні обізнаності майбутніх учителів початкової школи з естетичними цінностями на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	28	19,2	62	42,1	56	38,7
КГ	34	22,3	66	43,4	52	34,3

Як видно з таблиці 2.3, за показником «обізнаність з естетичними цінностями» більшість студентів виявила базовий рівень – 42,1% (ЕГ) і 43,4% (КГ). Студенти цього рівня можуть перерахувати естетичні цінності та антицінності людства, можуть зазначити естетичне цінне в природних об'єктах, людях, творах мистецтва, але їм не відомі висловлювання видатних людей, які возвеличують естетичну цінність.

Найменші результати було виявлено на достатньому рівні – 19,2% студентів ЕГ і 22,3% КГ, проте ці студенти змогли зазначити цінності людини, мистецтва, природи, визначити анти цінності, презентувати відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність.

На низькому рівні зафіксовано 38,7% респондентів ЕГ та 34,3% КГ; які можуть виявити естетичне цінне в людині, виділити людські антицінності, але не можуть зазначити цінності в мистецьких творах та висловлювання видатних людей. Соня І. антицінностями людства назвала «...заздрість, підлість, брехню тощо». Вона змогла визначити, що «...мистецькі твори цінні тоді, коли вони возвеличують красу людей, красу людських відносин тощо», але студентка не змогла процитувати жодного з митців. Так, Свєта С. не змогла зазначити цінності в мистецьких творах та згадати висловлювання видатних людей з цього питання.

Одержані результати свідчать про те, що студенти в цілому володіють знаннями щодо естетичних цінностей, а саме можуть визначити естетичні цінності людства, описати їх, але, не завжди можуть визначити естетично цінне в людині, назвати антицінності людства, більшість студентів не могли зазначити естетичне цінне у творах мистецтва, незначна частина студентів змогла згадати висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність та зазначити естетичне цінне у природних об'єктах, оскільки під час вивчення мистецьких дисциплін цим питанням не приділяється достатня увага.

Обізнаність з естетичним ідеалом виявлялася за допомогою орієнтованої анкети «Естетичний ідеал майбутнього вчителя» (див. Додаток В.2). Респонденти повинні були відповісти на запитання, в яких йшлося про обізнаність із феноменом «естетичний ідеал». Крім того, майбутні фахівці повинні були зазначити, які дисципліни у ВНЗ впливають на формування цієї якості; назвати героїв, предмети та витвори мистецтва, що відповідають їхнім уявленням про естетичний ідеал.

Критерії оцінки – відповіді на запитання. За кожну правильну відповідь



нараховувалася певна кількість балів: чітка відповідь – 10 балів, нечітка – 5 балів, не зовсім зрозуміла – 1 бал. Відтак, рівні сформованості естетичного ідеалу є такі: 50-70 балів – достатній, 25-50 – базовий, 0-25 – низький. Одержані дані за результатами анкетування подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Рівні обізнаності майбутніх учителів початкової школи з естетичним ідеалом на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	26	17,9	51	34,8	69	47,3
КГ	25	16,4	55	36,3	72	47,3

Як видно з таблиці 2.4, низький рівень виявили по 47,3% студентів в обох групах. Ці студенти характеризуються низьким рівнем обізнаності з естетичним ідеалом. Здебільшого вони не можуть описати свій естетичний ідеал, не можуть назвати, що впливає на формування естетичного ідеалу та не можуть зазначити твори мистецтва, які відповідають їхньому поняттю естетичного ідеалу. Так, Олена Ч., Тетяна П. не змогли визначити, що є для них естетичним ідеалом.

На базовому рівні було зафіксовано 34,8% студентів групи ЕГ і 36,3% групи КГ. Ці респонденти виявили обізнаність із естетичним ідеалом, змогли охарактеризувати власне бачення визначеного поняття, також студенти цього рівня змогли зазначити предмети навчального циклу, які на їхню думку сприяють розвитку естетичного ідеалу, але перерахували не всі такі дисципліни. Ольга Ш. визначила «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання». Щодо власного естетичного ідеалу, Катерина О. вбачає його в природі, в її красі та неповторності, а для Марина С. естетичний ідеал «...це щедра, добра, смілива, відповідальна, гарна душею та зовнішністю людина, якій

притаманний естетичний смак».

Достатній рівень виявили лише 17,9% студентів групи ЕГ і 16,4% групи КГ. Майбутні педагоги змогли впевнено висловитися щодо власного естетичного ідеалу, вони зазначили як можна його розвивати, з легкістю перерахували навчальні заняття, на яких розвивається естетичний ідеал та зазначили твори мистецтва, художніх героїв, які для них є естетичним ідеалом. Так, Анна М. визначила, що «..естетичний ідеал можна розвивати, якщо відвідувати театри, картинні галереї, слухати гарну музику тощо», на думку Аліса К. «естетичний ідеал можливо розвивати, якщо сам займаєшся певним видом мистецтва, помічаєш красу природи, людей тощо». Щодо творів мистецтва та героїв, в яких студенти вбачають свій естетичний ідеал, то це було не простим завданням для студентів, але все ж таки вони впорались і визначили свої взірці. Так, Катерина Р. своїм естетичним ідеалом визначили балет «Лебедине озеро», Катерина Т. –музичний твір Вівальді «Пори року». Юлія А., Олена В., Карина Л., Жанна В. не змогли визначитися з власним естетичного ідеалу уособленим в певному творі або людині.

Для визначення рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за показником «обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів» було використано розроблену анкету оцінки знань жанрів мистецтва (див. Додаток В.3). Студенти повинні були відповісти на 15 запитань, за кожне з яких нараховувалася певна кількість балів: за правильну відповідь – 6 балів; питання розкрито не повністю – 3 бали. Відтак, рівні зазначених знань визначалися так: низький рівень – 0-30 балів; базовий – 31-60 балів, високий – 61-90 балів.

Зазначимо, що в результаті анкетування студентів було виявлено, що майбутні вчителі мають уявлення про жанрові різновиди мистецтва, основні засоби їх вираження, але не належному рівні. Майбутні вчителі мають прогалини у знаннях щодо жанрів архітектурного, майже не розуміються на різновидах живопису. Так жодний із студентів не зазначив батальний жанр живопису, «ведута», «капріччо».

Майбутні учителі не змогли розпізнати архітектуру малих форм як жанр архітектурного мистецтва. Щодо екранного мистецтва, студенти могли описати певні його види, але не назвати їх. Вони з легкістю перерахували такі популярні жанри, як новини, теледебати, телеміст, серіали, телевізійна гра, ток-шоу тощо, але жоден студент не виокремив гіперреалізм, водевіль, нарис та інші екранні жанри. На низькому рівні майбутні педагоги розуміються на жанрах театрального мистецтва, а саме не виділяють водевіль, феєрію, фарс тощо. Студенти володіють такими літературними жанрами, як драма, лірика, епос і сатира, але піджанри виділити не змогли. Кращі знання щодо жанрів мистецтва студенти проявили стосовно хореографічних та музичних творів. Так, вони назвали основні жанри хореографічного (класична, народна, бальна, сучасна хореографія) та музичного (народна, розважальна, хорова, симфонічна, камерна, театральна музика) мистецтва. Змістовними є знання в майбутніх учителів початкової школи в галузі фотомистецтва. Студенти з легкістю назвали види циркового мистецтва. Узагальнені дані за показником «обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів» подано в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

**Обізнаність майбутніх учителів початкової школи із різноплановістю мистецьких жанрів на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	27	18,3	56	38,3	63	43,4
КГ	30	19,5	60	39,7	62	40,8

Одержані дані свідчать, що за діагностикою обізнаності майбутніх учителів початкової школи із різноплановістю мистецьких жанрів на достатньому рівні перебували 18,3% студентів ЕГ і 19,5% КГ; на базовому рівні – 38,3 % респондентів ЕГ та 39,7 % КГ, на низькому рівні – 43,4 % майбутніх учителів ЕГ і 40,8 % КГ. З огляду на одержані дані, дійшли

висновку, що студенти не вповні розуміються на жанровому розмаїтті мистецьких творів. Це зумовлено тим, що більшість з них не цікавляться різноманітними видами мистецтва, саме тому і не знають їх жанри, а приділяють увагу лише конкретному. Так, більшість студентів зовсім не цікавляться архітектурою, живописом, натомість із задоволенням відвідують цирк або театр.

Наталія П. проявила вагомі знання з театрального мистецтва, визначила відомі їй жанри, зазначивши в якому із театрів нашого міста можна їх побачити, але не назвала такі жанри, як водевіль, феєрію, фарс. Олена П. проявила вагомі знання з образотворчого мистецтва, виділивши основні його види та жанри, але не назвала жанрів графіки. На жаль, були і студенти, які зовсім не орієнтуються в жанровому розмаїтті мистецьких творів. Так, Олександра Г. та Маргарита З. зазначили лише окремі жанри музичного та хореографічного мистецтва. Студентки не змогли виділити жанри інших видів мистецтва.

Труднощі у студентів викликало завдання визначити своїх улюблених письменників, композиторів, визначити улюблену картину, лише деякі змогли дати відповідь на це питання. Так, Вікторія Д. визначила Моцарта своїм улюбленим композитором, Марія Р. зазначила О. Пушкіна як улюбленого письменника. Аліна О., Марина С., Карина Н. не змогли визначити своїх фаворитів. З вибором улюбленої картини також виникли труднощі, жоден із студентів не зміг зазначити таку.

На підставі обчислення середньоарифметичного значення одержаних результатів, було визначено рівень розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів за знаннєвим критерієм, за яким оцінювався когнітивний компонент зазначеного розвитку (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6.

**Узагальнені дані діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за знаннєвим критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
<b>ЕГ</b>	<b>27</b>	<b>18,5</b>	<b>56</b>	<b>38,4</b>	<b>63</b>	<b>43,1</b>
<b>КГ</b>	<b>29</b>	<b>19,4</b>	<b>61</b>	<b>39,8</b>	<b>62</b>	<b>40,8</b>

Як свідчать дані таблиці 2.6, на достатньому рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за знаннєвим критерієм було виявлено 18,5% студентів ЕГ і 19,4% КГ; на базовому – 38,4% респондентів ЕГ та 39,8% КГ; на низькому рівні – 43,1 студентів ЕГ і 40,8% КГ.

Отже, майбутні вчителі початкової школи мають недостатньо розвинені знання щодо естетичних цінностей, у багатьох майже відсутні знання щодо естетичного ідеалу, а також їм не вистачає необхідних знань щодо жанрових різновидів мистецьких творів.

Естетичний компонент естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи оцінювалася за естетично-почуттєвим критерієм.

Діагностика показника «естетичне сприймання» здійснювалася завданням «Матісс» (див. Додаток В.4). При цьому дотримувалися такої шкали оцінки: до достатнього рівня було віднесено тих студентів, які набрали від 8 до 12 балів, тобто мають добре розвинене естетичне сприйняття, до базового – ті, в яких це сприйняття помірно виражено (4-8 бали), до низького – до 4 балів, здебільшого інтуїтивно, оскільки естетичне сприймання майже не виражене. Одержані результати подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

**Рівні розвитку естетичного сприймання у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	31	21,3	70	47,9	45	30,8
КГ	31	20,5	78	51,4	43	28,1

Як свідчать дані таблиці 2.7, у більшості студентів естетичне сприймання розвинено на базовому рівні – 47,9% респондентів ЕГ і 51,4% КГ, або на низькому рівні – 30,8% студентів ЕГ та 28,1% КГ; достатній рівень визначений у 21,3% майбутніх учителів ЕГ і 20,5% КГ. При цьому зазначимо, що більшість студентів підійшли до завдання з великим інтересом та поклалися саме на сприйняття.

Так, студенти достатнього рівня змогли побачити особливості художньої манери, виразних засобів авторів, то, як, а не що вони малюють. Респонденти, естетичне сприймання яких визначили на базовому рівні, змогли розподілити вірно від 4 до 8 картин, не завжди орієнтуючись на змістовність картин, а лише на випадковість. Низький рівень проявили студенти, які орієнтувалися лише на те, що зображує художник, а не те, як він це робить.

Для визначення показника «естетичні почуття», який характеризує естетичний компонент розвитку естетичних оцінних суджень було використано завдання «Ван Гог» (див. Додаток В.5). Студенту пропонували обрати найкраще, на його погляд, зображення з пари репродукцій. В ряді пар кращою з естетичного гідності, і більш «дорослою» вважається сумна і темніша картинка, що на перший погляд не завжди відповідає перевагам студентів.

За кожен правильно обрану картину з пари студент отримував 2 бали. Так, якщо студент набрав менше 4 балів, рівень розвитку в нього естетичних

почуттів на низькому рівні, від 4 до 8 балів, студент має базовий рівень цих почуттів, і від 8 та вище – естетичні почуття студента розвинені на достатньому рівні.

Узагальнені дані діагностики розвитку естетичних почуттів подано в таблиці 2.8.

**Таблиця 2.8.**

**Рівні розвитку естетичних почуттів у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	25	17,3	72	49,4	49	33,3
КГ	29	19,1	79	52,1	44	28,8

Як видно з таблиці 2.8, на достатньому рівні перебували 17,3% студентів ЕГ і 19,1% КГ. Такі студенти з пар репродукцій обрали твори: Г. Гольбейн портрет Джейн Сеймур, П. Пікассо «Бідон і миска», фотографію фігурки нецке, Ван Гог «Лікарня в Сен-Ремі», Ф. Уде. «Принцеса полів» фотографія іграшки «Козлик», тобто більш виразні та емоційно насичені, що свідчить про розвиток естетичних почуттів. На базовому рівні розвитку естетичних почуттів відзначили 49,4% респондентів ЕГ та 52,1% КГ, які обрали більш прості, яскраві картинки, що поступаються естетичною наповненістю своїм парам. На низькому рівні – 33,3% майбутніх учителів ЕГ і 28,8% КГ. Ці студенти не впорались із завданням, роблячи необдуманий вибір, не правильно обравши репродукції.

Одержані дані свідчать про те, що студенти мають розвинені естетичні почуття, вбачають прекрасне в речах, але вони не дуже розвинені, студенти не до кінця розбираються в мистецтві, при порівнянні мистецьких творів не завжди вибирають більш естетично наповнений.

Показник «естетичний смак» діагностувався за питальником «Мій естетичний смак» (див. Додаток В.6). Питальник складався із запитань, на які

треба було відповісти, та світлин, які треба було оцінити. За результатами опитування визначався рівень розвитку естетичного смаку. Якщо студенти відповіли правильно на 8 та більше запитань – їхній естетичний смак розвинений на високому рівні, якщо показники від 4 до 8 балів – базовий, та студенти, які відповіли вірно менш ніж на 4 запитання, то їхній естетичний майже не розвинений, що належить до низького рівня.

Узагальнені дані за проведеною методикою подано в таблиці 2.9.

**Таблиця 2.9.**

**Рівні розвитку естетичного смаку у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	29	19,6	56	38,5	61	41,9
КГ	28	18,3	64	41,8	60	39,9

Як видно з таблиці 2.9, студенти переважно перебували на низькому (41,9% ЕГ і 39,9% КГ) та базовому (38,5% ЕГ і 41,8% КГ) рівнях розвиненості естетичного смаку, достатній рівень виявили лише 19,6% респондентів ЕГ і 18,3% КГ.

Студенти, чий рівень розвитку естетичного смаку визначився як достатній відзначили, що гарний смак – це вміння одягатися красиво, підбирати речі, які гарно на Вас сидять, правильно визначили який вигляд має бути під час відвідування університету, костюмованого свята, який зовнішній вигляд не є гарним. До базового рівня розвитку естетичного смаку увійшли студенти, які змогли визначити, що є гарним естетичним смаком, як краще вдягатися на певний захід, але не проявили вміння естетично правильно підбирати аксесуари та взуття під певний образ, що свідчить про певні прогалини в розвитку естетичного смаку. Майбутніх учителів, які не змогли правильно розподілити образи, визначитись естетичність зовнішнього вигляду віднесли до низького рівня розвитку естетичного смаку.



Узагальнені дані діагностики рівнів розвиненості естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.10.

**Таблиця 2.10.**

**Узагальнені дані діагностики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	28	19,4	66	45,3	52	35,3
КГ	29	19,3	74	48,4	49	32,3

Як видно з таблиці 2.10, одержані результати діагностики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм засвідчили, що на достатньому рівні перебували 19,4% студентів ЕГ і 19,3% КГ; на базовому рівні – 45,3% респондентів ЕГ та 48,4% КГ; на низькому рівні – 35,3% майбутніх учителів ЕГ і 32,3% КГ. Ці дані свідчать про те, що під час проведення експериментальної роботи значну увагу слід приділити вдосконаленню естетичних якостей студентів, а саме розвитку естетичного сприйняття, естетичних почуттів та естетичного смаку.

Наступним етапом констатувального експерименту було виявлення рівнів розвитку естетичних оцінних суджень за оцінно-аналітичним критерієм.

Для визначення рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за показником «уміння оцінювати твори мистецтва» було використано завдання «Художньо-естетичний аналіз мистецького твору» (див. Додаток В.7). Студенти повинні були проаналізувати та оцінити мистецький твір за певним планом. За кожну відповідь нараховувалося 12 балів, в залежності від повноти розкриття та

послідовності викладу думок. Таким чином, до достатнього рівня було віднесено студентів, які набрали від 40 до 60 балів; до базового – від 20 до 40 балів; до низького – від 0 до 20 балів. Для оцінювання студентам пропонувалися твір П. Чайковського «Вальс квітів».

Узагальнені дані рівнів розвитку умінь оцінювати твори мистецтва майбутніми вчителями початкової школи на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.11.

**Таблиця 2.11.**

**Рівні розвитку в майбутніх учителів початкової школи умінь оцінювати твори мистецтва на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	24	16,1	56	38,3	66	45,6
КГ	29	19,5	64	41,8	59	38,7

Одержані дані свідчать, що уміння оцінювати твори мистецтва в майбутніх учителів початкової школи на достатньому рівні виявили 16,1% студентів ЕГ і 19,5% КГ; на базовому рівні – 38,3% респондентів ЕГ та 41,8% КГ, на низькому рівні – 45,6% майбутніх учителів ЕГ і 38,7% КГ.

Так, студенти достатнього рівня розвитку вміння оцінювати твори мистецтва змогли назвати автора обраного твору, а саме П. Чайковського, назвати твір («Вальс квітів»). Натомість, майбутні вчителі не змогли визначити тему твору та ідею, описати його емоційний зміст.

Майбутні вчителі, яких було віднесено до базового рівня, змогли зазначити автора та назву твору, описати його емоційний зміст, представити свій погляд щодо естетичного значення цієї музики, натомість у них виникли труднощі з ідеєю та темою презентованого твору.

Тих студентів, що не змогли назвати автора, описати емоційний зміст, тему, ідею та естетичне значення твору, було віднесено до низького рівня розвитку умінь оцінювати твори мистецтва. Наприклад, Оксана В. не змогла

вказати художні образи, які вони представили під час прослуховування твору, а Ольга О виокремити естетичне значення твору.

З огляду на одержані дані дійшли висновку, що студенти недосконало володіють методикою оцінювання творів, найбільші труднощі викликало в них завдання розкрити естетичне значення твору.

Наступний показник діагностувався за розробленою картою самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (див. Додаток В.8). Показники характеризувалися такими балами: 5 балів – показник чітко виражений, виявляється часто; 4 бали – показник помітно виражений, але виявляється не постійно; 3 бали – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно; 2 бали – показник виражений слабо, у виявленнях більш характерною є негативна спрямованість; 1 бал – показник виражений дуже слабо, у виявленнях є характерною негативна спрямованість. Відповідно на низькому рівні знаходилися студенти, які отримали від 1,0 до 2,5 балів; на базовому – від 2,6 до 3,9 балів; на достатньому рівні – від 4,0 до 5,0 балів. Одержані дані подано в таблиці 2.12.

**Таблиця 2.12**

**Картка самооцінки рівня розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту**

Показники	Бали	
	ЕГ	КГ
Я вмію виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах	4,1	4,2
Я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження	1,3	1,3
Я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору	2,5	2,5
Я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх	4,6	4,5

## Продовження таблиці 2.12

Я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність	1,6	1,8
Моя естетично-оцінна діяльність має високий рівень	1,1	0,9

Як видно з таблиці 2.12, на низькому рівні студенти відзначили такі твердження, як: «моя естетично-оцінна діяльність має високий рівень» – 1,1 балів (ЕГ) та 0,9 балів (КГ); «я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження» – 1,3 балів в обох групах; «я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність» – 1,6 балів (ЕГ) і 1,8 балів (КГ).

На достатньому рівні розвитку студенти відзначили показник «я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору» – 2,5 балів в обох групах.

На достатньому рівні, на думку респондентів, у них розвинені такі знання й уміння, як: «я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх» – 4,6 балів (ЕГ) і 4,5 балів (КГ); «я вмію виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах» – 4,1 балів (ЕГ) і 4,2 балів (КГ).

Узагальнені дані рівнів розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту подано в таблиці 2.13.

Таблиця 2.13

**Рівні розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	28	19,2	66	45,1	52	35,7
КГ	34	22,3	61	40,1	57	37,6

Як видно з таблиці 2.13, за показником «самооцінка та взаємоцінка естетичної діяльності» більшість студентів виявила базовий рівень – 45,1% (ЕГ) і 40,1 % (КГ). Студенти цього рівня зазначили, що вміють виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах, вміють оцінювати власну естетичну діяльність, але не здатні до оцінки естетичної діяльності довколишніх, не впевнені, що їхні естетичні-оцінні судження змістовні, не завжди можуть висловитися щодо твору мистецтва.

На низькому рівні зафіксовано 35,7% респондентів ЕГ та 37,6% КГ, які не вміють оцінювати власну естетичну діяльність та діяльність інших у цьому напрямі, не можуть висловлювати змістовних естетичних оцінних суджень, мають низький рівень естетично-оцінної діяльності; не можуть висловити свою думку щодо побаченого, почутого твору мистецтва тощо. Найменші результати було виявлено на достатньому рівні – 19,2% студентів ЕГ і 22,3% КГ. Майбутні вчителі цього рівня мають розвинені вміння самооцінки та взаємоцінки естетичної діяльності, завжди знають, що сказати щодо мистецького твору, вміють виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах.

Одержані результати свідчать про те, що студенти в цілому володіють самооцінкою та взаємоцінкою естетичної діяльності, проте все ж таки вона залишається недостатньо розвиненою .

Показник «інтерпретаційні вміння» діагностувався за карткою самооцінки інтерпретаційних умінь (див. Додаток В.9), які характеризувалися такими балами: 5 балів – показник розвинений, чітко виражений, виявляється часто; 4 бали – показник помітно виражений, але виявляється не постійно; 3 бали – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно; 2 бали – показник виражений слабо; 1 бал – показник виражений дуже слабо. Відповідно на низькому рівні знаходилися студенти, які отримали від 1,0 до 2,5 балів; на базовому – від 2,6 до 3,9 балів; на високому рівні – від 4,0 до 5,0 балів. Одержані дані подано в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14

## Картка самооцінки інтерпретаційних вмінь

Показники	ЕГ	КГ
Я маю розвинені інтерпретаційні вміння	3,2	3,2
Я з легкістю інтерпретую мистецькі твори	3,5	3,2
Я правильно інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва	4,1	4,2
Я правильно інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва	1,1	1,2
Я правильно інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва	2,2	2,2
Я з легкістю висловлюю словесну інтерпретацію будь-якого виду мистецтва	3,9	3,8

Як видно з таблиці 2.14, на низькому рівні студенти відзначили такий показник, як: «я правильно інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва» – 1,1 балів (ЕГ) та 1,2 балів (КГ); «я правильно інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва» – 2,2 балів в обох групах.

На базовому рівні розвитку студенти відзначили твердження «я маю розвинені інтерпретаційні вміння» – 3,2 балів в обох групах, «я з легкістю інтерпретую мистецькі твори» – 3, 5 балів (ЕГ) та 3,2 балів (КГ), «я з легкістю висловлюю словесну інтерпретацію будь-якому виду мистецтва» – 3,9 балів (ЕГ) і 3,8 балів (КГ);

На достатньому рівні, на думку респондентів, у них розвинені такі знання й уміння, як: «Я правильно інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва» – 4,1 балів (ЕГ) і 4,2 балів (КГ).

Узагальнені дані рівнів розвитку інтерпретаційних вмінь за проведеною методикою подано в таблиці 2.15.

Таблиця 2.15

**Рівні розвитку у майбутніх учителів початкової школи інтерпретаційних  
вмінь на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	21	14,2	50	34,5	75	51,3
КГ	21	13,8	55	36,1	76	50,1

Одержані дані свідчать, що вміння інтерпретувати твори мистецтва в майбутніх учителів початкової школи на достатньому рівні виявили 14,2% студентів ЕГ і 13,8% КГ. Студенти цього рівня зазначили, мають розвинені інтерпретаційні вміння, з легкістю інтерпретують мистецькі твори (музичні, образотворчі, хореографічні), при цьому виражаючи словесну інтерпретацію. На базовому рівні – 34,5% респондентів ЕГ та 36,1% КГ, які мають інтерпретаційні вміння, натомість проявляють їх лише відносно деяких видів мистецтва (музичного, хореографічного), словесну інтерпретацію надавати важко. На низькому рівні перебувало 51,3% майбутніх учителів ЕГ і 50,1% КГ. До цього рівня було віднесено студентів, які не володіють інтерпретаційними вміннями, особливо важко їм інтерпретувати твори образотворчого мистецтва та висловлювати словесну інтерпретацію.

З огляду на одержані дані дійшли висновку, що студенти недосконало володіють інтерпретаційними вміннями .

На підставі обчислення середньоарифметичного значення одержаних результатів, було визначено рівень розвиненості естетичних оцінних суджень майбутніх учителів за оцінно-аналітичним критерієм, за яким оцінювався аналітичний компонент зазначеного феномена (див. табл. 2.16).

Таблиця 2.16

**Узагальнені дані діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм на констатувальному етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	24	16,5	57	39,3	65	44,2
КГ	28	18,5	60	39,4	64	42,1

Як свідчать дані таблиці 2.16, на достатньому рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм було виявлено 16,5% студентів ЕГ і 18,5% КГ; на базовому – 39,3% респондентів ЕГ та 39,4 % КГ; на низькому рівні – 44,2 % студентів ЕГ і 42,1 % КГ.

Відтак, за одержаними результатами діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм було з'ясовано, що студенти мають недостатньо розвинені інтерпретаційні вміння, вміння оцінювання мистецьких творів, власної оцінно-естетичної діяльності та взаємооцінювання.

Крім зазначених методик використовувалися опитування, бесіди, спостереження за діями студентів під час констатувального етапу експерименту.

На підставі одержаних унаслідок проведення вищезазначених діагностик результатів було визначено загальні рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи (див. табл. 2. 17).



Таблиця 2.17

**Результати діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень  
майбутніх учителів початкової школи на констатувальному етапі  
експерименту**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	%	абс	%	абс	%	Абс
<b>ЕГ (146 осіб)</b>	<b>18,1</b>	<b>26</b>	<b>41,0</b>	<b>60</b>	<b>40,9</b>	<b>60</b>
<b>КГ (152 особи)</b>	<b>19,0</b>	<b>29</b>	<b>42,6</b>	<b>65</b>	<b>38,4</b>	<b>58</b>

Як бачимо з таблиці 2.17, у більшості студентів естетичні оцінні судження розвинені на низькому (40,9% респондентів ЕГ і 38,4% КГ) і базовому (41,0% студентів ЕГ та 42,6% КГ) рівнях, лише у 18,1% майбутніх учителів ЕГ і 19,0 % КГ естетичні оцінні судження розвинені на достатньому рівні.

Так, майбутні вчителі, чий рівень розвитку естетичних оцінних суджень визначається як низький, виявляють недостатню обізнаність із естетичними цінностями, естетичним ідеалом. У таких студентів слабкі знання щодо жанрових різновидів мистецтва, вони майже не орієнтуються в них. У таких студентів наявні нестійкі естетичні почуття, естетичне сприйняття проявляється ситуативно, естетичний смак майже нерозвинений. Мають нерозвинені інтерпретаційні уміння, твори мистецтва оцінюють поверхово, самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності викликає труднощі.

Студенти базового рівня розвитку естетичних оцінних суджень виявляють обізнаність із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, але, що стосується жанрових різновидів, то вони можуть зазначити стильову спрямованість лише окремих видів мистецтва. У таких студентів наявні нестійкі естетичні почуття, естетичне сприйняття проявляється ситуативно, естетичний смак розвинений. У майбутніх учителів спостерігаються труднощі під час аналізу, оцінювання мистецьких творів та власної

естетичної діяльності щодо цього. Вони не завжди компетентно оцінюють естетичну діяльність довколишніх. Студенти цього рівня не завжди вміють вдало інтерпретувати твори мистецтва.

Достатній рівень розвитку естетичних оцінних суджень виявили майбутні учителі, які обізнані з естетичними цінностями, розуміються на них, можуть виділити естетично цінне чи хибне, в яких наявні знання щодо естетичного ідеалу. Студенти розуміються на жанрових мистецьких різновидах, можуть назвати основні з них. Майбутні вчителі мають знання й практичні вміння з оцінювання творів мистецтва і вміло їх інтерпретують. Студенти цього рівня демонструють яскраво виражені естетичні почуття, мають розвинене естетичне сприйняття, а також виявляють естетичний смак; майстерно оцінюють твори мистецтва, відчують задоволення від мистецької роботи. Студенти мають розвинені вміння самооцінки власної естетичної діяльності та естетичної діяльності одногрупників.

Для перевірки достовірності одержаних результатів було використано розрахунок  $\lambda$ -критерію між двома емпіричними даними (за  $\lambda$ -критерієм Колмогорова-Смирнова).

Так, за результатами констатувального етапу експерименту було висунуто статистичну гіпотезу  $H_0$ : різниця між двома розподілами недостовірною (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи не відрізняється від рівномірного розподілу.

Алгоритм розрахунку  $\lambda$ -критерію між показниками контрольної та експериментальної груп за результатами констатувального етапу експерименту:

1. До таблиці 2.18 заносимо за рівнями відповідні емпіричні частоти, одержані в експериментальній (1 стовпчик) та контрольній (2 стовпчик) групах.

2. Підраховуємо емпіричні частоти за кожним рівнем для розподілу

в експериментальній групі за формулою:

$$f_e^{*} = \frac{f_e}{n_1},$$

де  $f_e$  – емпірична частота на певному рівні,

$n_1$  – кількість осіб експериментальної групи.

Заносимо одержані емпіричні частоти розподілу в контрольній групі до 3 стовпчика таблиці 2.18.

3. Підраховуємо емпіричні частоти за кожним рівнем для розподілу у контрольній групі за формулою:

$$f_e^{*} = \frac{f_e}{n_2},$$

де  $f_e$  – емпірична частота на певному рівні,

$n_2$  – кількість осіб контрольної групи.

Заносимо одержані емпіричні частоти розподілу у контрольній групі до 4 стовпчика таблиці 2.18.

4. Підраховуємо накопичені емпіричні частоти для розподілу в експериментальній групі за формулою:

$$\sum f_j^{*} = \sum f_{j-1}^{*} + f_j^{*},$$

де  $\sum f_j^{*}$  – частість, що накопичена на попередніх рівнях,

$j$  – порядковий номер рівня;

$f_j^{*}$  – частість цього рівня.

Одержані результати записуємо у п'ятий стовпчик таблиці 2.18.

5. Для контрольної групи розрахунки здійснюються за тими самими формулами. Одержані результати записуємо в шостий стовпчик таблиці 2.18.

6. Підраховуємо різницю між накопиченими частостями за кожним рівнем. Записуємо в сьомий стовпчик абсолютні величини різностей. Позначаємо їх як  $d$ .

7. Визначаємо в сьомому стовпчику найбільшу абсолютну

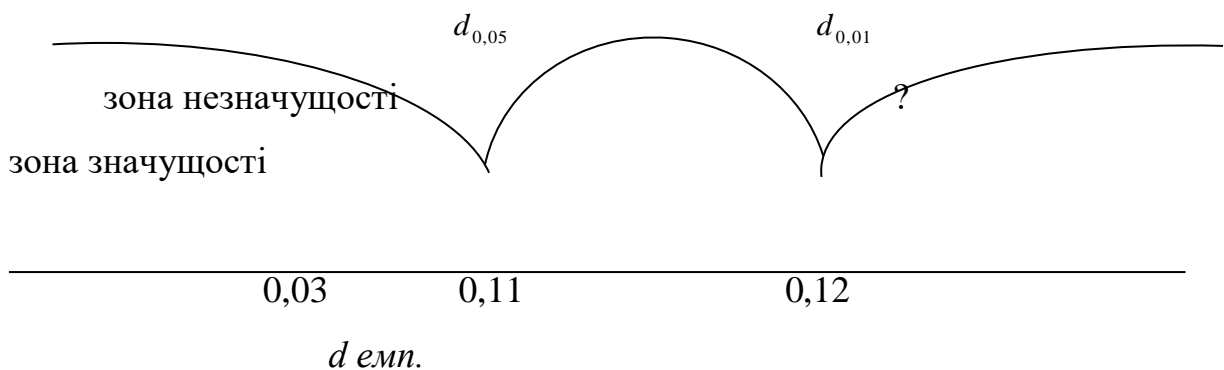
величину різності  $d_{max}$ .

Таблиця 2.18

Розрахунок  $\lambda$ -критерію при зіставленні емпіричних розподілів у експериментальній і контрольній групах за результатами констатувального етапу експерименту

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпіричні частоти		Різність $\Sigma f^*_1 - \Sigma f^*_2$ $d$
	Г	Г	ЕГ	КГ	$\Sigma f^*_1$	$\Sigma f^*_2$	
достатній	26	29	0,178	0,191	0,178	0,191	0,01
базовий	60	65	0,411	0,428	0,589	0,619	<b>0,03</b>
елементарний	60	58	0,411	0,381	1		
Суми	146	152	1	1			

За таблицею критичних значень  $d_{кр} = 0,11$  (при  $p \leq 0,05$ ) і  $d_{кр} = 0,12$  (при  $p \leq 0,01$ ). Побудуємо «вісь значущості» за результатами констатувального етапу експерименту:



Розрахунки критерію  $\lambda$  здійснювалися за формулою:

$$\lambda = d_{max} \cdot \sqrt{\frac{n \cdot n_2}{n_1 + n_2}} \quad (2.1)$$

де  $n_1$  – кількість спостережень у виборці контрольної групи,  
 $n_2$  – кількість спостережень в експериментальній групі,  
 $d_{\max}$  – найбільша абсолютна різниця.

Розрахуємо  $\lambda_{\text{емп}}$ :

$$\lambda_{\text{емп}} = 0,03 \cdot \sqrt{\frac{146 \cdot 152}{146 + 152}} = 0,03 \cdot 8,63 = 0,259$$

Розрахунки засвідчили, що для рівня статистичної значущості (див. таблицю рівнів значущості розбіжностей між двома розподілами]  $p = 0,999$ ,  $\lambda_{\text{кр}} = 0,42$ . Ми одержали  $\lambda_{\text{емп}} = 0,23$ . Отже,  $\lambda_{\text{кр}} > \lambda_{\text{емп}}$ , що підтверджує гіпотезу  $H_0$ .

На підставі одержаних результатів констатувального етапу експерименту доходимо висновку про необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи під час вивчення мистецьких дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі, що передбачає підвищення рівнів визначених когнітивного, естетичного та аналітичного компонентів, на що буде спрямований формувальний етап експерименту.

## **2.2. Зміст розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи**

**2.2.1. Модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.** Теоретичне дослідження проблеми розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, результати пошуково-розвідувального етапу дослідження дали змогу побудувати модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

У філософському словнику поняття «модель» (від франц. *modele*, від лат. *modulus* – міра, образ, норма) визначається як аналог (схема, структура,

знакова система) певного фрагмента природної та соціальної реальності, породження людської культури, концептуально-теоретичного світу тощо – оригіналу моделі [229].

С. Омельченко зауважує, що модель є системою, яка, відбиваючи або відтворюючи об'єкт дослідження, здатна його замінити, надати уявлення про суттєво важливі характеристики педагогічного явища, системи, ситуації [161]. У вузькому сенсі слова «модельовання – специфічний спосіб пізнання, при якому одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі)» [199, с.195].

Н. Хагер дає таке визначення моделі: «Модель є уявно подана чи матеріально реалізована система, що адекватно відображає об'єкт дослідження чи аналогічно відтворює специфічні властивості й співвідношення. Вона повинна бути спроможною представити об'єкт так, щоб полегшити його вивчення, забезпечити отримання про цей об'єкт нових знань, складання прогнозів, краще управління певними явищами чи оптимізація певних об'єктів чи процесу, чи модельовання певних властивостей об'єктів (процесу)» [230, с.130].

З. Курлянд під «моделлю» розуміє систему знаків, що відтворює певні суттєві властивості системи-оригіналу, це схематичне зображення якогось процесу чи явища, що використовується як спрощена його заміна [113].

Отже, під моделлю будемо розуміти схему, яка відображає основні структурні компоненти, критерії, етапи, засоби, педагогічні умови, мету та результат процесу розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, необхідний для їхньої подальшої професійної діяльності (див. рис. 2.1).

Мета: розвинути естетичні оцінні судження  
майбутніх учителів початкової школи

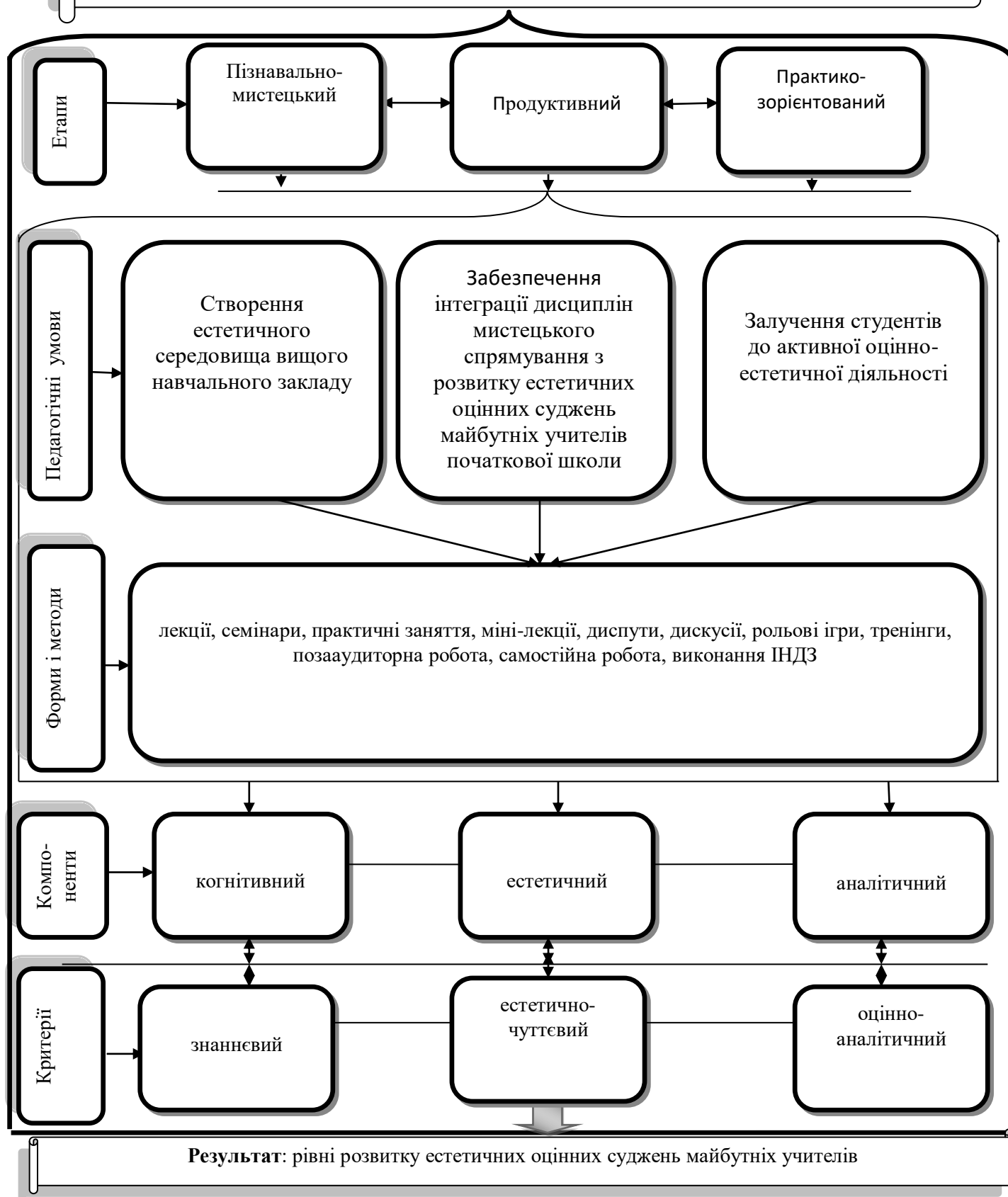


Рис. Модель розвитку естетичних оцінних суджень  
майбутніх учителів початкової школи

Модель передбачала проведення поетапної цілеспрямованої роботи. Так, пізнавально-мистецький етап передбачав здобуття майбутніми вчителями необхідних знань під час вивчення мистецьких дисциплін. Така робота сприяла відпрацюванню умінь оцінювати власну естетичну діяльність, взаємооцінювання, формуванню інтерпретаційних умінь, навичок висловлювання естетичних оцінних суджень та вмінь оцінювати твори мистецтва на підставі знань щодо естетичних цінностей і естетичного ідеалу, знань про різноплановість мистецьких жанрів, власного естетичного сприймання, формування естетичних почуттів та естетичного смаку студентів. Впровадження визначених педагогічних умов ґрунтувалося як на поданні навчального матеріалу викладачем у межах вивчення мистецьких дисциплін, під час позааудиторної роботи, так і самостійної пошуково-дослідницької діяльності студентів.

Продуктивний етап було спрямовано на набуття студентами практичних умінь щодо розвитку естетичних оцінних суджень у процесі викладання спецкурсу «Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи», метою якого було ознайомлення майбутніх учителів з естетичними оцінками судженнями, набутті практичних умінь і навичок висловлювати естетичні оцінні судження, підвищення рівня знань щодо жанрів мистецьких творів, ознайомлення з класиками та сучасними представниками хореографічного, образотворчого, музичного, екранного і літературного мистецтв, з відомими творами мистецтва, видатними творчими колективами, організації роботи з оцінювання творів мистецтва у процесі групової взаємодії.

Практико-зорієнтований етап передбачав застосування майбутніми вчителями початкової школи здобутих знань, умінь і навичок безпосередньо в умовах контакту з творами мистецтва під час відвідувань театрів, музеїв, виставок та в ході виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань, проведення різних позааудиторних видів роботи.



Зауважимо, що визначені педагогічні умови розглядалися комплексно, оскільки всі вони впливають у цілому на процес розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін під час професійної підготовки через вплив на розвиток складових (знання про різноплановість мистецьких жанрів, знання про естетичні цінності, обізнаність із естетичним ідеалом, уміння оцінювати твори мистецтва, уміння оцінювати власну естетичну діяльність, взаємооцінювання, інтерпретаційні вміння, естетичні почуття, естетичне сприймання, естетичний смак) визначених компонентів естетичних оцінних суджень (когнітивний, естетичний, аналітичний), розвиненість яких оцінювалася за відповідними критеріями (знаннєвий, естетично-чуттєвий, оцінно-аналітичний). Результатом реалізації моделі виступили рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

### **2.2.2. Експериментальна методика розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.**

Експериментальна робота проводилася зі студентами експериментальної групи, до якої увійшло 146 осіб, із них 76 студентів факультету початкового навчання Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та 70 студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Контрольну групу склали 152 особи, з яких 82 студенти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» та 70 студентів Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, ці студенти навчалися за традиційною програмою.

Метою формувального етапу експерименту була перевірка ефективності реалізації педагогічних умов у ході поетапного розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, що

ґрунтувалася на впровадженні в освітній процес майбутніх учителів початкової школи розробленої моделі.

Цілеспрямована робота з розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи здійснювалася зі студентами експериментальної групи впродовж трьох років (2-4 курси) у ході викладання мистецьких дисциплін «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання», «Основи культури і техніки мовлення», «Дитяча література», під час викладання спецкурсу «Основи розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи» (див. Додаток Д), а також у позааудиторній діяльності студентів.

На пропедевтичному етапі проводилася робота із викладачами факультету початкового навчання, метою якої було підвищення рівня знань викладачів в аспекті дослідження. З педагогічним колективом були проведені лекції, круглі столи, тренінгові заняття, які впливали на підвищення рівня мистецької та естетичної освіти викладачів. Педагоги брали участь у позааудиторній роботі, відвідували музеї, виставки, концерти, вистави. Особливу роль приділяли перегляду, прослуховуванню рецензій відомих критиків щодо творів мистецтва, які вивчаються студентами.

Експериментальна робота передбачала впровадження в експериментальній групі визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов, що повинні були сприяти оновленню змісту, а також активізації методів та форм організації навчальної та позааудиторної діяльності студентів у напрямі розвитку їхніх естетичних оцінних суджень. Кожна педагогічна умова впроваджувалася на всіх етапах експериментальної роботи зі студентами. У контрольній групі навчання здійснювалося за традиційною програмою, без суттєвих змін і без цілеспрямованої роботи з розвитку естетичних оцінних суджень.

З метою досягнення поставленої мети в ході експериментальної роботи

вирішувалися такі завдання:

– засвоєння теоретичних знань на лекційних заняттях, які ґрунтувалися на застосуванні проблемного методу та полілогу, та їх поглиблення на практичних заняттях під час семінарів, диспутів, дискусій, а також під час самостійної роботи студентів;

– відпрацювання на практичних заняттях та в позааудиторній роботі практичних умінь у рольових і ділових іграх, вирішення педагогічних завдань, розв'язання педагогічних ситуацій, тренінгів, проведення виховних заходів тощо;

– закріплення й удосконалення здобутих знань і сформованих умінь під час власної естетично-оцінної діяльності.

Розкриємо змістовий аспект формувального етапу експерименту.

На першому (пізнавально-мистецькому) етапі експериментальної роботи впровадження педагогічних умов здійснювалося здебільшого під час викладання та інтеграції мистецьких дисциплін.

На практичних заняттях із дисципліни «Музичне мистецтво з методикою навчання» студентам було запропоновані різноманітні вправи:

Вправа «Інтерпретації»

Мета: розвиток інтерпретаційних умінь майбутніх учителів початкової школи, естетичного сприймання, самооцінки, взаємооцінки естетичної діяльності, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: музичні твори Е. Грига «Самотній мандрівник», «Смерть Озе», П. Чайковського «Ранковий роздум» «Баркарола», А. Лядова «Прелюдія d-moll», Д. Кабалевського «Сумна історія»; малюнки невідомих авторів.

Хід вправи: студентам необхідно було прослухати музичні твори та дібрати відповідні ілюстрації із запропонованого набору репродукцій, презентувати свій вибір, обґрунтувати його, оцінити діяльність у цьому аспекті одногрупників.

Наступною була вправа «Намалюй музику».

Мета: розвиток інтерпретаційних умінь, естетичного смаку, естетичного сприймання, умінь оцінювати мистецькі твори, взаємооцінки естетичної діяльності, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи..

Матеріал: класичні, народні та сучасні твори музичного мистецтва.

Хід вправи: студентам потрібно було намалювати картину, яка б, на їхню думку, відповідала прослуханому музичному твору. Після виконання вправи кожний презентував свою роботу, описував, чим він керувався у виборі кольору, фігури тощо, після цього одногрупники оцінювали роботу, висловлювали свої естетичні оцінні судження щодо побаченого, підводили загальний підсумок.

Наведемо ще деякі приклади виконання завдань студентами.

Вправа «Чарівна музика».

Мета: розвиток естетичного сприймання студентів, естетичних почуттів, інтерпретаційних умінь, умінь оцінювати твори мистецтва, взаємооцінки естетичної діяльності, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: класична композиція А. Вівальді «Пори року».

Хід вправи: студентам було запропоновано прослухати серію різних за характером звуків. Майбутні вчителі повинні були розповісти про образи та асоціації, що виникли в них під час прослуховування запису, написати емоційно-образне есе та презентувати його перед аудиторією, після цього одногрупники висловлювали свою думку щодо цього.

Вправа «Жанри музики».

Мета: підвищення рівня обізнаності студентів щодо жанрових різновидів музичних творів, розвиток умінь оцінювати твори мистецтва, естетичного смаку майбутніх учителів, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: фрагменти музичних творів різних жанрів.

Хід вправи: студентам було запропоновано прослухати 12 різних музичних фрагментів. Майбутні педагоги повинні були визначити до якого жанру належить кожен із них, зазначити, за якими параметрами вони це визначали, виділити, який саме жанр їм до вподоби та обґрунтувати свій вибір.

Під час викладання дисципліни «Образотворче мистецтво з методикою викладання» студентам було запропоновано серію вправ.

Вправа «Картина в деталях».

Мета: підвищення рівня обізнаності щодо жанрового розмаїття мистецьких творів, розвиток умінь оцінювати твори мистецтва, естетичного сприймання, естетичних почуттів, інтерпретаційних умінь, умінь оцінювати естетичну діяльність довколишніх, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: репродукція К. Брюллова «Останній день Помпеї».

Хід вправи: репродукцію будь-якої картини студенти передавали по колу, знайомилися з нею, потім відкладали. Пригадуючи репродукцію, студенти повинні були виявити в загальній бесіді її жанрову приналежність та найчіткіше згадати всі деталі запропонованої картини, зазначаючи, які почуття виникли під час її споглядання. Робота групи відбувалось у вигляді змагання між командами на найкраще відображення картини. Окремо виділили експертну групу, яка порівнювала результати та оцінювала діяльність кожної з груп.

Вправа «Дитячі шедеври».

Мета: розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів, умінь оцінювати мистецькі твори, уміння оцінки, взаємооцінки естетичної діяльності, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: дитячі малюнки (див. Додаток Е).

Хід вправи: студентам потрібно було оцінити дитячі малюнки. Малюнки оцінювалися групами (3-4) студенти в результаті групової дискусії.

Пізніше велося обговорення висловлених суджень усією групою студентів.

Вправа «Оживи картину».

Мета: розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів студентів, умінь оцінювати твори мистецтва, обізнаності з естетичними цінностями, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: картини, на яких зображено добро, зло, любов та битви.

Хід вправи: студентам пред'являлася будь-яка картина і пропонувалося відповісти на серію запитань щодо думок і почуттів, викликаних картиною. При цьому погляд міг відображати не тільки думку автора чи глядача, а й відчуття об'єктів, зображених на цій картині. Студентам необхідно було визначити естетичні цінності або антицінності, зображені на картині.

Вправа «Декоратор».

Мета: розвиток естетичного смаку майбутніх учителів початкової школи, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: папір, фарби.

Хід вправи: студентам необхідно було підготувати декорації, які потім були використані під час практичних занять з «Основ сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання» та позааудиторних заходів.

Робота з розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи проводилась і в межах навчального курсу «Основи хореографії з методикою навчання».

Вправа «Обери пару».

Мета: розвиток естетичного сприймання, умінь оцінювати твори мистецтва та інтерпретувати їх, оцінювати естетичну діяльність одногрупників, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи

Матеріал: фрагменти музичних та хореографічних творів

Хід вправи: майбутнім педагогам пропонувалися відео-фрагменти хореографічних номерів без звуку. Завданням студентів було дібрати

музичний супровід, який би вдало підійшов до представленого танцю. Свій вибір студенти обґрунтовували та обговорювали з одногрупниками.

Вправа «Танцювальний калейдоскоп».

Мета: підвищити рівень обізнаності студентів щодо жанрових різновидів хореографічних творів, розвиток умінь оцінювати твори мистецтва, естетичного смаку, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: фрагменти музичних творів різних жанрів.

Хід вправи: студентам було запропоновано 20 різних музичних фрагментів. Майбутні педагоги повинні були визначити, до якого жанру належить кожен із них, згрупувати їх, зазначити, за якими параметрами вони це визначали, виділити, який саме жанр їм до вподоби та обґрунтувати свій вибір.

В межах вивчення цієї дисциплін вдалим виявився проект «Битва хореографів», під час якого було організовано групу з 10 студентів, які вивчали різноманітні танцювальні напрями, а потім презентували їх перед іншими одногрупниками, які, у свою чергу, були експертами. В ході цього змагання, до фіналу увійшли Олена Р. та Анастасія К.

Розвитку естетичних оцінних суджень приділялася також належна увага під час вивчення «Основ сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання».

Вправа «Життєві ситуації».

Мета: розвиток обізнаності з естетичними цінностями, естетичним ідеалом, взаємооцінювання естетичної діяльності, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід вправи: студентам необхідно було розіграти ситуації з життя, які б демонстрували взаємовідносини людей, при чому як позитивні, так і негативні, а групі оцінити їхню поведінку з естетичної точки погляду, зазначивши, що саме і як потрібно виправити.

У межах вивчення цієї дисципліни використовувалися й інші вправи.

Вправа «Ідеальний герой».

Мета: розвиток обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, взаємооцінювання естетичної діяльності, естетичного смаку, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи

Хід вправи: майбутнім учителям потрібно було підготувати монологи різних відомих героїв (Гамлета, Робінзона Крузо, Тараса Бульби, Є. Онегіна, М. Достоєвського тощо), в яких би йшлося про звеличення естетичних цінностей, людської краси, відносин між людьми або, навпаки, які б виражали естетичні антицінності. Після презентації обговорювалися промови та визначалася їх естетична цінність.

Вправа «Критик».

Мета: розвиток умінь оцінювати твори мистецтва, естетичного сприйняття, естетичного почуття, естетичного смаку, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід вправи: студентам необхідно було проаналізувати твір екранного мистецтва Енді Теннант «Історія вічного кохання», виявити естетичні цінності, які возвеличуються або засуджуються в даному творі.

На практичних заняттях з «Дитячої літератури» студентам пропонувалися різноманітні завдання.

Вправа «Проаналізуй твір».

Мета: підвищення рівня обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, розвиток естетичного смаку, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід вправи: студентам необхідно було проаналізувати твори, які вони вивчають під час предмета за програмою. Головним завданням було визначити, чи є конкретний твір естетично цінним, чи повчає він і як саме.

Вправа «Казка».

Мета: підвищення рівня обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, розвиток взаємооцінювання естетичної діяльності, естетичного смаку, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів



початкової школи.

Хід вправи: студентам необхідно було створити власну казку з оригінальним сюжетом, яка була естетично наповнена, возвеличувала б красу людини, людських відносин, природи тощо, висміювала антицінності людства. По завершенні роботи студенти оцінювали твори однокласників.

Під час вивчення дисципліни «Основи культури і техніки мовлення» студентам було запропоновано вправу «Глумачення».

Мета: розвиток інтерпретаційних умінь, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи

Матеріал: вислови відомих митців (див. Додаток Ж)

Хід вправи: студентам необхідно було інтерпретувати запропоновані вислови відомих митців.

Як виявилось, інтерпретації студентів висловлювань були дуже змістовними й емоційно наповненими.

У межах вивчення цієї дисципліни проводилася вправа «Знайди пару».

Мета: підвищення рівня обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, розвиток інтерпретаційних умінь, естетичного сприймання, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи

Матеріал: прислів'я (див. Додаток З)

Хід вправи: студентам надавався перелік прислів'їв, з яких вони повинні були обрати пару, тобто близькі за значенням прислів'я за певний проміжок часу та пояснити їх.

Важливим та дієвим способом було здійснення інтеграції для поглиблення знань з жанрових різновидів мистецтва. Так, було присвячено окремі теми дисциплін «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», «Основи хореографії з методикою навчання» певному жанровому різновиду, який зустрічається в багатьох видах мистецтва, виявлено особливості зазначеного жанру,

визначено спільні та відмінні риси, що значно розширило кругозір студентів у цьому аспекті, що сприяло розвитку складових когнітивного компонента майбутніх учителів початкової школи.

Другий – продуктивний – етап формувального експерименту був спрямований на оволодіння теоретичними знаннями, практичними вміннями й навичками щодо розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи під час спецкурсу «Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи». Спецкурс викладався на 3 курсі обсягом 60 годин, з яких 14 годин відводилося на лекції, 16 годин – на практичні заняття, 14 годин – на самостійну роботу студентів і 16 годин – на виконання індивідуальних творчих завдань. Метою спецкурсу був розвиток естетичних оцінних суджень учителів початкової ланки освіти.

Завдання спецкурсу полягало в ознайомленні студентів з основними складовими поняття «розвиток естетичних оцінних суджень», набутті практичних умінь та навичок їх опанування через підвищення рівня обізнаності з різноплановістю жанрів мистецьких творів, знайомство з представниками хореографічного, образотворчого, музичного, екранного, театрального та літературного мистецтв, видатними архітекторами, фотохудожниками, цирковими артистами, ознайомлення студентів з відомими всьому світу творами мистецтва, організації роботи з оцінювання творів мистецтва, природних об'єктів та явищ майбутніми педагогами в процесі групової взаємодії, умінь оцінювати естетичну діяльність свою та довколишніх, напрацювання інтерпретаційних умінь, розвиток навичок висловлювання естетичних оцінних суджень на підставі знань щодо естетичних цінностей та естетичного ідеалу, власного естетичного сприймання, формування естетичних почуттів та естетичного смаку студентів.

По завершенні спецкурсу студенти повинні були оволодіти певними вміннями і навичками, а саме: навчитися оцінювати твори мистецтва, власну естетичну діяльність та діяльність довколишніх в цьому аспекті, розвинути

свої інтерпретаційні вміння, навчитися висловлювати компетентні естетичні оцінні судження.

Так, перша лекція «Естетичні цінності сьогодення» мала за мету вивчення таких основних понять, як: «цінності», «антицінності», «естетичні цінності». Водночас було розглянуто історичне підґрунтя становлення поняття «естетичні цінності». Було акцентовано увагу на цінностях, які повинні бути в сучасної людини, сучасному світі.

У межах вивчення цієї теми було проведено практичне заняття.

Тема: Естетичні цінності сьогодення.

Мета: підвищення обізнаності із естетичними цінностями, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід заняття: під час заняття було проведено семінар-дискусію «Естетичний образ учителя». Під час самостійної роботи у процесі підготовки до семінару-дискусії студентам було запропоновано знайти матеріал за темою, ретельно проаналізувати естетичні цінності, які повинні бути притаманні вчителю та намалювати естетичну професіограму майбутнього вчителя. Впродовж заняття кожен зі студентів презентував самостійно розроблену модель особистості фахівця та пояснював, які якості, на його погляд, є естетично цінними для майбутнього вчителя початкової школи. Загалом, погляди студентів зійшлися на тому, що майбутній учитель початкової школи має бути добрим, щирим, привітливим, справедливим, терплячим, доброзичливим, комунікативним, гарно виглядати, мати приємну зовнішність та одягатися зі смаком, доречно до своєї професії.

У межах цього заняття студентам було запропоновано завдання «Виділи прекрасне», в якому необхідно було схарактеризувати прояви прекрасного у природі, предметах побуту, взаєминах між людьми; відзначити образотворчі, художні, літературні та музичні твори, в яких би яскраво передавалося почуття прекрасного чи піднесеного.

Зазначимо, що цей вид роботи викликав у майбутніх учителів певні утруднення, оскільки передбачав проведення ними ретельного аналізу

лекційного матеріалу. Водночас студенти виявляли ініціативу, захоплення та обізнаність із визначенням досліджуваного феномена.

Так, студенти описували природні явища, об'єкти, які є естетично гарними, визначали предмети побуду, які, на їхню думку, є уособленням краси. Вони розмірковували про те, як повинні між собою спілкуватися люди з естетичного погляду. Пропонуємо деякі відповіді студентів щодо запропонованого завдання. «Я вважаю, що в природі дуже багато прекрасного, особливо я насолоджуюсь красою водоспадів та гірських річок» (Оксана П.), Аліса К. зазначила «...що в природі найбільш прекрасним для неї є зоряне небо», Аліна М. найгарнішим вважає «...безкраї поля квітів». Щодо естетично цінних предметів побуду, то тут було безліч варіантів, наприклад, Тетяна П. відзначила, що «...різні мистецькі твори додають краси будинку», на думку Марини С., «..таку роль відіграють вишукані меблі». В аспекті взаємин між людьми, майже всі студенти зазначили, що люди повинні бути ввічливими один з одним, допомагати, любити інших, не заздрити та підтримувати тощо.

Найскладнішим виявилось завдання зазначити мистецькі твори, які передають почуття прекрасного, але це було пов'язано лише з недостатньою обізнаністю із творами мистецтва. Натомість, студенти все ж змогли назвати такі твори, а саме Наталля Ж. згадала картину Ісаака Левітана «У озера», яка «...зображує чудову красу та пейзаж», Ольга Ш. згадала чудовий вірш, який «..возвеличує красу природи взимку», а саме твір С. Єсеніна «Біла береза», не залишили осторонь й творчість В. Шекспіра, а саме повість «Ромео і Джульєтта», в якій можна «...чітко виділити красу людських відносин, а саме любові та відданості головних героїв, водночас можна виділити негативні прояви взаємин між людьми, про що свідчить поведінка сімей Монтеккі та Капулетті» (Анна М.), Надія К. взагалі визначила, що «..всі твори мистецтва є естетично цінними і містять у собі прекрасне».

Для закріплення отриманих знань щодо естетичних цінностей було проведено вправу «Прекрасне дерево». Студентам потрібно було на папірцях

написати ті естетичні цінності, які вони вважають дуже важливими для людини, потім ці папірці приклеювали до намальованого на дошці дерева наче листочки, при цьому майбутні вчителі намагалися не повторюватися, адже кожний, хто виходив до дерева, озвучував, що саме він написав та зазначав чому.

Для самостійного опрацювання студентам було поставлено завдання, яке полягало в тому, що вони повинні були самостійно опрацювати різні періодичні видання, виписати цитати вчених щодо поняття «цінності» та надати власну інтерпретацію поняття «естетичні цінності», тобто пояснити, як вони їх розуміють. Презентуємо деякі інтерпретації студентів: «...естетичні цінності – це краса людини, як зовнішня так і внутрішня» (Олена Р.), на думку Жанни В. «...це любов, доброта, щирість, щедрість та найкращі риси людини», Ірина П. під поняттям «естетичні цінності» розуміє «..красу в людині та в усьому, що її оточує». Зазначимо, що цей вид роботи виявився для студентів найважчим.

На другій лекції означеного модулю «Естетичний ідеал. Який він?» розглядалися питання сутності естетичного ідеалу та його ролі в роботі вчителя початкової школи. Для цього студенти за допомогою навідних запитань викладача визначали сутність таких понять, як «ідеал», «естетичний ідеал», виявляли особливості естетичного ідеалу вчителя початкової школи. Зауважимо, що спочатку студенти досить пасивно брали участь у розмові, але у процесі взаємодії з легкістю висловлювали свої судження.

В аспекті зазначеної теми на самостійну роботу виносилося завдання з написання твору-роздуму «Мій естетичний ідеал», які захищалися на практичному занятті.

Тема: Естетичний ідеал

Мета: підвищення обізнаності з естетичним ідеалом, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід заняття: студенти захищали написані твори-роздуми, висловлювали свою думку, дискутували щодо почутого, оцінювали естетичну діяльність свою та довколишніх

Підкреслимо, що під час написання твору студенти зазнали певних труднощів, оскільки означена робота передбачала володіння певними навичками висловлювання естетичних оцінних суджень. Проте, майбутні вчителі загалом показали досить високі результати, продемонстрували загальну ерудицію, що свідчило про значний ступінь усвідомлення проблеми. Зазначимо, що більшість студентів презентували твори-роздуми, що вирізнялися виваженою оцінкою та розумінням власного естетичного ідеалу, чітким обґрунтуванням власного погляду щодо визначеного поняття. Наведемо деякі фрагменти із творів студентів. Юлія М. зазначила «...мій естетичний ідеал – це людина з гарною поведінкою, чистою мовою, охайно одягнена», естетичний ідеал, на думку Ольги Ш., «...інтелігентна людина, яка вміє себе гідно поводитися в суспільстві», для Наталі О. «..естетичним ідеалом є імідж».

Під час наступної лекції «Естетичні оцінні судження» було розглянуто сутність і структуру зазначеного поняття. Студентів було поінформовано щодо питання структурно-компонентного аналізу досліджуваного поняття, ознайомлено з дефінітивним полем цієї категорії.

На самостійну роботу було винесено завдання скласти короткі тези з таких тем, як: «Естетичне сприйняття», «Естетичний смак», «Естетичні почуття», «Естетичні судження». У ході роботи з літературними джерелами студентами були підготовлені цікаві доповіді, що супроводжувалися не лише висвітленням певної теми, але й аргументуванням власного погляду щодо того чи того питання. Для зручності доповіді було оформлено у вигляді коротких тез, які слугували роздатковим матеріалом для інших студентів.

На практичному занятті студенти закріплювали знання та навички щодо досліджуваного феномена.

Тема: Естетичні оцінні судження.

Мета: підвищення рівня знань щодо складових поняття «естетичні оцінні судження», розвиток естетичного сприйняття та естетичного смаку студентів, естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід заняття: студенти презентували написане ними у процесі самостійної роботи емоційно-образне есе з теми «Естетичні оцінні судження – чи потрібні вони майбутньому вчителю початкової школи?».

Зауважимо, що студенти підійшли до виконання завдання з певною мірою відповідальності, ретельно проаналізувати матеріал, отриманий на лекціях, звернулися до Інтернет-ресурсів, тому переважна більшість учасників групи презентувала яскраві та емоційні твори, демонструючи достатню обізнаність із проблеми естетичних оцінних суджень. Зокрема вони зазначили зазначали, «що це дуже важлива якість учителя початкової школи» (Маргарита З.), «учитель привчає дітей до краси, тому він повинен вміти висловлювати естетичні оцінні судження» (Юлія А.), «для багатьох учнів учитель є ідеалом, тому вони беруть з нього приклад в усьому, наслідують йому, це ж стосується і ставлення до естетичної краси, тому вчитель повинен висловлювати естетичні оцінні судження та привчати дітей до цього» (Анн М.).

Для закріплення теоретичного матеріалу було проведено рольову гру «Я-дизайнер», під час якої студентам потрібно було дібрати одяг, зачіску, аксесуари, взуття для людини певної професії. У процесі цієї роботи, студенти дискутували й у процесі групової взаємодії обирали найкраще естетично правильне рішення.

Визначене завдання впливало на розвиток їхнього естетичного сприйняття, естетичного смаку (естетичний компонент), та розвивало вміння самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (аналітичний компонент).

Наступна лекція «Жанри мистецтва» була присвячена визначенню жанрового розмаїття мистецтва. Під час лекції студенти закріплювали свої

знання щодо видів мистецтва, знайомилися з жанрами мистецьких творів, розглядали особливості кожного з них.

Для проведення практичного заняття студенти отримали завдання: за допомогою Інтернет-джерел, статей у журналах, навчальних посібників підготувати презентації щодо жанрів різних видів мистецтва.

Тема: Жанрове розмаїття мистецтва.

Мета: підвищення обізнаності із жанровим розмаїттям мистецьких творів, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід заняття: студентів було розподілено на експертні групи, кожна з яких готувала презентації певного напрямку мистецтва.

З жанровими розмаїттям хореографічних творів знайомила перша експертна група, яка презентувала відео-фрагменти сучасного, народного, класичного та бального танців. Крім цього, студенти підготували повідомлення щодо кожного жанру хореографічного мистецтва.

Студенти другої групи презентували розповідь «Жанрова палітра музичного мистецтва», в ході якої майбутні вчителі дізналися, які існують жанри в музиці. Після цього студентам було запропоновано прослухати музичний матеріал різних жанрів та оцінити його, визначити, який вразив їх найбільше.

Інформацію щодо жанрів художнього мистецтва підготували студенти третьої групи. Зокрема, вони визначили, що живопис, скульптуру і графіку називають образотворчим мистецтвом (Катерина О.). Евеліна Р. доповнила, що сучасним напрямом образотворчого мистецтва є фотомистецтво. Жанрове розмаїття цих видів мистецтва було представлено за допомогою відеоматеріалів та фотографій.

Наступна експертна група презентувала екранні види мистецтва. Свою презентацію студенти розпочали з гри «Назви жанр». Для визначення жанрів кінематографу, студенти пропонували назви відомих усім екранних продукцій, а майбутні учителі повинні були виділити, до якого жанру можна



їх віднести. Так, на розгляд групи були винесені такі картини: «Шерлок Холмс», «Титанік», «Аватар», «Історія кохання», «Шрек», «Мадагаскар», «Снігова королева», «BBC: Як влаштована природа», «Відкриття поліомієлітної вакцини», «National Geographic: Найдивніші у світі», «Очі Теммі Фей», «Барака», «Океани», «Птахи». Для визначення жанрів екранного мистецтва студентам були запропоновані відео-фрагменти відомої їм телевізійної продукції. Так, студентам презентували такі екранні продукції, як «Доктор Хаус», «Говорить Україна», «ТСН», «Большая стирка», «Дві долі», «Криве дзеркало», «Що, де, коли», «Бенефіс Ю. Гальцева» тощо.

Ще одна група на підставі міні-лекцій презентувала жанрове розмаїття циркового мистецтва, підкріплюючи розповідь фото-презентацією.

Для кращого розуміння та орієнтації в розмаїтті літератури, студенти декламували вірші, зачитували уривки повістей, романів, цитували уривки з газет, розігрували за ролями уривки з драматичних творів тощо, зазначаючи жанр та їх відмінні особливості.

Як виявилось, означена робота настільки захопила студентів, що в подальшому ними була розроблена та проведена вікторина-гра щодо обізнаності майбутніх учителів початкової школи із різноплановістю мистецьких жанрів.

На подальших заняттях використовувалася метод «мозкового штурму» під час вправи «Визначи жанр».

Мета: закріплення знань щодо жанрових різновидів мистецтва, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Матеріал: фрагменти літературних, музичних, хореографічних, циркових, екранних творів, репродукції відомих картин, зображення архітектурних споруд, фотографії.

Хід заняття: на підставі отриманих знань студенти повинні були визначити жанри мистецтва під час прослуховування музики, літературних творів, споглядання художніх творів, перегляду відео фрагментів

хореографічних, циркових номерів, екранних творів, розгляду творів фотомистецтва, зображення архітектурних композицій тощо.

Зазначимо, що виконання цього завдання викликало певні труднощі у студентів. Проте у процесі групової взаємодії вони все ж таки обирали правильну відповідь. Такі завдання значно вплинули на підвищення рівня показника «обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів» знаннєвого критерію.

Наступна лекція знайомила студентів із видатними іменами в галузі мистецтва. Під час заняття вони дізнавалися про всесвітньо відомих зарубіжних та радянських діячів мистецтва, культури тощо. Отримані на лекції знання удосконалювали під час семінарського заняття.

Тема: Світові митці.

Мета: удосконалення обізнаності із жанровим розмаїттям, ознайомлення із відомими митцями світу, розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Хід заняття: у процесі семінарського заняття студенти захищали тематичні реферати за темами: «Всесвітньо відомі художники», «Видатні музиканти», «Танцівники світу», «Цирк – їх життя», «Талановиті архітектори», «Світила кінематографу», «Великі письменники» тощо.

Також було проведено семінар-дебати за темою «Кращий митець». Відзначимо, що студенти підготували доповіді, в яких йшлося про життєвий та творчий шлях обраних ними митців. Це могли бути художники, музиканти, танцівники, циркові артисти, архітектори, актори, режисери, тобто ті митці, які на думку майбутніх учителів є найбільш талановитими.

На самостійну роботу було винесено не тільки опрацювання інформації, отриманої на попередніх лекціях, а також знаходження нових цікавих відомостей з цієї проблеми. Зазначимо, що впродовж підготовки до дебатів студенти охоче користувалися Інтернет-ресурсами, аналізували й систематизували новий матеріал, що сприяло більш ефективному розвитку

показника «обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів». Майбутні вчителі продемонстрували зацікавленість проблемою під час дебатів.

Так, під час дебатів кожний студент презентував обраного митця, відстоював свою думку, підкріплюючи свою розповідь презентацією його робіт тощо. Наприкінці дебатів, було проведено голосування та обрано «кращого митця». Таким чином, експериментальна група із багатьох відомих імен виділила великого художника Леонардо да Вінчі та легендарного композитора В. Моцарта. У процесі дебатів студенти удосконалювали показник «самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності», що є складником аналітичного компонента розвитку естетичних оцінних суджень.

Остання лекція «Видатні мистецькі твори» мала на меті ознайомлення майбутніх учителів початкових класів із відомими всьому світу творами мистецтва. Також акцентувалася увага на тому, що мистецькі твори дуже різноманітні, завжди розвиваються, тож потребують детального вивчення.

В аспекті вивчення теми було організовано дискусію «Улюблений твір», під час якої студенти презентували обраний ними відомий витвір мистецтва, демонстрували його перед аудиторією, обґрунтовуючи свій вибір. Обрані твори були найрізноманітнішими: видатні картини, музичні твори, балети, геніальні споруди, вистави тощо.

Набуті знання закріплювалися на практичному занятті.

Тема: Видатні мистецькі твори.

Мета: закріплення набутих знань майбутніми вчителями щодо жанрового розмаїття, ознайомлення із видатними мистецькими творами, розвиток естетичних оцінних суджень студентів.

Хід заняття: студентам було запропоновано оцінити твори всесвітньо відомих митців саме за тими показниками, які були розібрані на лекціях, а потім на підставі цього аналізу висловити естетичні оцінні судження. Група була розподілена на п'ять груп, 2 з яких повинні були проаналізувати окремі картини, 3 група – проаналізувати будову літературного твору, 4 група здійснити аналіз музичного твору, і остання проаналізувати хореографічний

твір. Наприкінці заняття кожна з груп мала продемонструвати ці мистецькі твори та презентувати своє враження перед всією групою. По закінченні завдання було проведено обговорення та висловлено рецензію викладачем.

Проведення цього завдання сприяло підвищенню обізнаності з жанровим розмаїттям мистецьких творів і відпрацюванню вмінь оцінювати твори мистецтва. Таким чином, навчальні заняття вплинули на розвиток когнітивного та аналітичного компонентів зазначеного феномена.

Наприкінці спецкурсу було проведено захист проектів «Ідеальний світ». Майбутні вчителі на підставі отриманих знань щодо естетичних цінностей, естетичного ідеалу, жанрового розмаїття мистецтва, власних естетичних почуттів, естетичного сприйняття, естетичного смаку, майбутні вчителі повинні були придумати і захистити проект, що відображав їхнє уявлення про естетично ідеальний світ. Так, студенти у проекті повинні були відзначити, які люди, яка природа, які взаємовідносини повинні бути, яка музика повинна звучати, які мистецькі твори повинні бути для людей тощо. Студентів було розподілено на команди. Форма презентації обиралася командою особисто (пісня, танок, привітання в стилі епохи, театральна постановка тощо, розповідь, відео-презентація тощо), тобто студенти самостійно обирали, що саме вони хочуть показати в представленні «ідеального світу». Підготовка проектів була складною, адже студентам потрібно було визначитися з естетичними цінностями, підібрати одяг, розробити декорації, знайти додатковий матеріал (музичні твори, картини, вірші) і як це все презентувати, щоб перемогти.

Презентуємо проект однієї із груп, який було представлено у вигляді вистави, в якій були фрагменти музики, відео, презентація картин. Майбутні вчителі продумали все до дрібниць: одяг, декорації, інсценівки взаємовідносин між людьми тощо. Описаний «світ мрії» був пронизаний найкращими людськими якостями: добро, щедрість, ввічливість, взаємодопомога, людяність, відкритість, доброзичливість. Студенти були одягнені в охайні пастельні плаття, що символізували простоту та легкість.

Щодо декорацій, то вони передавали красу природи. Майбутні вчителі обрали сонячний день, чудову галявину на березі озера. Люди спілкувалися між собою дуже ввічливо, інтелігентно, красивою мовою. В їхньому світі лунала музика Моцарта, Вівальді, звучали вірші С. Єсеніна тощо. Після цього група висловлювала свої естетичні оцінні судження щодо проекту.

У такий спосіб практичне заняття-конкурс викликало поживлення студентів, активізацію їхньої творчості, розвиток естетичних оцінних суджень.

На третьому – практико-зорієнтованому етапі моделі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи впроваджувались усі педагогічні умови, але найбільшим було залучення студентів в активну оцінно-естетичну діяльність, яка передбачала активну позааудиторну роботу, що пов'язана з осягненням культури регіону: відвідування музеїв, концертів, зустрічей з художниками, письменниками, екскурсії та тури до пам'ятників культурної та природної спадщини, що сприяло розвитку, розширило творчий кругозір студентів.

Ознайомлення майбутніх учителів з розмаїттям творів мистецтва відбувалося в ході екскурсій до мистецьких установ міста Одеси та Суми: музей західного та східного мистецтва, музей художнього мистецтва, Національний академічний театр опери та балету, Академічний театр музичної комедії імені М. Водяного, Російський драматичний театр імені А. Іванова, Сумський обласний театр драми та музичної комедії імені М. С. Щепкіна, Сумський театр для дітей та юнацтва, Сумська обласна філармонія, Обласний краєзнавчий музей, Будинок-музей А. П. Чехова тощо. Студенти відвідували джаз-фестиваль, що проводився в Одесі, а також концерти в Одеській мистецькій академії, присвячені пам'яті Е. Гілельса, виставку робіт українських та зарубіжних митців XVI – початку XX років у Сумах та інші мистецькі заходи. Під час таких заходів майбутні вчителі початкової школи оцінювали твори мистецтва, обговорювали їх, оцінювали власну естетичну діяльність, висловлювали естетичні оцінні судження щодо

діяльності своїх однокурсників, що впливало на розвиток досліджуваного феномена.

Обов'язковою частиною позааудиторної роботи було обговорення набутих вражень після відвідування культурних закладів, написання есе, рецензій на виставу, книгу, фільм або відвіданий концерт, оскільки це дозволяло виявити інтереси студентів в тій чи тій галузі, зрозуміти, наскільки глибокі їхні знання, а також, змушувало студентів більш серйозно ставитися до таких культурних подій, які є кладязем естетичних цінностей. Обговорення сприяли усвідомленню студентами власних естетичних почуттів та переживань, що виникли в них під час перегляду фільму, концерту, вистави та сприяли розвитку досліджуваного феномену.

Позааудиторна робота також включала організацію виставок, концертів, літературних читань, зустрічей з митцями у стінах навчального закладу і студентські творчі вечори. Саме для розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи важливо надавати увагу різним видам мистецтва, поєднуючи їх та порівнюючи між собою, проводити аналогії між різними видами мистецтв, виокремлювати спільне в межах інтеграції предметів мистецького циклу в навчально-виховному процесі.

Також, важливим в аспекті розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи під час формувального експерименту було залучення студентів до діяльності у студентських мистецьких гуртках: театральному гуртку «Таки-да», хореографічному гуртку «Фантазія», вокальному ансамблю Студентського клубу університету, гуртку підготовки ведучих «Конферанс», що впливало на розвиток їхніх естетичних почуттів, естетичного смаку (естетично-чуттєвий критерій естетичного компонента) і підвищенню рівня самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності (оцінно-аналітичний критерій аналітичного компонента).

На цьому етапі експериментальної роботи, студенти власноруч створювали естетичне середовища вищого навчального закладу, а саме випускали стінгазети, проводили естетизацію приміщень, добирали твори

мистецтва та відомі фрази митців, якими можна було би прикрасити навчальні аудиторії, корпуси тощо.

Навчальними завданнями були: розробка художнього оформлення шкільних свят, у яких розглядалися вічні цінності людства, втілення їх у вічних темах мистецтва; презентації (само презентації) художньої творчості, сучасного, народного мистецтва, розробка оформлення навчального закладу, реалізація його в реальному середовищі навчального закладу та ін. Під час такої діяльності студенти розвивали естетичний смак, що є показником естетичного компонента.

Наступним етапом виконання цього завдання була розробка творчих проєктів. На цьому етапі здійснювалася групова робота студентів у пошуках творчої ідеї та засобу її реалізації, здійснювався розвиток естетичного смаку, естетичних почуттів студентів. Вони розвивали уміння оцінювати власну естетичну діяльність, вчилися взаємооцінюванню тощо.

Таким чином, були розроблені наступні виховні заходи «Тиждень гарних манер», «З Україною в серці», конкурси «Університетський Оскар», «День студента», «День усіх закоханих», концерти «Посвячення в студенти», «Новорічні свята», «День учителя», «Різдвяні свята», «День народження факультету», «Масляний тиждень», «Сорочинський ярмарок», «Великдень», «День гумору», «Вечорниці» та тематичні заходи «Тиждень мистецтва», «Перехрестя зустрічей», «День композитора», «Танці з зірками», «Музичний калейдоскоп» тощо.

Після проведення проєктів, які були організовані на університетському рівні та присвячені святковим датам, студенти обговорювали проведений захід та висловлювали свої естетичні оцінні судження щодо побаченого. В цьому ж аспекті, кожен із студентів також оцінював і власний проведений проєкт.

Важливим етапом такої роботи стала розробка художнього оформлення свята за власним сценарієм, розробка ескізів декорацій, костюмів, освітлення, організації простору тощо. В цьому завданні активізувалися знання з

профільних мистецьких дисциплін. Студенти на практиці намагалися змінювати буденне середовище на святкове.

Зауважимо, що студенти дуже відповідально ставилися до проведення таких заходів. Саме на цьому етапі відбувалося підвищення рівня самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності, вміння оцінювати твори мистецтва (аналітичний компонент), розвиток естетичного сприймання, естетичних почуттів (естетичний компонент), що було запорукою розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Відтак, поетапне впровадження в комплексі визначених педагогічних умов сприяло розвитку в майбутніх учителів початкової школи естетичних оцінних суджень, а також забезпечувало розвиток відповідних умінь майбутньої естетично-оцінної та професійної діяльності.

### **2.3. Порівняльний аналіз результатів констатувального і прикінцевого етапів експерименту**

По завершенні цілеспрямованої роботи під час експерименту було проведено другий зріз, метою якого було виявлення змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальних і контрольних групах за методиками, які застосовувалися на констатувальному етапі експерименту.

Репрезентуємо одержані дані на прикінцевому етапі дослідження.

За показником знаннєвого критерію «обізнаність з естетичними цінностями» розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи було з'ясовано, що в експериментальній групі по завершенні експерименту відбулися більш значні позитивні зміни, ніж у контрольній групі (див. табл. 2.19).



Таблиця 2.19

**Картка самооцінки обізнаності з естетичними цінностями майбутніми  
учителями початкової школи на прикінцевому етапі експерименту**

Показники	Бали	
	ЕГ	КГ
Я володію поняттям «естетичні цінності»	5,0	4,5
Я можу перерахувати естетичні цінності людства	4,9	4,4
Я можу перерахувати антицінності людства	4,9	3,9
Я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах	3,9	2,9
Я можу зазначити естетичне цінне в людині	3,8	3,0
Я можу зазначити естетичне цінне в творах мистецтва	4,0	2,7
Мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність	3,1	2,0

Як видно з таблиці 2.19, результати самооцінки обізнаності з естетичними цінностями у студентів експериментальних груп вищі, ніж контрольних груп. Так, в експериментальній групі на достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як: «я володію поняттям «естетичні цінності» – 5,0 балів (було 4,1 балів), «я можу перерахувати естетичні цінності людства» – 4,9 балів (було 4,5 балів), «я можу перерахувати антицінності людства» – 4,9 балів (було 3,7 балів). Дещо нижче оцінили майбутні учителі, а саме базовим рівнем такі показники як «я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах» – 3,9 балів (було 2,1 балів), «я можу зазначити естетичне цінне в людині» – 3,8 балів (було 2,6 балів), «мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність» – 3,1 (було 1,6 балів). Приємно зазначити, що на низькому рівні не залишилось жодного показника у студентів в експериментальній групі.

У контрольній групі результати також змінилися на краще. Так на

достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як-от: «я володію поняттям «естетичні цінності»» – 4,5 балів (було 4,2), «я можу перерахувати естетичні цінності людства» – 4,4 балів (було 4,2 балів). На базовому рівні було виявлено такі показники: «я можу перерахувати антицінності людства» – 3,9 балів (було 3,5 балів), «я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах» – 2,9 балів (було 2,2 балів), «я можу зазначити естетичне цінне в людині» – 3,0 бали (було 2,7), «я можу зазначити естетичне цінне в творах мистецтва» – 2,7 бали (було 1,3). На низькому рівні залишився такий показник, як: «мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність» – 2,0 балів (було 1,5 балів). Узагальнені дані рівнів обізнаності майбутніх учителів початкової школи із естетичними цінностями на прикінцевому етапі експерименту подано в таблиці 2.20.

Таблиця 2.20

**Рівні обізнаності майбутніх учителів початкової школи з естетичними цінностями на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	70	47,9	64	44,2	12	7,9
КГ	41	27,1	81	53,3	30	19,6

Як видно з таблиці 2.20, за показником «обізнаність з естетичними цінностями» більшість студентів виявила базовий рівень – 44,2 % (ЕГ) (було 42,1 %) і 53,3 % (КГ) (було 43,4 %); на низькому рівні зафіксовано 7,9 % (було 38,7 %) респондентів ЕГ та 19,6 % КГ (було 34,3 %); на достатньому рівні обізнаність із естетичними цінностями зафіксували у 47,9 % (було 19,2 %) студентів ЕГ і 27,1 % КГ (було 22,3 %).

Так, Света С. зазначила, що «...естетична цінність людини проявляється в її вчинках, проявах доброти, щирості», змогла зазначити, що «...цінності в мистецьких творах – це добро, щастя, любов, взаємоповага тощо» та цитувала вислів Ф. Достоєвського «Краса врятує світ», Соня І.

запропонувала вислів В. Гюго «Жодна зовнішня краса не може бути повною, якщо вона не оживлена внутрішньою красою».

За показником знаннєвого критерію «обізнаність з естетичним ідеалом» розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи було з'ясовано, що в експериментальній групі по завершенні експерименту відбулися більш значні позитивні зміни, ніж у контрольній групі (див. табл. 2.21).

**Таблиця 2.21.**

**Рівні обізнаності майбутніх учителів початкової школи з естетичним ідеалом на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	60	41,5	71	48,1	15	10,4
КГ	38	24,8	78	51,4	36	23,8

Як видно з таблиці 2.21, базовий рівень обізнаності з естетичним ідеалом після експерименту було зафіксовано у 48,1 % студентів ЕГ (було 34,8%) і 51,4% КГ (було 36,3%). Достатній рівень проявили 41,5% студентів ЕГ (було 17,9%) і 24,8% КГ (було 16,4%). Низький рівень було зафіксовано у 10,4% студентів ЕГ (було 47,3%) і 23,8% студентів КГ (було 47,3%).

Таким чином, на прикінцевому етапі студенти покращили рівень обізнаності з естетичним ідеалом. Так, Олена Ч. зазначила, що «..естетичний ідеал – це щось гарне, сповнене краси, добра, любові», Тетяна П. визначила естетичний ідеал як «..прекрасний витвір мистецтва, в якому зображені естетичні цінності людства як щедрість, мудрість, добро, щастя». Ольга Ш. перерахувала всі мистецькі дисципліни, що впливають на розвиток естетичного ідеалу, а саме «Образотворче мистецтво з методикою викладання», «Музичне мистецтво з методикою навчання», «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання». Ірина К. доповнила список дисциплін, зазначивши «Основи хореографії з методикою

навчання», «Основи культури і техніки мовлення», «Дитяча література», а Юлія О. зробила свій висновок щодо цього питання, звернувши увагу на те, що «...будь-яка дисципліна може розвивати естетичний ідеал, але все залежить від педагога, чи привчає він студентів до естетичних цінностей, возвеличує красу, добро, щедрість, відповідальність тощо, тим самим розвиваючи естетичний ідеал майбутніх учителів початкової школи».

На цьому етапі студенти змогли визначити свої естетичні взірці, а саме: Юлія А. зазначила «Ромео та Джульєтта» В. Шекспіра естетично ідеальним для неї твором, Олена В. з легкістю назвала героя, який уособлює на її думку естетичні цінності та є її естетичним ідеалом, а саме Попелюшку. Майю Плесецьку як свій естетичний ідеал визначила Карина Л., охарактеризувавши її як гарну зовнішністю та душею людину, працьовиту, щедрю, талановиту. Жанна В. зазначила Леонардо да Вінчі як естетично наповнену людину, що є для неї ідеалом.

Наступним кроком було виявлення змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи після проведення експерименту за показником «обізнаність із різноплановістю мистецьких жанрів».

Зазначимо, що студентами було переосмислено відповіді щодо своїх знань. Усереднені дані виявили, що після проведення експериментальної роботи дуже помітно змінилися показники обізнаності майбутніх учителів початкової школи із різноплановістю мистецьких жанрів (див. табл. 2.22).

**Таблиця 2.22**

**Обізнаність майбутніх учителів початкової школи із різноплановістю мистецьких жанрів на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	56	38,1	78	53,8	12	8,1
КГ	36	23,7	70	46,2	46	30,1

Як свідчать дані таблиці 2.22 після проведення формувального експерименту достатнього рівня обізнаності із різноплановістю мистецьких жанрів досягли 38,1% (було 18,3%) студентів ЕГ і 23,7% КГ (було 19,5%); базового рівня – 53,8% респондентів ЕГ (було 38,3%) та 46,2% КГ (було 39,7%), на низькому рівні залишилося – 8,1% майбутніх учителів ЕГ (було 43,4%) і 30,1% КГ (було 40,8%).

Таким чином, можна зазначити, що рівень обізнаності майбутніх учителів із різноплановістю мистецьких жанрів на прикінцевому етапі експерименту значно виріс. Так, студенти змогли перерахувати жанри живопису, а саме Ірина Д. виокремила «...аніمالістку, алегоричний, батальний, билинний та міфологічний жанри», Катерина Р. доповнила перелік, зазначивши «...побутовий жанр, «ванітас», «ведута», інтер'єр, іппічний, історичний жанри». Список продовжила Юлія О., яка назвала такі жанри живопису як «...капріччо, натюрморт, «Ню», обманку, пастораль, пейзаж, портрет, карикатура, релігійний жанр. Наталля П. змогла назвати та описати усі відомі жанри театрального мистецтва. Щодо архітектурного мистецтва, то Тетяна П. перерахувала усі його жанри, включаючи архітектуру малих форм. На цьому етапі, порівняно з констатувальним, респонденти змогли виділити гіперреалізм, водевіль як жанри екранного мистецтва і, навіть, запропонувати назви таких творів. Глибокі знання студенти проявили щодо літературного мистецтва, так вони змогли назвати його жанри та під жанри. Олена П. змістовно описала жанри образотворчого мистецтва, виділивши його історичні та сучасні течії та, порівняно з констатувальним етапом, з легкістю визначила жанри графіки. Олександра Г. та Маргарита З. змогли описати жанрове розмаїття мистецьких творів, зазначивши всі відомі. Аліна О. визначила, що її улюбленим композитором є Вівальді, а найкращим письменником – С. Єсенін. Марина С. зазначила «...найкращу музику створює І. Крутий, а найкращі вірші – Е. Асадов». На думку Карини Н., найкращим сучасним композитором є Стивен Шарп Нельсон та письменник Чарльз Діккенс. На цьому етапі студенти змогли

назвати картини, які їм подобаються. Так, Аліса К. обрала твір Рембранта «Христос під час шторму», Олена М. своєю улюбленою художницею визнала відому українську авторку Євгенію Гапчинську, яка малює чарівних янголів, а найкращою картиною визначила «Щасливе дитинство».

Порівняльні дані діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній та контрольній групах за знаннєвим критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту представлено в таблиці 2.23.

**Таблиця 2.23**

**Порівняльні дані рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній та контрольній групах за знаннєвим критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у%)**

Студенти	Етап	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	констатувальний	27	18,5	56	38,4	63	43,1
	прикінцевий	62	42,5	71	48,7	13	8,8
КГ	констатувальний	30	19,4	60	39,8	62	40,8
	прикінцевий	38	25,2	77	50,3	37	24,5

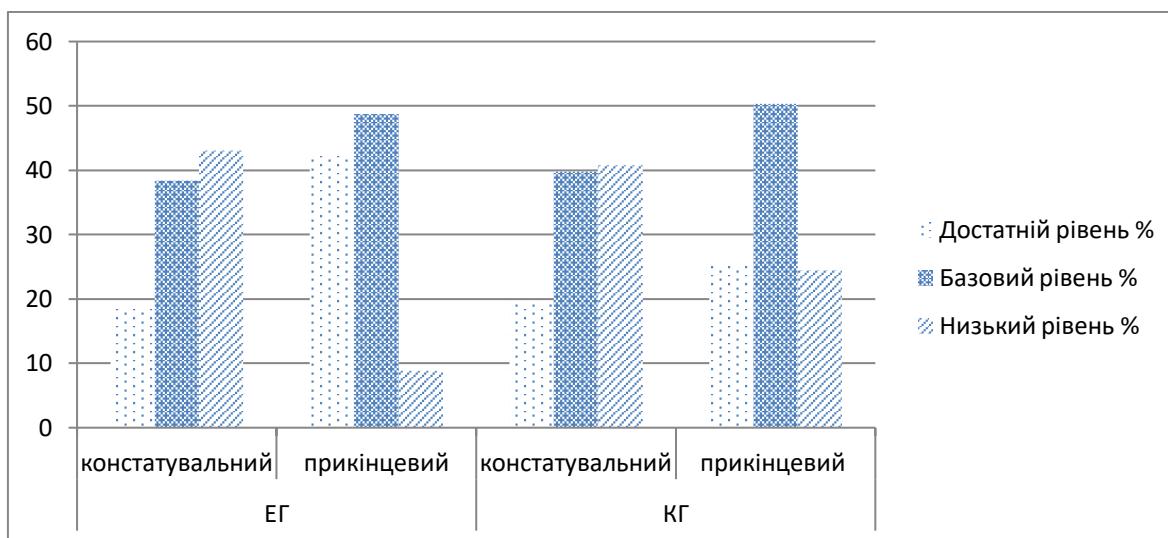
Як свідчать дані таблиці 2.23, після проведення формувального експерименту достатнього рівня розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за знаннєвим критерієм досягли 42,5% (було 18,5%) студентів ЕГ і 25,2% КГ (було 19,4%); базового рівня – 48,7% респондентів ЕГ (було 38,4%) та 50,3% КГ (було 39,8%), на низькому рівні залишилося – 8,8% майбутніх учителів ЕГ (було 43,1%) і 24,5% КГ (було 40,8%).

Наочно динаміку змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи експериментальної і контрольної груп

за знаннєвим критерієм на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту подано в діаграмі 2.1.

**Діаграма 2.1**

**Динаміка змін рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за знаннєвим критерієм в експериментальній та контрольній групах на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)**



Як видно з діаграми 2.1, за знаннєвим критерієм результати достатнього рівня розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи ЕГ збільшилися на 24%, у КГ – лише на 5,8%. На базовому рівні в ЕГ результати збільшилися на 10,3%, у КГ – на 10,5 %. На низькому рівні результати зменшилися: в ЕГ на 34,3%, у КГ – на 16,3%. Отже, проведена робота зі студентами експериментальної групи сприяла підвищенню результатів рівнів розвитку естетичних оцінних суджень за знаннєвим критерієм (когнітивний компонент).

Естетичний компонент естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи оцінювалася за естетично-чуттєвим критерієм. Діагностика проводилася за методиками, що використовувалися на констатувальному етапі експерименту.

Одержані на прикінцевому етапі експерименту результати за

показником «естетичне сприймання» подано в таблиці 2.24.

**Таблиця 2.24**

**Рівні розвитку естетичного сприймання у майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	58	39,6	78	53,5	10	6,9
КГ	41	26,7	73	48,1	38	25,2

Як видно з таблиці 2.24, результати рівнів розвиненості естетичних оцінних суджень за показником «естетичне сприймання» змінилися на краще. Так, достатній рівень виявили 39,6 % майбутніх учителів ЕГ (було 21,3% ) і 26,7% КГ (було 20,5%), базовий рівень – 53,5% респондентів ЕГ (було 47,9%) і 48,1% КГ (було 51,4%), на низькому рівні залишилося 6,9% студентів ЕГ (було 30,8%) та 25,2% КГ (було 28,1%).

Одержані результати за показником «естетичні почуття» також змінилися на краще в обох групах (див. табл. 2.25).

**Таблиця 2.25**

**Рівні розвитку естетичних почуттів у майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	60	41,3	70	47,8	16	10,9
КГ	37	24,1	78	51,6	37	24,3

Як свідчать дані таблиці 2.25, одержані результати на прикінцевому етапі в експериментальній групі виявилися значно вищими, порівняно з результатами контрольної групи. Так, достатній рівень розвитку естетичних почуттів виявили 41,3% респондентів ЕГ (було 17,3%) і 24,1% КГ (було 19,1%), базовий рівень – 47,8% студентів ЕГ (було 49,4%) та 51,6% КГ (було



52,1%), на низькому рівні залишилося 10,9% майбутніх учителів ЕГ (було 33,3%) і 24,3% КГ (було 28,8%). Зазначені результати засвідчили, що більшість студентів експериментальної групи, на відміну від студентів контрольної групи, стали більш усвідомлено ставитися до прояву естетичних почуттів, вони відповідально поведуться у ситуаціях, що потребують виявлення естетичних почуттів, з повагою ставляться до естетичних почуттів інших людей, беруть до уваги їх думку щодо мистецького твору.

Змінилися також результати за показником «естетичний смак» (див. табл. 2.26).

**Таблиця 2.26**

**Рівні розвитку естетичного смаку у майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	59	40,6	73	49,8	14	9,6
КГ	40	26,3	82	53,6	30	20,1

Дані, подані в таблиці 2.26, свідчать, що за результатами прикінцевого етапу на достатньому рівні розвитку естетичного смаку перебували 40,6 % студентів ЕГ (було 19,6%) і 26,3% КГ (було 18,3%), на базовому рівні – 49,8% респондентів ЕГ (було 38,5%) та 53,6% КГ (було 41,8%), на низькому рівні залишилося 9,6% майбутніх учителів ЕГ (було 41,9%) і 20,1% КГ (було 39,9%).

Узагальнені середньоарифметичні дані за визначеними показниками розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм подано в таблиці 2.27.

Таблиця 2.27

**Порівняльні дані рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній та контрольній групах за естетично-чуттєвим критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у%)**

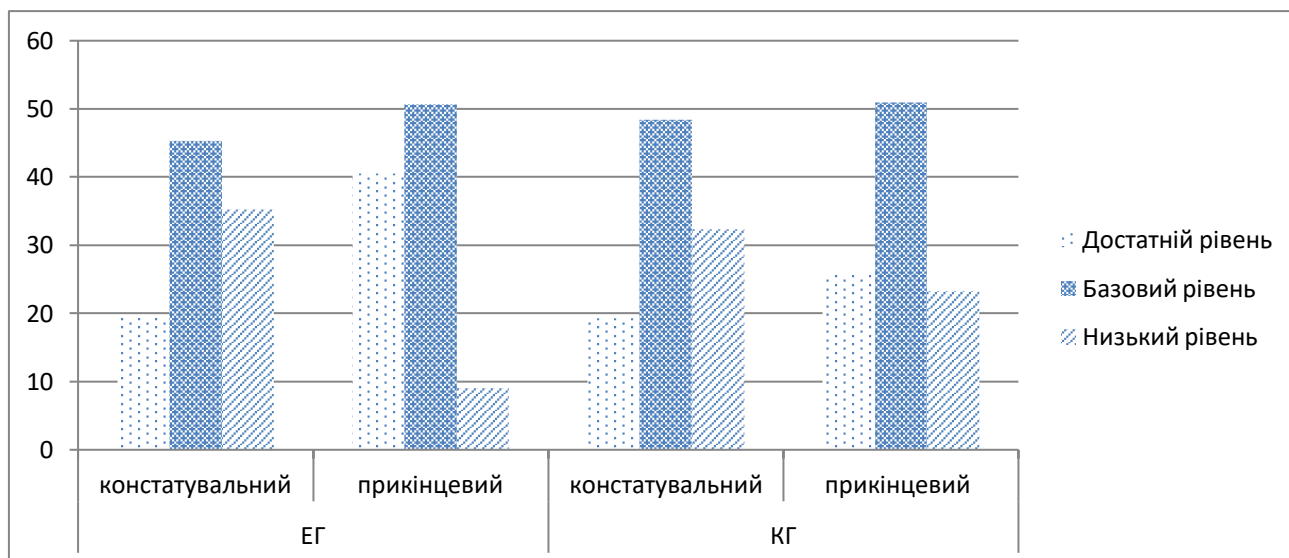
Студенти	Етап	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	констатувальний	29	19,4	67	45,3	50	35,3
	прикінцевий	59	40,5	74	50,7	13	9,1
КГ	констатувальний	30	19,3	75	48,4	47	32,3
	прикінцевий	39	25,7	78	50,9	35	23,2

Як видно з таблиці 2.27, результати розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм в експериментальній групі виявилися кращими, порівняно з контрольною групою. Так, достатній рівень зафіксовано у 40,5% студентів ЕГ (було 19,4%) і 25,7% КГ (було 19,3%), базовий рівень – у 50,7% респондентів ЕГ (було 45,3%) та 50,9% КГ (було 48,4%), на низькому рівні залишилося 9,1% майбутніх учителів початкової школи (було 35,3%) і 23,2% КГ (було 32,3%).

Наочно динаміку змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи експериментальної і контрольної груп за естетично-чуттєвим критерієм, за яким оцінювався естетичний компонент на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту, подано в діаграмі 2.2.

Діаграма 2.2

**Динаміка змін результатів рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за естетично-чуттєвим критерієм в експериментальній та контрольній групах на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)**



Як видно з діаграми 2.2, за естетично-чуттєвим критерієм результати достатнього рівня розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи ЕГ збільшилися на 20,8%, у КГ – лише на 5,8%. На базовому рівні результати збільшилися незначно – в ЕГ на 4,7%, у КГ – на 1,9%. На низькому рівні результати зменшилися в ЕГ на 25,2%, у КГ – на 7,9%. Отже, проведена робота зі студентами експериментальної групи сприяла підвищенню результатів рівнів розвитку естетичних оцінних суджень за естетично-чуттєвим критерієм (естетичний компонент).

Наступним кроком було виявлення змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм аналітичного компонента після проведення експерименту.

В таблиці 2.27 подано результати за показником «уміння оцінювати твори мистецтва» на прикінцевому етапі експерименту (див. табл. 2.28).

Таблиця 2.28

**Рівні розвитку в майбутніх учителів початкової школи умінь оцінювати твори мистецтва на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	56	38,1	78	53,8	12	8,1
КГ	36	23,7	70	46,2	46	30,1

Зазначимо, що після проведення формувального експерименту студенти по-іншому оцінили мистецькі твори. Так, достатній рівень розвитку умінь оцінювати твори мистецтва на прикінцевому етапі визначився у 38,1% (було 16,1%) студентів ЕГ і 23,7% КГ (було 19,5%); базовий рівень виявили 53,8% респондентів ЕГ (було 38,3%) та 46,2% КГ (було 41,8%), і на низькому рівні розвитку вміння оцінювати твори мистецтва залишилося – 8,1% майбутніх учителів ЕГ (було 45,6%) і 30,1% КГ (було 38,7%)

Так, на цьому етапі студенти, крім того, що змогли назвати автора обраного твору, його назву, зазначили, що цей твір з балету «Лускунчик». Майбутні вчителі визначили тему твору та ідею, описали його емоційний зміст, зазначивши, що він яскравий, величний, легкий. Студенти змогли зазначити художні образи, які вони представили та виокремити естетичне значення твору. Так, Оксана В. у цьому творі побачила «..великий палац, в якому відбувається прекрасний бал», Ольга О. відзначила, що на її думку естетичне значення обраного твору «..прививати потяг до краси, добра тощо».

Відбулися позитивні зміни й за показником оцінно-аналітичного критерію «самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності» (див. табл. 2.29).

Таблиця 2.29

**Картка самооцінки рівнів розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту**

Показники	Бали	
	ЕГ	КГ
Я вмю виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах	4,8	4,4
Я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження	4,0	2,0
Я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору	3,7	2,7 2,5
Я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх	4,9	4,6
Я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність	3,9	2,1
Моя естетично-оцінна діяльність має високий рівень	3,9	1,4

Як видно з таблиці 2.29, результати рівнів розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у студентів експериментальної групи значно підвищились, порівняно з контрольною групою.

Так, в експериментальній групі на достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як: «я вмю виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах» – 4,8 балів (було 4,1 балів), «я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження» – 4,0 балів (було 1,3 балів), «я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх» – 4,9 балів (було 4,6 балів). Дещо нижче оцінили майбутні вчителі, а саме базовим рівнем такі показники як «я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору» – 3,7 балів (було 2,5 балів), «я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність» – 3,9 балів (було 1,6 балів), «моя естетично-оцінна діяльність має

високий рівень» – 3,9 (було 1,1 балів). Приємно зазначити, що на низькому рівні не залишилось жодного показника у студентів в експериментальній групі.

У контрольній групі результати також змінилися на краще. Так на достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як-от: «я вмю виділяти естетичну красу в людях, у природних об'єктах та явищах» – 4,4 балів (було 4,2), «я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх» – 4,6 балів (було 4,5 балів).

На базовому рівні було виявлено такі показники: «я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору» – 2,7 балів (було 2,5 балів).

На низькому рівні залишився такий показник, як: «я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження» – 2,0 балів (було 1,3 балів), «я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність» – 2,1 балів (було 1,8 балів), «моя естетично-оцінна діяльність має високий рівень» – 1,4 балів (було 0,9 балів).

Узагальнені дані рівнів розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту подано в таблиці 2.30.

**Таблиця 2.30**

**Рівні розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності у майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	53	36,2	81	55,3	12	8,5
КГ	42	27,5	69	45,1	41	27,4

Як видно з таблиці 2.30, у студентів експериментальної групи дещо вищі результати розвитку самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності, ніж контрольної групи. Так, достатній рівень зафіксовано у 36,2% студентів

ЕГ (було 19,2%) і 27,5% КГ (було 22,3%), базовий рівень – у 55,3% респондентів ЕГ (було 45,1%) та 45,1% КГ (було 40,1%), на низькому рівні залишилося 8,5% майбутніх учителів початкової школи (було 35,7%) і 27,4% КГ (було 37,6%).

Показник «інтерпретаційні вміння» діагностувався за карткою самооцінки інтерпретаційних вмінь (див. табл. 2.31).

**Таблиця 2.31**

**Картка самооцінки інтерпретаційних вмінь майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Показники	ЕГ	КГ
Я маю розвинені інтерпретаційні вміння	4,4	3,5
Я з легкістю інтерпретую мистецькі твори	4,2	3,7
Я правильно інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва	4,6	4,3
Я правильно інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва	3,4	1,8
Я правильно інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва	3,9	3,0
Я з легкістю висловлюю словесну інтерпретацію будь-якого виду мистецтва	4,6	3,9

Як видно з таблиці 2.31, результати рівнів розвитку самооцінки інтерпретаційних вмінь у студентів експериментальних груп вищі, ніж контрольних груп.

Так, в експериментальній групі на достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як: «я маю розвинені інтерпретаційні вміння» – 4,4 балів (було 3,2 балів), «я з легкістю інтерпретую мистецькі твори» – 4,2 балів (було 3,5 балів), «я правильно інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва» – 4,6 балів (було 4,1 балів), «я з легкістю висловлюю словесну

інтерпретацію будь-якого виду мистецтва» – 4,6 (було 3,9 балів). Дещо нижче оцінили майбутні учителі, а саме базовим рівнем такі показники як «я правильно інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва» – 3,4 балів (було 1,1 балів), «я правильно інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва» – 3,9 балів (було 2,2 балів). Приємно зазначити, що на низькому рівні не залишилось жодного показника у студентів в експериментальній групі.

У контрольній групі результати також змінилися на краще. Так на достатньому рівні студентами відзначено такі показники, як-от: «я правильно інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва» – 4,3 балів (було 4,2). На базовому рівні було виявлено такі показники: «я маю розвинені інтерпретаційні вміння» – 3,5 балів (було 3,2 балів), «я з легкістю інтерпретую мистецькі твори» – 3,7 балів (було 3,2 балів), «я правильно інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва» – 3,0 балів (було 2,2 балів), «я з легкістю висловлюю словесну інтерпретацію будь-якого виду мистецтва» – 3,9 балів (було 3,8 балів). На низькому рівні залишився такий показник, як: «я правильно інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва» – 1,8 балів (було 1,2 балів).

Узагальнені дані рівнів розвитку інтерпретаційних вмінь майбутніх учителів початкової школи на прикінцевому етапі експерименту подано в таблиці 2.32.

**Таблиця 2.32**

**Рівні розвитку у майбутніх учителів початкової школи інтерпретаційних вмінь на прикінцевому етапі експерименту (у %)**

Студенти	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	55	37,3	79	54,4	12	8,3
КГ	39	25,6	69	45,5	44	28,9

Одержані дані на прикінцевому етапі експерименту свідчать, що



інтерпретаційні вміння у майбутніх учителів початкової школи розвинуті на достатньому рівні у 37,3% (було 14,2%) студентів ЕГ і 25,6% (було 13,8%) КГ; на базовому рівні – 54,4% (було 34,5%) респондентів ЕГ та 45,5% (було 36,1%) КГ, на низькому рівні – 8,3% (було 51,3%) майбутніх учителів ЕГ і 28,9% (було 50,1%) КГ.

Порівняльні дані діагностики рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній та контрольній групах за оцінно-аналітичним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту представлені в таблиці 2.33.

**Таблиця 2.33**

**Порівняльні дані рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній та контрольній групах за оцінно-аналітичним критерієм на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у%)**

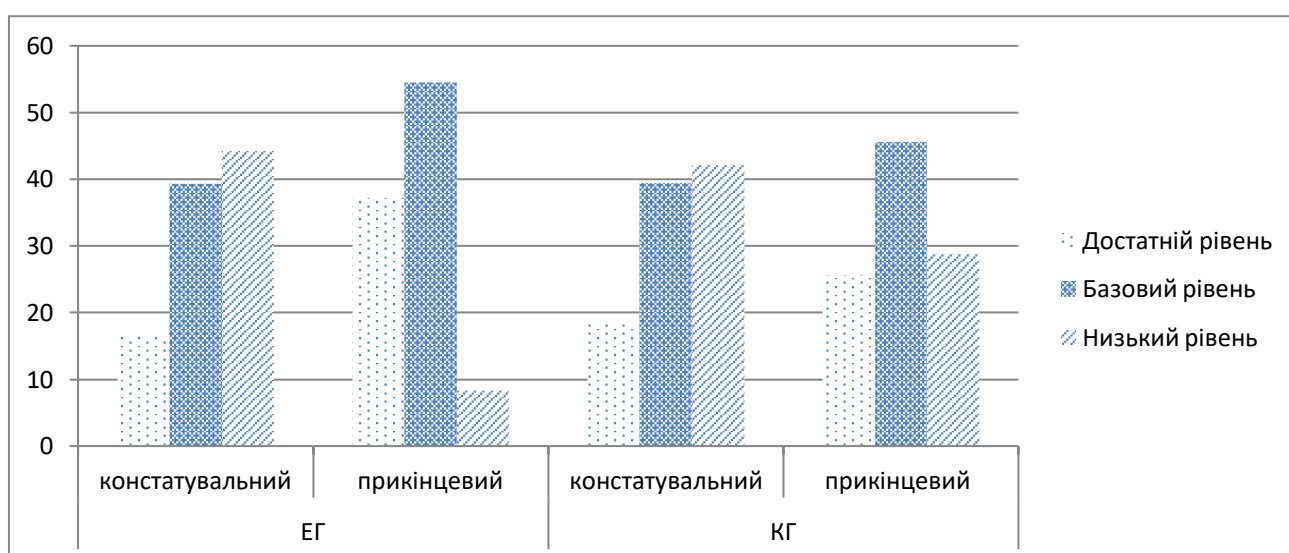
Студенти	Етап	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
		абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	констатувальний	26	16,5	61	39,3	59	44,2
	прикінцевий	54	37,2	80	54,5	12	8,3
КГ	констатувальний	32	18,5	62	39,4	58	42,1
	прикінцевий	40	25,6	69	45,6	43	28,8

Як видно з таблиці 2.33, результати розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм в експериментальній групі виявилися кращими, порівняно з контрольною групою. Так, достатній рівень зафіксовано у 37,2% студентів ЕГ (було 16,5%) і 25,6% КГ (було 18,5%), базовий рівень – у 54,5% респондентів ЕГ (було 39,3%) та 45,6% КГ (було 39,4%), на низькому рівні залишилося 8,3% майбутніх учителів початкової школи (було 44,2%) і 28,8% КГ (було 42,1%).

Наочно динаміку змін у рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм аналітичного компоненту експериментальної і контрольної груп на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту подано в діаграмі 2.3.

**Діаграма 2.3**

**Динаміка змін результатів рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи за оцінно-аналітичним критерієм в експериментальній та контрольній групах на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту (у %)**



Як видно з діаграми 2.3, за оцінно-аналітичним критерієм результати достатнього рівня розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи ЕГ збільшилися на 19,5%, у КГ – лише на 4,7%. На базовому рівні в ЕГ результати збільшилися на 12,8%, у КГ – на 4,6%. На низькому рівні результати зменшилися: в ЕГ на 32,3%, у КГ – на 9,3%.

Отже, проведена робота зі студентами експериментальної групи сприяла підвищенню результатів рівнів розвитку естетичних оцінних суджень за оцінно-аналітичним критерієм (аналітичний компонент).

На підставі одержаних унаслідок проведення вищезазначених діагностик результатів було визначено рівні розвитку естетичних оцінних

суджень майбутніх учителів початкової школи після проведення формувального етапу експерименту. Порівняльні дані рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи на констатувальному і прикінцевому етапах експерименту наведено в таблиці 2.34.

Таблиця 2.34

**Порівняльні дані рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи на початковому і прикінцевому етапах експерименту в експериментальних та контрольних групах**

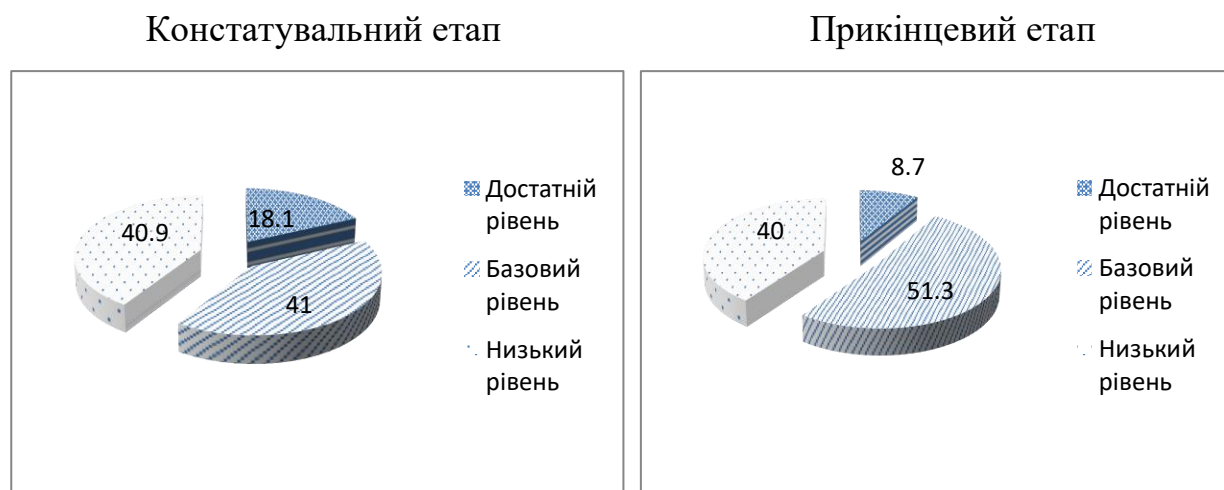
Студенти	Етап	Достатній рівень		Базовий рівень		Низький рівень	
		%	абс	%	абс	%	абс
ЕГ (146 осіб)	констатувальний етап	18,1	26	41	60	40,9	60
	прикінцевий етап	40	58	51,3	75	8,7	13
КГ (152 особи)	констатувальний етап	19	29	42,6	65	38,4	58
	прикінцевий етап	25,5	39	49	74	25,5	39

Як видно з таблиці 2.34, на прикінцевому етапі експерименту було зафіксовано значні зміни в рівнях розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі: достатнього рівня розвитку зазначеного феномена досягли в експериментальній групі 40% студентів (було 18,1%), базового рівня – 51,3% респондентів (було 41%), на низькому рівні залишилося 8,7% майбутніх учителів (було 40,9%). У контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни на прикінцевому етапі експерименту: на достатньому рівні виявлено 25,5% студентів (було 19%), на базовому рівні – 49% респондентів (було 42,6%), на низькому рівні 25,5% майбутніх учителів (було 38,4%).

Наочно динаміку змін результатів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів в експериментальній та контрольній групах на початку і наприкінці експерименту подано в діаграмах 2.4 та 2.5.

### Діаграма 2.4

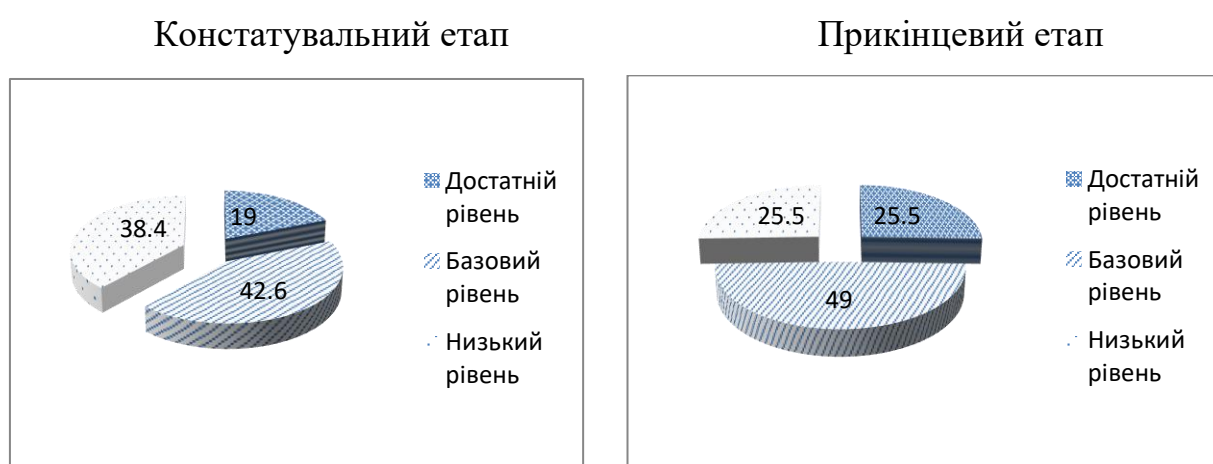
**Динаміка змін рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту (у %)**



Як свідчать дані, подані в діаграмі 2.4, в експериментальній групі відбулися значні зміни в результатах рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи: на достатньому рівні результати збільшилися на 21,9 %, на базовому – на 10,3 %, на низькому рівні результати зменшилися на 32,2%.

### Діаграма 2.5

**Динаміка змін рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в контрольній групі на констатувальному та прикінцевому етапах експерименту (у %)**



Як видно з діаграми 2.5, у контрольній групі також відбулися певні зміни в результатах рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, однак, не дуже значні. Так, на достатньому рівні результати збільшилися лише на 6,5%, на базовому рівні – на 6,4%, на низькому рівні результати зменшилися на 12,9%.

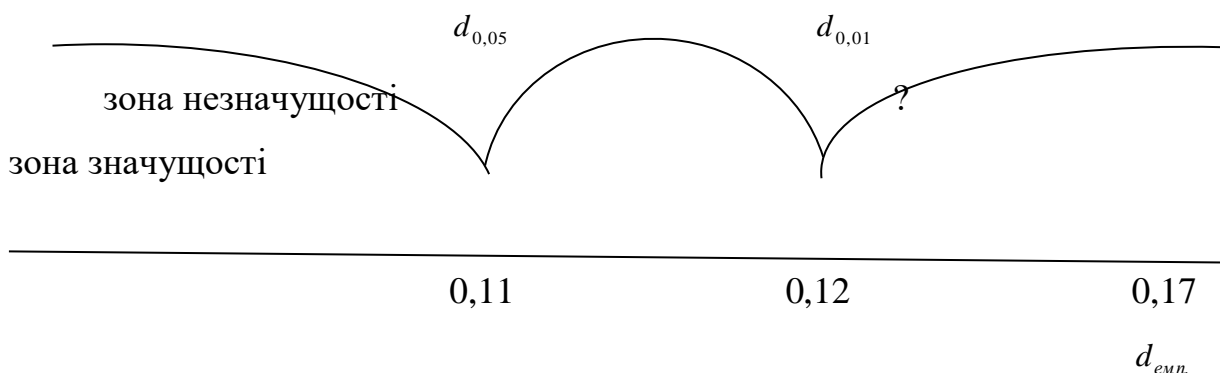
Для визначення достовірності одержаних результатів після формувального експерименту було висунуто статистичну гіпотезу  $H_1$ : різниця між розподілами контрольної та експериментальної груп достовірна (зважаючи на точку максимально накопиченої розбіжності між ними), тобто емпіричний розподіл рівнів розвитку естетичних оцінних суджень суттєво відрізняється. Алгоритм розрахунку  $\lambda$ -критерію між показниками контрольної та експериментальної груп за результатами формувального експерименту здійснювався за тими самими формулами і в такому ж порядку, як і на констатувальному етапі. Одержані дані заносилися до таблиці 2.35.

Таблиця 2.35.

**Розрахунок критерію при зіставленні емпіричних розподілів в ЕГ та КГ за результатами формувального етапу експерименту**

Рівні	Емпіричні частоти		Емпіричні частоти		Накопичені емпіричні частоти		Різниця $\Sigma f_{EG}^* - \Sigma f_{KG}^*$ $d$
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	$\Sigma f_{EG}^*$	$\Sigma f_{KG}^*$	
достатній	8	39	0,397	0,257	0,397	0,257	0,14
базовий	5	74	0,514	0,487	0,911	0,744	<b>0,17</b>
елементарний	3	39	0,089	0,256	1	1	
Суми	46	152	1	1			

За результатами формувального етапу експерименту було побудовано «вісь значущості».



Різниця між розподілами може вважатися достовірною, якщо абсолютна величина максимальної різниці  $d_{\text{емп.}}$  досягає або перевищує  $d_{0,05}$ , і тим більше достовірною, якщо  $d_{\text{емп.}}$  досягає чи перевищує  $d_{0,01}$  (за Б.Л.Вандер Варденом). Ми одержали:  $d_{\text{емп.}} > d_{0,01}$ . Отже різниця є достовірною.

За результатами проведених розрахунків ми одержали:

$$\lambda_{\text{аііі}} = 0,17 \cdot \sqrt{\frac{146 \cdot 152}{146 + 152}} = 0,17 \cdot 8,63 = 1,47$$

Після проведення експериментальної роботи ми отримали,  $\lambda_{\text{емп}} = 1,47$ . Відтак,  $\lambda_{\text{емп}} > \lambda_{\text{кр}}$ , що підтверджує гіпотезу  $H_1$ . Емпіричний розподіл більший за  $\lambda_{\text{кр}}$ , отже, одержані результати після формувального етапу експерименту є статистично значущими.

Отже, запропонована модель і методика розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи виявилися ефективною.

Відтак, на підставі одержаних результатів, доходимо висновку про доцільність реалізації у вищому навчальному закладі експериментальної моделі розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, що передбачає розвиток визначених когнітивного, естетичного та аналітичного компонентів зазначеного феномена та методики її реалізації.

### Висновки з другого розділу

У другому розділі визначено критерії, показники і схарактеризовано рівні розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, розроблено й експериментально апробовано методику діагностування

зазначеного процесу, модель і методику розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, подано результати констатувального і формувального етапів дослідження.

Критеріями і показниками рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи було обрано: знаннєвий (обізнаність з естетичними цінностями, з естетичним ідеалом, із різноплановістю мистецьких жанрів), естетично-чуттєвий (естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак), оцінно-аналітичний (уміння оцінювати твори мистецтва, самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності, інтерпретаційні вміння).

Для оцінки рівнів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи використовувалася діагностувальна процедура вивчення ступеня прояву показників визначених критеріїв, що дозволило віднести їх до того чи того рівня.

За результатами констатувального етапу експерименту встановлено, що розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи здебільшого зафіксований на низькому рівні – 40,9 % студентів ЕГ і 38,4 % КГ, базовий рівень – у 41,0 % респондентів ЕГ та 42,6 % КГ, достатній рівень – у 18,1 % майбутніх учителів ЕГ та 19 % КГ. Унаслідок теоретичного дослідження проблеми та за результатами констатувального етапу експерименту побудовано модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи. Остання передбачала поетапну реалізацію з упровадженням визначених педагогічних умов (створення естетичного середовища вищого навчального закладу, забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності), що комплексно впливала на розвиток складових виокремлених компонентів розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи. Результатом реалізації моделі в системі навчально-професійної підготовки майбутніх учителів стали рівні

розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи.

Формами і методами реалізації визначених педагогічних умов розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів у процесі вивчення мистецьких дисциплін виступили лекційні та практичні заняття, семінари, міні-лекції, диспути, дискусії, ділові та рольові ігри, тренінги, виконання ІНДЗ, що ґрунтувалися як на поданні навчального матеріалу викладачем у межах вивчення мистецьких дисциплін, спецкурсу «Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи», під час позааудиторної роботи, так і самостійної пошуково-дослідницької діяльності студентів.

На прикінцевому етапі експериментально-дослідної роботи було проведено повторну оцінку визначених показників в експериментальній та контрольній групах. Одержані після проведення експериментальної роботи результати засвідчили, що показники за всіма визначеними критеріями, за якими оцінювався рівень розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи значно збільшилися в експериментальній групі, де проводилася цілеспрямована робота зі студентами, на відміну від контрольної групи, де навчання здійснювалося за традиційною програмою. Хоча результати в контрольній групі також змінилися на краще, проте ці зміни не такі суттєві.

Середньоарифметичні дані, які було одержано внаслідок проведеного контрольного зрізу по завершенні експериментальної роботи, свідчать про те, що впровадження визначених педагогічних умов сприяло більшій результативності розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи в експериментальній групі. Так, достатнього рівня розвитку зазначеного феномена досягли в експериментальній експериментальній групі 40 % студентів (було 18,1 %), базового рівня – 51,3 % респондентів (було 41%), на низькому рівні залишилося 8,7 % майбутніх учителів (було 40,9 %). У контрольній групі також відбулися незначні позитивні зміни на прикінцевому етапі експерименту: на



достатньому рівні виявлено 25,5 % студентів (було 19 %), на базовому рівні – 49 % респондентів (було 42,6 %), на низькому рівні 25,5 % майбутніх учителів (було 38,4 %).

Для перевірки одержаних результатів було використано розрахунок  $\lambda$ -критерію між двома емпіричними даними (за  $\lambda$ -критерієм Колмогорова-Смирнова). За результатами формувального етапу експерименту було отримано  $d_{\text{емп.}} > d_{0,01}$ . Тобто зміни, що відбулися в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін після формувального етапу в експериментальній групі, на відміну від контрольної, виявилися статистично значущими, що підтверджує результативність моделі і методики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

Отже, аналізуючи одержані дані, дійшли висновку, що впровадження моделі сприяло розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

Матеріали другого розділу дисертації висвітлено в публікаціях автора [52].

## ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в розробці, науковому обґрунтуванні моделі, методики та педагогічних умов розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін.

1. Визначено сутність поняття «естетичні оцінні судження майбутніх учителів початкової школи» як здатність оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини, що передбачає наявність у студентів сформованих естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу як продуктів мистецької освіченості студентів, специфічний спосіб вираження власного бачення прекрасного. Доведено, що розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи – це процес набуття ними необхідних знань, умінь і навичок оцінювати красу мистецьких творів, природних об'єктів та явищ, продуктів діяльності людини, сформованість професійно значущих якостей, естетичних почуттів, смаків і мистецького ідеалу в межах вивчення дисциплін мистецького спрямування. Естетичне середовище визначено як поєднання естетичного наповнення навчальних приміщень, естетизації викладання навчальних дисциплін і взаємин учасників навчально-виховного процесу, що є запорукою підвищення рівня естетичної культури майбутніх учителів початкової школи. Щодо інтеграції мистецьких дисциплін, то її розглянуто як узгодження у процесі професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи навчального матеріалу предметів мистецького циклу, спрямованого на поглиблення естетичних знань, умінь і навичок, що сприятиме розвитку естетичних оцінних суджень студентів. Оцінно-естетичну діяльність майбутніх учителів початкової школи інтерпретуємо як діяльність студентів, що спрямована на формування вмінь розуміти твори мистецтва, правильно їх інтерпретувати й оцінювати, усвідомлювати красу мистецьких творів, природних об'єктів і явищ, продуктів діяльності людини.

Поняття «інтерпретаційні вміння» тлумачимо як аналітичну і виконавську роботу студентів із мистецьким твором, під час якої вони висловлюють свої судження, доводять їх істинність, це дозволяє правильно передавати задум митця, який він відтворив у мистецькому творі.

2. Визначено структуру естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, що містить три взаємопов'язані компоненти (когнітивний, естетичний, аналітичний), критерії та показники їх сформованості: знаннєвий (обізнаність з естетичними цінностями, з естетичним ідеалом, із різноплановістю мистецьких жанрів), естетично-чуттєвий (естетичне сприймання, естетичні почуття, естетичний смак), оцінно-аналітичний (уміння оцінювати твори мистецтва, самооцінка та взаємооцінка естетичної діяльності, інтерпретаційні вміння), якісні характеристики рівнів зазначеного феномена (достатній, базовий, низький).

3. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін, а саме: створення естетичного середовища вищого навчального закладу; забезпечення інтеграції дисциплін мистецького спрямування в розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи; залучення студентів до активної оцінно-естетичної діяльності.

4. Розроблено й експериментально перевірено модель розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи, що обіймає такі етапи: пізнавально-мистецький, продуктивний, практико-зорієнтований та методику розвитку досліджуваного феномена.

Пізнавально-мистецький етап передбачав набуття майбутніми вчителями необхідних знань щодо розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи впродовж вивчення мистецьких дисциплін. Формами і методами реалізації педагогічних умов виступили лекції, семінари, диспути, дискусії, міні-лекції, диспути, ділові та рольові ігри. На продуктивному етапі здійснювалося формування практичних умінь

щодо висловлювання естетичних оцінних суджень, відпрацювання їх під час спецкурсу «Розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи» у процесі різноманітних тренінгів, ділових і рольових ігор, аналізу мистецьких творів тощо. Практико-зорієнтований етап передбачав застосування студентами здобутих знань, умінь і навичок безпосередньо в умовах контакту з творами мистецтва під час позааудиторних видів роботи, в ході виконання індивідуальних навчально-дослідницьких завдань тощо.

Впровадження моделі і методики розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи призвело до значних позитивних змін у респондентів експериментальної групи: достатнього рівня розвитку досліджуваного феномена досягли 40% майбутніх учителів (було 18,1%), на базовому рівні зафіксували 51,3% студентів (було 41%), низький рівень виявили 8,7% майбутніх учителів (було 40,9%).

Проведене дослідження не висвітлює всіх аспектів проблеми розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення мистецьких дисциплін. До перспективних напрямів подальших наукових досліджень віднесено створення і впровадження розширених інтегрованих курсів із розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи у зміст вищої педагогічної освіти, розробку системи методів самооцінки естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи та науково-методичних порад щодо самостійної роботи над їх розвитком.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллина О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования / О. А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1990. – 141 с.
2. Авраменко К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956-1996 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Квітослава Богданівна Авраменко. – К., 2002. – 216 с.
3. Апресян Г. З. Эстетическое сознание. Объективные и субъективные факторы его формирования / Грант Захарович Апресян // Эстетическое сознание и процесс его формирования [А. Я. Зись, Н. И. Киященко, Ф. Д. Кондратенко, Н. Л. Лейзеров, Л. П. Печко / Интфилософии АН СССР]; отв. ред.: Н.И.Киященко, Н. Л.Лейзеров. – М. : Искусство, 1981. – С. 29-51.
4. Арябкина И. В. Формирование эстетического отношения к действительности / И.В.Арябкина // Искусство и образование : науч.-метод. журн. – 2006. – №6. – С.90-103.
5. Афасижев М. Н. Эстетические потребности человека / Марат Нурбиевич Афасижев. – М. : Знание, 1979. – 160 с.
6. Ашманис М. Г. Мироззрение и условия его формирования / Микелис Георгиевич Ашманис. – Рига : Зинатне, 1977. – 118 с.
7. Бабенко Т. В. Формування естетичного смаку у студентів вищих навчальних закладів засобами іноземних мов : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Т. В. Бабенко. – Житомир, 2006. – 20 с.
8. Балан Э. С. Роль инсценирования и драматизации в литературном образовании школьников [Текст] / Э.С. Балан, Н.Н. Иванов // Ярославский педагогический вестник. № 3 (60) – 2009: Серия «Гуманитарные науки»: научный журнал. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ, 2009. – С.47 – 50.

9. Бахтин М. М. Философская культура XX века / М. М. Бахтин. – СПб. 1991. – Вып. 1. – 128 с.
10. Бережнова Е.В., Краевский В.В. Исследования в области образования: проблемы управления качеством: монография [Текст] / Е. В. Бережнова, В.В. Краевский. – Москва, РАО, 2007. – 150 с.
11. Берестенко О. Г. Особливості формування музично-естетичних смаків студентської молоді в педагогічному університеті // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. 5 – 7 квітня 2007. Вип. 3, Ч. 2. – Ялта: КГГУ, 2007. – С. 194 – 200.
12. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності : навч. пос. / І. Д. Бех. – К. : Академвидав, 2009. – 248 с. – (Серія «Альма-матер»).
13. Бизюкова И. В. Теоретические основы оценки работников управления производством / И. В.Бизюкова // Материалы семинара «Оценка деятельности и материальное стимулирование труда ИТР и служащих». – М.: МДНТП им. Ф. Э. Дзержинского, 1978. – 121 с.
14. Бичков В. В. Эстетика: підручник для вузів . – М.: «Академічний проект», 2005 . – 426 с.
15. Бібік Н. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти / Н. Бібік //Початкова школа. – 2010. – № 9 – С. 1–4.
16. Біда О. А. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх учителів до здійснення природознавчої освіти: дис...доктора пед..наук: 13.00.04 / О.А.Біда. – К, 2003. – 492 с.
17. Бітаєв В. А. Эстетичне виховання і гуманізація особи. – К. 2003. – С. 196.
18. Богуш А. М. Принципи модернізації освіти у ХХІ столітті / А. М. Богуш // Освіта : всеукр. громад.-політ. тижн. – 1999. – № 4. – С.13-19.
19. Бондар В. І. Дидактика: підруч. для студентів вищих педагогічних навчальних закладів / В. І. Бондар. - К.: Либідь, 2005. – 264 с.
20. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. – Ростов – на – Дону, 2000. – 352 с.

21. Борев Ю. Б. Эстетика / Юрий Борисович Борев. – [4-е изд., доп.]. – М. : Политиздат, 1988. – 496 с.
22. Борецкий Р. А. Информационные жанры телевидения. – М., 1960.
23. Бочкарев Л. Л. Психология музыкальной деятельности. – М. : Изд. дом «Классика – XXI», 2008. – 352 с.
24. Буров А. И. Эстетика : проблемы и споры. Методол. основы дискуссий в эстетике / Александр Иванович Буров. – М. : Искусство, 1975. – 175 с.
25. Бутенко В. Г. Формування естетичного світогляду особистості як пріоритетне завдання сучасної освітньо-виховної практики / В. Г. Бутенко // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. пр. – Випуск 20 : Педагогічні науки. – Том 2 / [за заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти]. – Миколаїв : МДУ, 2008. – С. 40-45.
26. Бутенко В. Г. Формирование эстетических оценок у учащихся старшего школьного возраста : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / В. Г. Бутенко. – Киев, 1980. – 28 с.
27. Васильковська К. М. Формування художнього світогляду майбутнього вчителя музики в процесі вивчення музично-історичних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія та методика навчання музики і музичного виховання ” / К. М. Васильківська. – Київ, 2006. – 20 с.
28. Везумська О. М. Естетичний розвиток учнів початкових класів / О. М. Везумська // Таврійський вісник освіти. – 2011. - № 4 (36). – С. 109-116.
29. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2001. – 1440 с.
30. Веровська О. Л. Про визначення поняття «оцінне судження» як психолого-педагогічної категорії / О. Л. Веровська // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Запоріжжя : ЗОІППО, 2008. – С. 108-111.

31. Виготський Л. С. Психологія мистецтва / Лев Семенович Выготский : [вступ. стаття А. Н. Леонтьев; ред. З. Фиалковский]. – СПб. : Азбука, 2000. – 416 с. – («ACADEMIA»).
32. Виникнення та розвиток театру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL : [http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/teacher/philosophy/inf\\_andrievska/українська/наукові%20інтереси/виникнення%20та%20розвиток%20театру.htm](http://intranet.tdmu.edu.ua/data/kafedra/teacher/philosophy/inf_andrievska/українська/наукові%20інтереси/виникнення%20та%20розвиток%20театру.htm). – Назва з екрану.
33. Віппер Б. Р. Введення в історичне вивчення мистецтва. М., Образотворче мистецтво, 2005.
34. Воеводин А. П. Регулятивна функція естетического / А. П. Воеводин // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2004. – Вип. 4. – С. 5–10.
35. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010100 „Початкове навчання” / За заг. ред. акад. АПН України В. І. Бондаря – К., 2006. – 140 с.
36. Ганнусенко Н. Етнохудожнє виховання школярів у позаурочний час. Методичні рекомендації / Н. Ганнусенко. – К.: ТОВ “ХІК”, 2004. – 28 с.
37. Гегель Г. Энциклопедия философских наук. Наука логики. – М.: 1975. – Т.7. – С.124.
38. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : [метод. пос.] / Зінаїда Василівна Гіптерс. – Львів : Каменярь, 1998. – 144 с.
39. Гітун Н. І. Естетичне світопереживання в життєдіяльності людини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. 09.00.08 „Естетика” / Н. І. Гітун. – Київ, 1999. – 18 с.
40. Глузман Н. А. Методико-математична компетентність майбутніх учителів початкових класів : [монографія] / Н. А. Глузман // – К. : ВИЩА ШКОЛА–XXI, 2010. – 407 с.
41. Гоголь Н. В. Формування у молодших школярів естетичної оцінки художнього твору на уроках читання : автореф. дис. на здобуття наук.



ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 „Теорія і методика навчання (українська література)” / Н. В. Гоголь.– Київ, 2004. – 20 с.

42. Гольдентрихт С. С. Специфика эстетического сознания / Семен Семенович Гольдентрихт, Марк Пейсахович Гальперин.– М. : Высшая школа, 1974. – 103 с.

43. Гонтаровська Н. Б. Концепція культурологічного розвитку Дніпропетровська / Н. Б. Гонтаровська // Мистецтво та освіта. – 2001. – № 3. – С.36-46.

44. Гончаренко Л. П. Розвиток естетичних смаків майбутніх учителів засобами сучасної інструментальної музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / Л. П. Гончаренко. – Кривий Ріг, 2002. – 20 с.

45. Гончаренко М. В. Художественное в эстетике и в искусстве. – К.: Просвещение, 1990. – 249с. Ушинський К.Д. Вибрані твори у 2т.- К.: Педагогіка, 1976. - Т.1.- 124с.

46. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / автор-укл. С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.

47. Гончаренко Ю. В. Діагностика стану естетичного розвитку молодших школярів в процесі хореографічної діяльності / Ю. В. Гончаренко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. праць – Спеціальний випуск: Мистецько-педагогічна освіта (теорія, методи, технології) / Гол. ред. В. К. Буряк та ін. – Кривий Ріг: КДПУ, 2006.– № 16. – Ч. 1. – С. 122–134.

48. Горинь В. І. Специфіка формування і структура естетичної свідомості / В. І. Горинь // Естетична свідомість і мистецтво соціалістичного реалізму / [В. І. Горинь, Н. Я. Горбач, М. С. Гурладі та ін.] – К. : Наукова думка, 1981. – С. 7-40.

49. Горщенко Ю. А. Вплив різних засобів мистецтва на формування оцінно-естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи / Ю. А. Горщенко // Науковий вісник ПНПУ імені К. Д. Ушинського: зб. наук.

пр. – Одеса : Вид-во ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2014. – Спецвипуск – С. 81–89.

50. Горщенко Ю. А. Методичні орієнтири реалізації майбутніми вчителями педагогічного аналізу й оцінювання творів мистецтва / Ю. А. Горщенко // Проблеми сучасного педагогічного образования. Сер.: Педагогика и психология. – сб. статей: – Ялта: РИО КГУ, 2014. – Вип. 46. – Ч. 4. – С.75-80.

51. Горщенко Ю. А. Формування оцінно-естетичних суджень у майбутніх учителів початкової школи в навчальному процесі вищої школи / Ю. А. Горщенко // Наука і освіта: зб. наук. пр. – Одеса, 2014. – № 7. – С. 67–71.

52. Горщенко Ю. А. Педагогічні умови розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи / Ю. А. Горщенко // Вісник Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. М. Шейка. – Х. : ХДАК, 2015. – Вип. 46. –С. 157–165.

53. Горщенко Ю. А. Формування оцінно-естетичних суджень у майбутніх учителів початкової школи в умовах підготовки у ВНЗ / Ю. А. Горщенко // Наука і освіта. – Одеса, 2014. – № 6. – С.177-180.

54. Горщенко Ю. А. Формування оцінно-естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи як педагогічна проблема / Ю. А. Горщенко // Гірська школа Українських Карпат. – Івано-Франківськ :В-во ПНУ імені Василя Стефанника, 2014. – № 11 – С.76-78

55. Горщенко Ю. А. До питання визначення оцінно-естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи / Ю. А. Горщенко // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр.– Кривий Ріг, за ред. З. П. Бакум, 2014. – № 42 – С. 148–156

56. Горщенко Ю. А. Формування оцінно-естетичних суджень студентів у процесі професійної підготовки в умовах вищої школи / Ю. А. Горщенко // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла

Тичини / [ред. кол.: Побірченко Н. С. (гол. ред.) та ін.]. – Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. – Випуск 10. – Частина 2. – С. 132-137

57. Горщенко Ю. А. Формування оцінно-естетичних суджень студентів у процесі професійної підготовки в умовах вищої школи / Ю.А. Горщенко // Основні напрямки підготовки сучасного вчителя: глобалізація, стандартизація, інтеграція : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2014–С.81-82

58. Горщенко Ю. А. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до формування оцінно-естетичних суджень засобами мистецтва / Ю.А. Горщенко // Соціально-педагогічна діяльність у сфері дозвілля: проблеми та перспективи : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю ХДАК, 6 листопада 2014 р., / Під ред. проф. А. Рижанової та ін. – Х. : ХДАК, 2014. – С. 115-116

59. Горщенко Ю. А. До питання визначення оцінно-естетичних суджень майбутніх учителів початкової школи / Ю. А. Горщенко // Підвищення якості освіти в професійній підготовці майбутніх вчителів : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Кривий Ріг, 2-3 жовтня 2014 р.) / гол. ред. Бакум З. П. – Кривий ріг – № 28 (241).– С. 77–78.

60. Дем'янчук О. Н. Художньо-естетичний інтерес як психолого-педагогічна проблема / О. Н. Дем'янчук // Проблеми художньо-естетичної освіти та виховання учнівської і студентської молоді в умовах національного відродження : монографія. – Луцьк : Ред.-вид. відд. „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – С. 7-26.

61. Демченко І. Творчий розвиток школярів засобами образотворчого мистецтва // Рідна школа. – 2002. – №6. – С. 62-64

62. Джидарьян И. А. Эстетическая потребность / Инна Аршавировна Джидарьян. – М.: Наука, 1976. – 191 с.

63. Долинський Б. Т. Професійна готовність майбутнього вчителя як педагогічна проблема / Б. Т. Долинський // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету

ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2006. – №1-2. – С. 50-58.

64. Електронний ресурс – Режим доступу : URL : – <http://shpo.re/works?w=35>

65. Електронний ресурс – Режим доступу : URL :  
[:http://artrenewal.org/pages/faq.php](http://artrenewal.org/pages/faq.php).

66. Електронний ресурс – Режим доступу : URL : [http://all-art.do.am/publ/klassifikacija\\_iskusstva/11-1-0-109](http://all-art.do.am/publ/klassifikacija_iskusstva/11-1-0-109)

67. Електронний ресурс – Режим доступу : URL : <http://faukr.ru/mistectvo-ta-rozvagi/100060-vidi-teatriv-vidi-i-zhanri-teatralnogo-mistectva.html>

68. Електронний ресурс – Режим доступу : URL : <http://www.referun.com/n/razvitie-tvorcheskoj-aktivnosti-starsheklassnikov-v-profilnom-hudozhestvenno-esteticheskom-obrazovanii#ixzz3h00DJ2IA>

69. Естетика: Підручник / Л. Т. Левчук, Д. Ю. Кучерюк, В. І. Панченко; За заг. ред. Л. Т. Левчук. – К.: Вища шк., 2000. – 399 с.

70. Закон від 14.12.2010 р. № 2778-VI «Про культуру».

71. Закон України “Про вищу освіту” № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :[www.gdo.kiev.ua/files/2002/o8/327](http://www.gdo.kiev.ua/files/2002/o8/327). – Назва з екрану.

72. Зелена І.О. Формування естетичного світогляду майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу / І. О. Зелена // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського : зб. наук. пр. – Одеса, 2010. – № 3-4. – С. 97-103.

73. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості // Мистецтво у розвитку особистості : монографія / [за ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало]. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 14-36.

74. Зязюн І.А. Філософія освіти: парадигми і технології // Педагогічні новації столичної освіти : теорія і практика. – К., 2001, – С. 7-20.

75. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії:[монографія] / І.А.Зязюн. – Черкаси: Вид.від. ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2007. - 608 с.

76. Иконников А. Искусство, среда, время / А. Иконников. – М.: Сов. худ., 1985 – 335с.
77. Ильенков Э.В. Философия и культура. – М., 1991. – С. 263.
78. Иванова О. І. Естетичне середовище як складова частина виховного процесу студентів класичного університету / О. І. Иванова // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : [збірник наукових праць]. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля. – № 2 (25). – 2008. – С. 83–96.
79. Ігнатович О. Г. Формування художньо-естетичного смаку підлітків у процесі літературно-творчої діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / О. Г. Ігнатович. – Луганськ, 2000. – 24 с.
80. Кабалевский Д. Б. Прекрасное пробуждает доброе / Дмитрий Борисович Кабалевский. – М. : Педагогика, 1973. – 336 с.
81. Каган М. С. Эстетика как философская наука / Моисей Самойлович Каган. – Санкт-Петербург, ТОО ТК «Петрополис», 1997. – 544 с.
82. Кадченко Л. П. Формирование готовности студентов педвуза к профессиональной деятельности средствами иностранного языка: дисс. канд. пед. наук / Л.П. Кадченко. – Харьков, 1992. – 173 с.
83. Калашник Н. Г. Естетичні смаки : їх формування/ Наталія Григорівна Калашник. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 344 с.
84. Кан-Калик В А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. – М. : Просвещение, 1987. – 190 с.
85. Кант І. Естетика / І. Кант ; [Пер. з нім. Б. Гавришкова]. – Львів : Аверс, 2007. – 360 с.].
86. Карпинська Л. О. Формування професійної майстерності майбутніх учителів у системі вищої педагогічної освіти Канади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. О. Карпинська. – О., 2005. – 221с.
87. Карпова Э. Э. Качество профессиональной деятельности учителя: Теория и практика. – Одесса: ОГПИ, 1993. – 123с.

88. Каташова О.А. Створення умов для розкриття творчого потенціалу дитини в межах освітнього середовища сучасного ліцею / А.І. Каташов, О.А. Каташова // Освіта Донбасу. – 2003. – № 1 (96). – С. 67–72.
89. Корінний М. М., Шевченко В. Ф. Короткий енциклопедичний словник з культури / Відп. ред. В. Ф. Шевченко, автори: М.М. Корінний, В.Ф. Шевченко. – К.: Україна, 2012. – 384 с.
90. Кичук Н. В. Формирование творческой личности учителя в процессе вузовской профессиональной подготовки: дис... д-ра пед. н.: 13.00.01 / Кичук Надежда Васильевна. – К., 1993. – 386 с.
91. Киященко Н. И. Эстетические эмоции, переживания, чувства / Николай Иванович Киященко, Николай Леонидович Лейзеров // Эстетическое сознание и процесс его формирования. – М. : Искусство, 1981. – С. 96-118.
92. Кловак Г. Т. Підготовка майбутнього вчителя-дослідника: теорія і практика: Монографія / Г. Т. Кловак . – К.: Науковий світ, 2004. – 317 с.
93. Коваль Л. В. Професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи: технологічна складова : [моногр.] / Л. В. Коваль.– Донецьк : Юго-Восток, 2009. —375 с.
94. Ковальов В. П. Формирование профессиональной готовности учителя начальных классов к работе в малокомплектной сельской школе: дисс. докт. пед. наук / В. П. Ковалев // – Чебоксары, 1998. – 391 с.
95. Коган Л. Н. Художественный вкус. Опыт конкретно-социологического исследования / Лев Наумович Коган. – М.,1966. – 213с.
96. Кокоткина О. Формирование личности ребенка в процессе ознакомления с искусством // Дошкольное воспитание. – 2004. – № 2. – С. 14-
97. Колесник М. І. Про естетичні здібності людини / Микола Ілліч Колесник. – К. : Мистецтво, 1966. – 114 с.
98. Командышко Е. Эффективность факторов школьной среды в эстетико-творческом развитии / Е. Командышко // Межвуз. сб. научн. тр. –

М.- Луганск: Ин-т худ. образования РАО; Луганский гос. пед. ун-т им.Т.Шевченко, 2000. – С.88-97.

99. Комар О. А. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до застосування інтерактивних технологій. Теоретико-методичні аспекти. Монографія / О. А. Комар - Умань: РВЦ «Софія», 2008. - 332 с.

100. Комарова А. И. Эстетическое воспитание студентов / Алина Ивановна Комарова. – Л. : Вища школа, 1984. – 160 с.

101. Конопко О. Перші кроки до мистецтва // Початкова школа. – 2000. – №3. – С. 25-28.

102. Королева Г. И. Система эстетической подготовки студентов в высших учебных заведениях / Галина Ивановна Королева, Галина Александровна Петрова. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1984. – 182с.

103. Корыхалова Н. П. Интерпретация музыки: Теоретические проблемы музыкального восприятия и критический анализ их разработки в современной буржуазной эстетике / Н. П. Корыхалова – Л.: Музыка, 1979. – 206с.

104. Косило Е. Е. Структурний аналіз формування комунікативної компетентності у студентів вищихучебних заведень / Е. Е. Косило // Інновації. – К., 2003. – № 3. – С. 75–85

105. Косяк Л. І. Дидактичні умови формування естетичних інтересів старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 „Теорія навчання” / Л. І. Косяк. – Кривий Ріг, 2000. – 20 с.

106. Котляревская Е. И. Вариативный потенциал музыкального произведения: культурологический аспект интерпретирования: Дис. – канд. искусствоведения. – К., 1998. – 180с.

107. Краткий психологический словарь / Ред.-сост. Л. А. Карпенко; Под общ.ред. А. П. Петровского, М. Г. Ярошевского. – Ростов-на-Дону: «Фенікс», 1998. – 512 с.

108. Краткий словарь по философии / Под ред. И. В. Блауберга, И. К. Пантина. – [4-е изд.]. – М.: Политиздат, 1982. – 381 с.

109. Кременцова О. В. Из опыта эстетического образования и воспитания будущих учителей / О. В. Кременцова // Советская педагогика : науч.-теор. журн. – №10. – 1976. – С.57-65.
110. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / Василь Григорович Кремень. – [2-е вид.]. – К. : Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.
111. Крылова Н. Б. Эстетическое отношение. Содержание и функции / Н. Б. Крылова. – М. : Знание, 1980. – 64 с.].
112. Кубланов Б. Г. Эстетическое чувство и искусство / Борис Григорьевич Кубланов. – М., 1956. – 62с.
113. Курлянд З. Н. Особливості конструювання виховного середовища ВНЗ / З. Н. Курлянд // Революція в університетській освіті : глобалізація та індивідуалізація – погляд у майбутнє : матеріали міжнар. симпозіуму, (Одеса, 25-30 травня 2007 р.). – Одеса-Стамбул : ПДПУ імені К.Д.Ушинського, 2007. – С. 45-48.
114. Курлянд З. Н. Формирование учителя – мастера в контексте становления его позитивной Я-концепции / З. Н. Курлянд // Проблеми педагогіки вищої школи. Збірник праць, вип. 1. – Одеса, ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2003.- С -3-5.
115. Кутузова Г. І. Естетична самоосвіта студентів гуманітарних факультетів / Галина Іванівна Кутузова // Мистецтво та освіта. – № 3. – 1998. – С. 41-44.
116. Кушаев П. А. Основы эстетического воспитания. – М.: Педагогика, 1985. Наконечна О. П. Про роль естетичного в сучасній культурі // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: Вип. 4-5: 3б. наук. праць: У 2- х ч. – Ч. II. – К.: Вища школа, 2000
117. Лагутенко О. А. Graphiein графіки. Нариси з історії української графіки ХХ століття. – К. Грані-Т, 2007. – 168 с.
118. Лармин О. В. Эстетический идеал и современность / Олег Владимирович Лармин. – М.: Изд-во МГУ, 1968. – 130с.



119. Лебедева А. В. Естетичний розвиток творчої особистості в соціокультурному середовищі / А. В. Лебедева // Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. праць. – К. : Вид-во ВД “ЕКМО”, 2010. – Вип. 3. – Ч. 1. – С. 232–236.
120. Левчук Л. Т. Основи естетики / Лариса Тимофіївна Левчук, Олена Ігорівна Оніщенко. – К.: Вища шк., 2000. – 271с.
121. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / Алексей Николаевич Леонтьев. – 2-е изд. – М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
122. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / М. П. Лещенко. – [2-е вид., доп.]. – Київ, 1996. – 192 с.
123. Лозовий В. О. / Эстетика: Навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В.О. Лозовой та ін.; За ред. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 208 с. – Бібліогр.: с. 202–205.
124. Лосев А. Ф. История эстетических категорий / Алексей Федорович Лосев, Вячеслав Павлович Шестаков. – М.: Искусство, 1965. – 376 с.
125. Лутошкин А. Н. Как вести за собой / А. Н. Лутошкин. – М., 1986. – 208 с.
126. Лучшева Л. М. Интерпретация и идентификация эмоциональных состояний по голосу (на примере педагогов): дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / Лучшева Людмила Михайловна. – Новосибирск, 2010. – 318 с.
127. Ляудис В. Я. Продуктивная совместная деятельность учителя с учениками как метод формирования личности / В. Я. Ляудис // Активные методы обучения педагогическому общению и его оптимизации / Под ред. В. Я. Ляудиса. – М., 1984. – С.64-73.
128. Ляшенко О. Д. Художня інтерпретація творів мистецтв в теорії та практиці наукового аналізу / О. Д. Ляшенко // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – Випуск 2. К., Київ. ун. ім. Б. Грінченка, 2011. – С.58 – 63.

129. Маркарян Э. С. Теория культуры и современной науки. / Э. С. Маркарян. – М.: Мысль, 1983.–284 с.
130. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М., 1993. –87 с.
131. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Л.Масол // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України, 2004. – № 10. – С.2-29.
132. Масол Л. Реформування змісту шкільної мистецької освіти та системи оцінювання результатів навчання учнів / Л. Масол // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – Одеса, 2002. – Спецвипуск. – С. 66.
133. Масюк О. М. Оціночні процеси як самостійний феномен учіння // Педагогіка та психологія: Зб. наук. пр. – Харків: ХДПУ, 2001. – Вип. 19. – С.145-148.
134. Маца И. Л. Про эстетический вкус / Иван Людвигович Маца. – М.: Молодая гвардия, 1963. – 104с.
135. Медушевский В. В. Интонационная форма музыки. – М. : Композитор, 1993. – 268 с.
136. Мезенцев П. А. Эстетическое восприятие / Петр Андреевич Мезенцев. – Кишинев :Госиздат Молдавии, 1958. – 167 с.
137. Мейлах Б. С. Процесс творчества и художественное восприятие. – М.: Просвещение, 1985. – 318 с.
138. Мельничук С. Г. Формування естетичної культури майбутніх учителів / С. Г. Мельничук // Мистецтво та освіта : наук.-метод. журн. – 2004. – № 3. – С. 4-5.
139. Мильцова В. Ф. Формирование профессиональной компетентности куратора в учреждениях среднего профессионального образования: дис. канд. пед. наук [Текст] / В.Ф. Мильцова. – Челябинск, 2006. – 179 с.

140. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня : теорія і практика / Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське видавництво. – 2002. – 204 с.

141. Миропольська Н. Є. Творча діяльність учнів у мистецькій сфері як складова процесу їх естетичного виховання / Н. Є. Миропольська // Зб. наук. праць Бердянського державного педагогічного університету. – № 2.– Бердянськ : БДПУ, 2006. – С.21-24. – (Серія : Педагогічні науки).

142. Митник О. Я. Підготовка майбутнього вчителя до формування культури мислення молодшого школяра: теорія і практика. Монографія / О. Я. Митник. – Тернопіль: Мандрівець, 2009. – 368 с.

143. Михайлова Л. М. Проблеми виховання естетичної культури старшокласників в системі сучасної освіти //Освіта на Луганщині.-2000.-№ 2.-С.93 –96.

144. Міщук І. М. Компоненти професійно-педагогічної комунікативності учителя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://intkonf.org/mischuk-im-komponenti-profesiyno-pedagogichnoyi-komunikativnosti-vchitelya>. – Назва з екрану.

145. Могилевская И. Педагогический аспект проблемы интерпретации музыкального текста / И. Могилевская // Трансформація музичної освіти: культура та сучасність / Під ред. М. Л. Огрєніча: зб. ст. – Одеса: Астропрінт, 1998. – Ч. 1. – С. 80-85.

146. Монке Олена Станіславівна. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку: Дис... канд. пед. наук: 13.00.02 / Південноукраїнський держ. педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2002. – 232арк.

147. Мороз А. Г. Профессиональная адаптация молодого учителя / А. Г. Мороз. – К.: Либідь, 1998. – 233 с.

148. Мухаметзянова Г. В. Трудовое и эстетическое воспитание студентов/Гузель Валеевна Мухаметзянова, Нина Николаевна Кареева. – Изд-во Казан.ун-та, 1991. – 183,[1]с.

149. Національна державна комплексна програма естетичного виховання : проект / І. А. Зязюн, О. М. Семашко // Рідна школа : наук.пед. журн. – 1995. – № 12. – С. 29-52.
150. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті (Проект). – К. : Шкільний світ, 2001. – 16 с.
151. Некрасова Н.А., Некрасов С.И., Садикова О.Г. Тематический философский словарь: Учебное пособие. – М.: МГУ ПС (МИИТ), 2008. – 164 с.
152. Недялкова К.В. Педагогічні умови інтелектуального розвитку майбутніх учителів математики у процесі фахової підготовки: дис... канд. пед. наук : 13.00.04. / Катерина Василівна Недялкова. – Одеса, 2003. – 218 с.
153. Неменский Б. М. Дидактика глазами художника / Борис Михайлович Неменский // Педагогика : науч.-теор. журн. – 1996. – № 3. – С. 19-24.
154. Нікітчина С. О. Становлення і розвиток системи професійно-педагогічної підготовки вчителів історії в Україні (1917-1991) / С. О. Нікітчина. – Луцьк ; Видавництво ВДУ "Вежа", 1996. – 500 с.
155. Нова історія фотографії / Під ред. Мішеля Фризо. Пер. з франц. – СПб.:Machina; Андрій Спадкоємців, 2008.
156. Новик И. Б. Философские вопросы моделирования психіки / И. Б. Новик. – М.: Наука, 1969. – 174 с.
157. Новикова Л. И. Искусство и эстетическая организация среды повседневной жизни / Л. И. Новикова. – М.: Просвещение, 1983. С. 42-43.
158. Новые ценности образования: культурные модели школ / Ред. серии Н. Б. Крылова, ред. выпуска Р. М. Люснер, Т. В. Анохина, М. М. Князева. – М.: НПИ РАО, 1997. С. 19-22.
159. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: Издательство ИКАР. Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. 2009.

160. Оглоблин К. А. Опережающая стратегия подготовки педагогов физической культуры на основе непрерывного здоровьесформирующего образования: автореф. дис... на соискание учен.степени доктора. пед. наук: специальность 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования (педагогические науки)» / К. А. Оглоблин. – Санкт-Петербург, 2008. – 43 с.

161. Омельченко С. О. Взаємодія соціальних інститутів суспільства у формуванні здорового способу життя дітей та підлітків: [монографія] / С. О. Омельченко. – Луганськ: «Альма-матер», 2007. – 352 с.

162. Орлов А.А. Педагогика: концепция и учебная программа курса для студентов пед. вуза [Текст] / А.А. Орлов. – Тула: Изд-во ТГПУ им. Л. Н. Толстого, 2001. – 34 с.

163. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання : теоретичний і методичний аспекти : [монографія] / О. М. Отич ; за наук. ред. І. А. Зязюна. – Чернівці : Зелена Буковина, 2009. – 752с.

164. Отич О. М. Теорія і практика художньо-естетичного розвитку майбутнього фахівця у системі професійної освіти / О. М. Отич // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 2. – Бердянськ : БДПУ, 2006. – 215 с.

165. Павловский А. Модель создания эстетической среды урок в старшем звене школы // Эстетическая среда и развитие культуры личности (в школе и педвузе): межвуз. сб. научн. тр. – М.- Луганск: Ин-т худ.образования РАО; Луганский гос. пед. ун-т им.Т.Шевченко, 2000. – С.71-78.

166. Падалка Г. М. Естетична спрямованість формування творчих якостей майбутніх педагогів-музикантів / Г. М. Падалка // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Педагогічні науки). – № 2. – Бердянськ : БДПУ, 2006. – 215 с.

167. Падалка Г. М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Г. М. Падалка // Вища і середня педагогічна освіта : наук.-метод. збірн. – 1991. – № 15. – С. 56-59.

168. Пальшкова І. О. Практико-орієнтований підхід у формуванні професійно-педагогічної культури вчителів початкової школи: теоретико-методологічний підхід : [моногр.] / І. О. Пальшкова. – О. : Букаєв Вадим Вікторович, 2008. – 339 с.
169. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. – К.: «Педагогічна думка», 2001. – 516 с.
170. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. М. Бим-Бад; Редкол.: М. Безруких, В. Болотов, Л. Глебова. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
171. Пенчук Е. С. Организационно-педагогические условия функционирования механизма управления профессиональной подготовкой [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://ostu.ru/educ/educ2003/doc50.html>. – Назва з екрана.
172. Петухова Л. Є. Теоретико-методичні засади формування інформативних компетентностей майбутніх учителів початкових класів : дис. доктора пед. наук / Л. Є. Петухова – Херсон, 2009. – 564 с.
173. Печко Л. Основные характеристики эстетико-педагогической среды школы, урока, класса: межвуз. сб. науч. трудов. – М.-Луганск: Ин-т худ. образования РАО Луганский гос. пед. ун-т. им. Т. Шевченко, 2000. – С. 5 - 12.
174. Пехота О. М. Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя : монографія / О. М. Пехота, А. М. Старєва. – Миколаїв : Вид-во "Гліон", 2005. - 272 с.
175. Подласый И. П. Педагогика. Книга 1 / И. П. Подласый. – М. ВЛАДОС, 1999. – 574 с.
176. Подтергера Є. М. Визначення організаційно-педагогічних умов професійної підготовки офіцерів запасу / Є. М. Подтергера // Наука і освіта. – 2005. – № 7-8. – С. 168-173.
177. Посталюк Н. Ю. Творческий стиль деятельности: педагогический аспект / Н. Ю. Посталюк. – Казань: КГУ, 1989. – 205 с.

178. Психологический словарь / [Под общ. ред. Ю. Л. Неймера]. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003 – 640 с.

179. Проців В. І., Кириченко М.А., Щербакова К.В. Образотворче мистецтво. – К.: Рад. шк., 1982. – 158 с. Павлинов П.Я. Каждый может научиться рисовать. – М.: Педагогика, 1966. – 216 с.

180. Радкіна В. Ф. Формування художньо-естетичного смаку як професійної якості майбутнього вчителя : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 „Теорія і методика професійної освіти” / В. Ф. Радкіна. – Одесса, 2004. – 21 с.

181. Реброва Е. Е. К вопросу о мировоззренческой подготовке будущих учителей музыки в вузе / Е. Е. Реброва // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського [ювілейний збірник наукових праць учнів школи професора Р. І. Хмельок]. – Вип. 6-7. – 1998. – С. 93-96.

182. Решетников П. Е. Нетрадиционная технологическая система подготовки учителей : Рождение мастера : [кн. для преподават. высш. и средн. пед. учеб. заведений]/Петр Евдокимович Решетников. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 304 с. – (Педагогическая мастерская).

183. Роганова М. В. Духовний розвиток студентів вищих навчальних закладів / М. В. Роганова // Проблеми освіти : наук. зб. / [кол. авт. – К. : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України]. – 2008. – Вип. 55. – С. 115-120.

184. Родзинський Л. філософія в питаннях і відповідях. навчальний посібник. – М.: Изд-во Институт практической психологии, 2009. – 84 с.

185. Рубцов В. Основы социально-генетической психологии / В.Рубцов. – М.: Изд-во Институт практической психологии, Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 384 с.

186. Рудницкая О. П. Формирование эстетических оценок у студентов педагогических вузов (на материале музыки): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / О. П. Рудницкая. – Киев, 1977. – 25 с..

187. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : [навчальний посібник] / Оксана Петрівна Рудницька.– К., 2002. – 270 с.

188. Рябова О. Б. До проблеми організаційної культури майбутнього вчителя початкових класів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :[http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/Pfto/2009\\_2/files/ped\\_02\\_09\\_Rjabova](http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_2/files/ped_02_09_Rjabova). – Назва з екрана.

189. Савенкова Л. Г. Интегрированный подход к процессу освоения искусства в школе как одно из важных направлений современной художественной педагогики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://vptk.narod.ru/seminar1/savenkova.htm>. – Назва з екрана.

190. Савенкова Л. Интеграция в художественной педагогике ИЗО / Л.Савенкова // Искусство в школе. – 2001. – № 4. – С.4-6.

191. Савош Г. П. Особистісно орієнтоване виховання – нова освітня філософія / Г. П. Савош // Вища освіта України : теор. та наук.-метод. часопис. – 2006. – № 1, додаток. – С. 29-34.

192. Савченко Л. О. Формування готовності студентів до організаторської діяльності в навчальному процесі педагогічної вищої школи / Л. О. Савченко // Наука і освіта. – 2005. – № 7-8. – С.69-70.

193. Савченко О. П. Психолого–педагогічні аспекти організації процесу спілкування у системі «викладач – студент» : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. [ «Викладач і студент : суб'єкт – суб'єктні відносини»], (27-28 листопада) / О. П. Савченко. – Черкаси : Вид. ЧНУ, 2008. – С.176-177.

194. Савченко О. Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Я. Савченко // Початкова школа. –2001. – № 7. – С. 1–4.

195. Сафронов Б. В. Эстетическое сознание и духовный мир личности / Борис Владимирович Сафронов. – М.: Знание,1984. – 96 с.– (Нар.ун-т. Фак. литературы и искусства).

196. Сафронов Б. В. Чувство эстетическое / Борис Владимирович Сафронов // Художественная культура: Понятия, термины: [справочник /



Л. Н. Дорогова, Б. Г. Лукьянов, Г. В. Ражнев и др.] ; сост. Л.Н.Дорогова. – М. : Знание, 1978. – С. 182-185. – (Нар.ун-т. Фак. лит.и искусства).

197. Селевко Г. К. Сучасні освітні технології. Москва, 1998

198. Семенов В. Д. Педагогика среды. – Свердловск, 1980.72 с.

199. Семенов О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів української мови і літератури : [монографія] / Олена Миколаївна Семенов. – Суми: ВВП "Мрія"-1" ТОВ, 2005. – 404 с.

200. Сергунин В. В. Современный цирк. Поиск смыслов / В. В. Сергунин // Процирк. – 2005. – № 5. – С. 66-69.

201. Сериков В. В. Подготовка учителей к профессиональной деятельности в условиях личностной ориентации образования [Текст] / В. В. Сериков // Среднее профессиональное образование. – 2000. – № 7. – С. 5–10.

202. Скатерщиков В. К. Об эстетическом вкусе / В. К. Скатерщиков. – М. : Педагогика, 1974. – 169с., с.150

203. Сковорода Г. С. Твори : [в 2-х т.] / Григорій Савич Сковорода. – Т. 1. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 639 с.

204. Скворцова С. А. Педагогические условия формирования профессиональной компетентности будущих специалистов в процессе профессиональной подготовки / С. А. Скворцова // Вектор науки Тольятинского государственного университета. – Серия «Педагогика, психология». – №1 (4). – 2011. – С. 155 – 158.

205. Сластенин В. А. Учитель в инновационных образовательных процессах / В. А. Сластенин // Известия Российской Академии образования. – 2000. - № 3. – С.73 – 79.

206. Словарь по профориентации и психологической поддержке. – Кемеровский областной центр профессиональной ориентации молодежи и психологической поддержки населения, Томский центр профессиональной ориентации. Н. Е. Дружинин. 2003.

207. Словник літературознавчих термінів. Електронний ресурс – Режим доступу : URL <http://www.ukrlib.com.ua/encycl/slovnyk/index.php>. – Назва з екрану.
208. Смирнов В. И. Среда и ее роль в формировании и социализации личности / В. И. Смирнов. – М.: Просвещение, 1999. – С. 207-208.
209. Смолкин А. М. Методы активного обучения: [науч.-метод. пособие] / А. М. Смолкин – М. : Высш. шк., 1991. – 176 с
210. Сова М. Філософсько-культурологічні основи інтеграції знань / М. Сова // Рідна школа. – 2002. – № 5. – С. 33-36.
211. Советский энциклопедический словарь/ Под ред.. А. М. Прохорова. – М.: Советская энциклопедия, 1984. – 1599 с.
212. Современный словарь иностранных слов. – М. : Иностранная литература, 1993. – 606 с.
213. Современный словарь по педагогике, автор – составитель Рапацевич Е. С., М. : Современное слово, 2001. –564с.
214. Соловьева Ю. П. Проблемы формирования эстетической культуры личности [Электронный ресурс] / Ю. П. Соловьева // Воспитание. Личность. Профессия : науч.-метод. и публицист. журн. – 2006. – № 6. – Режим доступа к журналу : <http://www.ripo.unibel.by/cvr/vlp/06/show.php?art=2&auth=solovieva>
215. Справочник практического психолога / Под ред. Конюхова Н. И., – Воронеж: Издательство НПО «МодЕско», 1996. – 224 с.
216. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / Александр Георгиевич Спиркин. – М. : Политиздат, 1972. – 303 с.
217. Стасюк В. Д. Педагогічні умови професійної підготовки майбутніх економістів у комплексі «школа – вищий заклад освіти»: дис...канд. пед.наук : 13.00.04 / Варвара Дмитрівна Стасюк. – Одеса, 2003. – 291 с.
218. Столович Л. Н. Природа эстетической ценности / Леонид Наумович Столович. – М. : Политиздат, 1972. – 271 с.

219. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976. – Т. 1. : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. – 1976. – 654 с.

220. Тараскина Г. Модель влияния эстетической среды школы на личность ребёнка: межвуз. сб. научн. тр. – М. – Луганськ: Ин-т худ. образования РАО Луганский гос. пед. ун-т. им. Т. Шевченко, 2000. – С. 36-45.

221. Телегина Н. О. Методика развития умений художественной интерпретации музыкальных произведений у студентов вузов искусств в процессе фортепианной подготовки // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5

222. Тулупов В. Дизайн периодических изданий: учебник для студ. вузов, обуч. по спец. 030601 – Журналистика. / В. Тулупов. – СПб. : Михайлов, 2006. – 224 с. – (Библиотека профессионального журналиста).

223. Тюрікова О. М. Єдине культуротворче середовище загальноосвітньої школи у науково-педагогічному ракурсі: зб. наук. пр. [«Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді»]. – Вип. 6. – Кн. 1. – Київ – Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. – С. 294-297.

224. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. / Редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – [2-ге вид.]. – К.: Голов.ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с.

225. Уманский Л. И. Психология организаторской деятельности школьников / Л. И. Уманский. – М.: «Просвещение», 1980. – 160 с.

226. Управление организацией: [учебник] / Под ред. А. Поршнева, З. Румянцевой, Н. Соломатина – М.: ИНФРА, 1999. – 669 с.

227. Ухов О. С. Естетичний ідеал у системі метакатегорій естетики і проблема формування естетичної свідомості / О. С. Ухов // Інтелект. Особистість. Цивілізація: зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. / Гол. ред. О.О. Шубін. – Донецьк: ДонНУЕТ ім. Туган-Барановського, 2008. – Вип.6. – С. 64–71.

228. Ушинский К. Д. Серия: Педагогика детства. – М.: Изд-во Карапуз, 2000. – 256 с.
229. Философский словарь / Под ред. И. Фролова. - М.: Политиздат, 1987. – 590 с.
230. Хагер Н. Этапы формирования моделей. // Эксперимент. Модель. Теория. – М., 1982. – С. 128-135.
231. Хальдун Бані Ісса. Роль мистецтва у вихованні у студентської молоді естетичної картини світу// Вісник ЛДПУ імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. - №11(55), 2002. - С.92-95.
232. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів :[моногр.] / Л. О. Хомич. — К. : Магістр S, 1998. — 200 с.
233. Хомич Л. О. Система психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Лідія Олексіївна Хомич. – К., 1999. – 408 с.
234. Хоружа Л. Л. Теоретичні засади формування етичної компетентності майбутніх учителів початкових класів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Людмила Леонідівна Хоружа ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 2004. – 45 с.
235. Хрестоматия по истории философии (русская философия) [Текст] / Л. А. Микешина. В 3 ч. – М.: ВЛАДОС, 2001. – Ч. 3. – 672 с.
236. Чапайкин В. В. Развитие аутопсихологической компетентности в организаторской деятельности у офицеров – слушателей учреждений дополнительного профессионального образования: автореф. дис.. на соискание ученой степени канд..пед.н.: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. В. Чапайкин. – Саратов, 2006. – 23 с.
237. Чернышевский Н. Г. Избранные эстетические произведения / Н. Г. Чернышевский ; авт. вступ. ст. и коммент. У. А. Гуральник. – М. : Искусство, 1974. – 550 с., с. 233
238. Шангина Е. Ф. Тренинг актерских и режиссерских способностей :методические рекомендации для самостоятельных театральных коллективов

[Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL :<http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/7045>. – Назва з екрана.

239. Шапошникова І. М. Модульний підхід до системи проектування і здійснення підготовки вчителя початкової школи/ І. М. Шапошникова // Наукові записки: зб. наук. ст. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. – К.: НПУ, 2004. - Вип. 55: Педагогічні та історичні науки. – С. 187-194.

240. Шариков Д. І Теорія, історія та практика сучасної хореографії. Генезис і класифікація сучасної хореографії – напрями, стилі, види. Словник: монографія / Д. І. Шариков– К.: КиМУ, 2010. – 208 с.

241. Шwirка В. М. Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва : автореф. дис.. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – «Теорія і методика професійної освіти» / В. М. Шwirка. – Луганськ, 2003. – 20 с.

242. Шевнюк О. Л. Культурологічна освіта майбутнього вчителя: теорія і практика : [монографія] / Олена Леонідівна Шевнюк. – Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003. – 232 с.

243. Шевченко Г. П. Естетичне виховання студентської молоді засобами мистецтва на сучасному етапі / Г. П. Шевченко // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. (Вип. 2(25). – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2008. – С. 7-12.

244. Шинкарук В. И. Духовная культура – человек – искусство / Владимир Илларионович Шинкарук // Искусство в мире духовной культуры. – К. : Наукова думка, 1985. – С. 9-29.

245. Шенделева С. В. Подготовка будущих учителей к формированию культуры здоровья школьников в педагогических вузах России (1918 – конец 90-х гг. XX в.): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: специальность 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / С. В. Шенделева. – Чита, 2008. – 22 с.

246. Шмідт І. М. Розмови про скульптуру. М., Мистецтво, 2003

247. Щербо А. Б. Красота воспитывает человека / А. Б. Щербо, Д. Н. Джола. – К.: Радянська школа, 1989. – 134 с.
248. Юлдашев Л. Г. Эстетическое чувство и произведение искусства / Лекал Гарифович Юлдашев. – М.: Мысль, 1969. – 183 с.
249. Юлпатов Е. Ю. Диалог в практике вузовского обучения специальным дисциплинам будущих дирижеров хора : автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Волгоград, 2011. – 27 с.
250. Юм Д. Об утонченности вкуса и аффекта / Д. Юм // Малые произведения : [пер. с англ.] / Давид Юм ; [примеч. И. С. Нарского и др.]. – М. : «Канон», 1996. – С. 7–11. – (История философии в памятниках)
251. Явоненко М. В. Система творчих завдань міжпредметного характеру з розвитку літературно-творчих здібностей молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 „Теорія навчання” / М. В. Явоненко. – Чернігів, 2007. – 20 с.
252. Якобсон П. М. Психология художественного восприятия / Павел Максимович Якобсон. – М.: Искусство, 1964. – 86
253. Яковлев Е. Г. Эстетическое сознание, искусство и религия / Евгений Георгиевич Яковлев. – М.: Искусство, 1969. – 175с
254. Яковлева Н. А. Практикум по истории изобразительного искусства: [учеб.-метод. пос.] / Н. А. Яковлева, Т. П. Чаговец, Т. Ю. Дегтярева. – М. : Высш. шк., 2004. – 319 с.
255. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. С.34-36.
256. Arts and Society in Flanders and the Netherlands / gen. editor Devoldere L. – FNF “StichtingOnsErfdeel”, 2003. – 320 p.
257. Aspin D. The Arts, Education and the Community / D. Aspin // The Symbolic Order. – London, 1989. – P. 253-270.
258. Best D. The Rationality of Feeling : Understanding the Arts in Education / D. Best. – London, 1992. – 224 p.

259. Boal A. Games for Actors and Non-Actors / Augusto Boal. – London : Routledge, 1992. – 228 p.
260. Cohen R., Cohen L. Enjoy and play / Robert Cohen, Lorna Cohen. – Mountain view : Mayfield Publ. Co, 2000. – 22 p.
261. Gibson R. The Education of Feeling / R. Gibson // The Symbolic Order. – London, 1988. – No 5. – P. 53-61.
262. Gorshcenko I. A. Effect of different art for forming evaluative and aesthetic feedback future primary school teachers / I. A. Gorshcenko // Modern tendencies in pedagogical education and science of Ukraine and Israel: The way to integration / Ariel: Ariel University centre of Samaria, 2014. – 116 – 123 p.
263. Graiger R. Researching the Arts Therapies : A Drama therapist's Perspective / R. Graiger. – London : Jessica Kingsley Publishers, 1999. – 224 p.
264. Hadfield J. Reading Games. Intermediate and Advanced / J. Hadfield. – Longman, 1996. – 145 p.
265. Haskell B. The American Century : Art and Culture 1900-1950 / Barbara Haskell. – New York : Whitney Museum of American Art ; New York ; London : W. W. Norton and Company, 1999. – 408 p.
266. Kagan D. M. The heuristic value of regarding classroom instruction as an aesthetic medium / D. M. Kagan // Educational Researcher, 19. 1989. August / September. – 213 p.
267. Kamien R. Music and Appreciation / R. Kamien ; [editor : Ward, Cynthia ; Goldberg, Larry ; Gamer, Susan]. – 3<sup>rd</sup> ed. ; Brief. – Boston : McGraw – Hill, 1998. – 454 p.
268. Knights L. Literature and the Education of Feeling / L. Knights // The Symbolic Order. – London, 1989. – P. 62-69.
269. Ladousse G. P. Speaking Personally. Quizzes and questionnaires for fluency practice / G. P. Ladousse. – Cambridge University Press, 1994. – 113 p.
270. Longman dictionary of contemporary English . – Pearson Ed., 2005. – 1950 p.

271. Martin, David F.; Jacobs, Lee A. *The humanities through the arts* / David F. Martin, Lee A. Jacobs ; [editor : Ward, Cynthia ; Blaine, Nancy ; Goldberg, Larry]. – 5<sup>th</sup> ed. – New York, London : The McGraw – Hill, 1997. – 448 p.
272. Taylor R. *The Visual Arts in Education* / R. Taylor. – London, 1992. – 224p.
273. *The New Penguin Encyclopedia* / David Crystal. – Penguin Books, 2003. – 1688 p.
274. Watson R. *Film and Television in Education. An Aesthetic Approach in the Moving Image* / R. Watson. – London, 1990. – 192 p.
275. Webb Ed. *Literature in Education* / Ed. Webb. – London, 1992. – 178 p.



# ДОДАТКИ

## Додаток А

### Опитувальник обізнаності щодо естетичних оцінних суджень учителя

1. Що Ви розумієте під поняттям «естетичні оцінні судження вчителя»? \_\_\_\_\_
2. Які якості особистості вчителя можуть впливати на його естетичні оцінні судження? \_\_\_\_\_
3. Що впливає на розвиток естетичних оцінних суджень вчителя? \_\_\_\_\_
4. Чи потрібно вчителю мати розвинені естетичні оцінні судження? \_\_\_\_\_
5. Чому вчителю потрібно мати розвинені естетичні оцінні судження? \_\_\_\_\_
6. Які риси, на Вашу думку, повинні бути притаманні вчителю, який має розвинені естетичні оцінні судження? \_\_\_\_\_

**Дякую за участь!**

**Додаток Б**

**ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ  
УКРАЇНИ.  
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД  
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ  
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО»**

**ЗАТВЕРДЖЕНО**

**на засіданні Вченої ради університету  
протокол № \_\_ від \_\_ серпня 2013 року  
ректора університету**

\_\_\_\_\_ **акад. О.Я. Чебикін**

**ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА**

**галузь знань 0101 Педагогічна освіта  
напрямок підготовки 6.010102 Початкова освіта  
(нормативна частина)**

**ОДЕСА – 2013**

**Лист погодження**  
освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки  
бакалавра  
галузь знань 0101 Педагогічна освіта  
напрямок підготовки 6.010102 Початкова освіта

**«ПОГОДЖЕНО»**

Інститут інноваційних технологій і змісту освіти  
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2013 р.

**«ПОГОДЖЕНО»**

Комісія педагогічної освіти НМР  
Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України

«\_\_\_\_\_» \_\_\_\_\_ 2013 р.

## **НОРМАТИВНА ЧАСТИНА**

Освітньо-кваліфікаційна характеристика є нормативним документом, який визначає:

- професійне призначення і умови використання бакалавра початкової освіти за напрямом 6.010102 Початкова освіта ;
- кваліфікаційні вимоги до бакалавра;
- вимоги до атестації бакалаврів університету;
- відповідальність за якість підготовки і використання бакалаврів вузу.

Кваліфікаційна характеристика призначена для використання органами управління вищою школою і педагогічних вищих навчальних закладів, міністерств і відомств, закладів і установ, де працюють випускники педвузів.

На основі кваліфікаційної характеристики у вузі визначаються цілі поетапного формування майбутніх фахівців, розробляються навчальні плани і програми, засоби діагностики якості підготовки фахівців на різних етапах навчання, організовується навчально-виховний процес і професійна орієнтація, проводиться атестація випускників.

Кваліфікаційна характеристика використовується при прогнозуванні потреби в фахівцях початкової освіти, вчителів початкової школи.

### **ПРОФЕСІЙНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ І УМОВИ ВИКОРИСТАННЯ БАКАЛАВРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ, ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Фахівець підготовлений для педагогічної, навчально-виховної, науково-методичної й організаційно-керівної діяльності в системі освіти (школа, гімназія, позашкільний навчальний заклад тощо), незалежно від форм власності.

Педагогічна діяльність фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр вимагає глибоких професійних знань, творчого підходу до розв'язання навчально-виховних завдань.

## **СОЦІАЛЬНА СПРЯМОВАНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ БАКАЛАВРІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ, ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Основна мета початкової освіти бакалавра – підготовка фахівця, здатного забезпечити: різнобічний розвиток соціально-активної, гуманістично спрямованої особистості; озброєння учнів системою комунікативних умінь і навичок, необхідних для подальшого навчання; формування уявлень про прийоми і методи початкового навчання та їх ролі у пізнанні оточуючої дійсності. Для реалізації цієї мети бакалавру повинні бути притаманні: висока мораль, культура, інтелігентність, професійна компетентність, творче педагогічне мислення, гуманістична спрямованість діяльності, здатність вести науково-дослідну роботу з проблем освіти.

Система підготовки бакалаврів початкової освіти повинна бути спрямована на формування конкурентноспроможного фахівця, забезпечуючи його готовність до виконання інформаційної, розвиваючої, орієнтаційної, мобілізуючої і дослідницької функцій.

Реалізація інформаційної функції спирається на глибоке і вільне володіння навчальним матеріалом, методами, прийомами, засобами і формами навчання, методиками початкового навчання, мистецтвом усного мовлення, володіння новими інформаційними системами.

Розвиваюча функція забезпечує управління перцептивним, розумовим, емоційним, волевим та іншими компонентами навчально-пізнавальної діяльності.

Орієнтаційна функція визначає зміст ціннісних орієнтацій студентів, їх активне ставлення до явищ і процесів дійсності, мотиви поведінки, стійке бажання і уміння вчитися, постійно поповнювати і поглиблювати свої знання в професійній галузі.

Мобілізуюча функція проявляється у діяльності бакалавра, спрямованій на актуалізацію знань і життєвого досвіду учнів для формування у них пізнавальної самостійності і соціальної активності.

Дослідницька функція надає роботі бакалавра творчого, пошукового характеру.

### **КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО БАКАЛАВРА – ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Бакалавр початкової освіти, вчитель початкової школи повинен:

- досконало володіти своїм фахом, постійно поповнювати свої знання, розширювати світогляд, застосовувати здобуті знання, навички та вміння в практичній діяльності;

- мати відповідний рівень педагогічної, етичної, правової, громадянської компетентності та професійної культури, мати чітко сформовані світоглядні орієнтири на основі розуміння наукової картини світу;

- мати уявлення про шляхи реалізації в умовах реальної дійсності своїх життєвих програм;

- мати високий рівень професійної підготовки, що передбачає широку освіту, переважно гуманітарну, яка включає оволодіння основами філософії, історії, вітчизняної та світової культури, мистецтва, літератури, релігії, економіки, екології, естетики, етики, права, прикладної медицини та ін.,

- володіти спеціальними знаннями в галузі соціології, соціальної педагогіки та психології; володіння тренінгом спілкування, навичками безперервного духовного та фізичного самовдосконалення,

- засвоїти закономірності та особливості культурного розвитку людства.

Широка і фундаментальна науково-теоретична підготовка, необхідна для розв'язання педагогічних, науково-методичних, виховних і організаційно-управлінських завдань, повинна поєднуватись з відповідною практичною підготовкою.

## **ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА**

### **Бакалавр повинен знати:**

- основи загальнотеоретичних дисциплін в обсязі, необхідному для вирішення науково-педагогічних і організаційно-управлінських завдань;
- дисципліни природничо - наукового циклу в їх спрямуванні на початкову школу;
- найновіші дослідження з проблем шкільного курсу з методикою навчання у початковій школі;
- основи наукової та управлінської діяльності;
- основні напрями розвитку освіти, систематизації, опрацювання, аналізу, узагальнення та використання інформації;
- основи методичної роботи за напрямом, виготовлення інформаційних та науково-методичних матеріалів;
- прогресивні технології навчання та активні методи навчання;
- досвід реалізації методичної роботи у школі;
- психологію спілкування з учнями і дорослими.
- сучасні форми, методи і прийоми навчання та їх дидактичні можливості; основні напрями і перспективи оновлення і розвитку національної освіти і педагогічної науки; способи збору, систематизації, узагальнення і використання інформації, проведення дослідницької та методичної роботи за фахом, підготовки інформаційних і науково-методичних матеріалів.

### **Бакалавр повинен уміти:**

- творчо застосовувати набуті знання для оптимального розв'язування педагогічних, навчально-виховних та науково-методичних завдань із урахуванням вікових та індивідуальних відмінностей учнів початкової школи, особливостей різних педагогічних ситуацій;
- вести навчально-виховну роботу, визначити ступінь і глибину засвоєння молодшими школярами програмового матеріалу, прищеплювати їм елементарні навички самостійного поповнення знань;



- застосовувати різноманітні форми і методи навчання, володіти сучасними технологіями навчання та прогресивними методами керівництва навчальною, трудовою, суспільною та іншими видами діяльності учнів;

- самостійно працювати над здобуттям наукових знань та проведенням психолого-педагогічних досліджень, впроваджувати їх результати в практику, володіти навичками роботи з сучасними науковими технологіями обробки та оформлення результатів наукових досліджень, володіти сучасними науковими технологіями обробки інформації;

- вивчати, аналізувати, узагальнювати та поширювати передовий педагогічний досвід, систематично підвищувати свою професійну кваліфікацію, враховуючи позитивний досвід минулого і зарубіжних країн;

- володіти основами професійної риторики;

- раціонально використовувати сучасне навчальне обладнання, технічні засоби навчання та обчислювальну техніку;

- здійснювати спостереження природних об'єктів, краєзнавчу і природоохоронну роботу з учнями.

## **СПЕЦІАЛЬНА ПІДГОТОВКА**

### **Бакалавр повинен знати:**

- зміст і організацію освіти в початковій школі, програми і підручники, питання формування і керівництва різними групами школярів, вимоги до захисту здоров'я молодших школярів;

- сучасні вимоги до оснащення і обладнання навчальних кабінетів та допоміжних приміщень;

- спеціальні дисципліни, в першу чергу фонетичну і лексико-фразеологічну систему, граматичний лад рідної мови, норми орфоєпії, пунктуації та інші складові культури мови; дитячу літературу з основами літературознавства, математику, природознавство з основами екології, землезнавство з краєзнавством;

- історію свого народу, основні віхи історії світової та української культури, історію та сучасні пошуки філософської думки, основи політології,

економіки та інших гуманітарних дисциплін, включаючи іноземну мову, правознавство тощо.

**Бакалавр повинен уміти:**

- формувати в учнів початкових класів уявлення про навколишній світ, природні явища та суспільні процеси і зв'язки; дати знання основ граматики рідної мови, сприяти розвитку в них культури усного і писемного мовлення, здатності правильно висловлювати свої думки; розвивати навички учнів у виконанні математичних дій і розв'язанні задач; готувати школярів до засвоєння надбань культури, в т.ч. художньої, враховуючи особливості дитячого сприймання і рівень підготовки школярів, прищеплювати їм інтерес до мистецтва, до участі в художньо-творчих процесах;

- здійснювати формування національної свідомості молодших школярів; забезпечувати їх духовний розвиток, орієнтацію на загальнолюдські цінності, реалізуючи завдання морального, трудового, естетичного і правового виховання учнів, вести з ними фізкультурно-оздоровчу роботу;

- виявляти індивідуальні особливості молодших школярів, проводити індивідуальну роботу з учнями, розвивати їх здібності; впливати на формування людських відносин у початкових класах, закладати основи гуманного ставлення; працювати з батьками учнів;

- аналізувати, узагальнювати і поширювати передовий педагогічний досвід; систематично підвищувати свою фахову кваліфікацію, застосовувати раціональні прийоми пошуку, відбору і використання інформації; орієнтуватись у спеціальній літературі та періодиці за профілем, здійснювати науково-дослідницьку та методичну діяльність;

- застосовувати на практиці знання наукової організації і охорони праці;

- сприяти духовному відродженню України, вести лекційну та іншу громадську роботу.

## ОСНОВИ МЕТОДИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Методична підготовка бакалавра (вчителя початкової школи) повинна забезпечувати проєктуючу, організуючу та конструктивну діяльність.

**Проектуюча діяльність. Бакалавр повинен знати:** види планів навчально-виховної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі; вимоги до їх складання; вимоги і способи контролю результатів навчання учнів.

**Бакалавр повинен вміти:** скласти календарні плани та плани виховної роботи; планувати і здійснювати контроль результатів навчання.

**Організаційна діяльність. Бакалавр повинен знати:** методи, прийоми і засоби викладання навчального матеріалу; шляхи реалізації міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків; зміст і особливості викладу змісту навчального матеріалу; прийоми і методи навчальної роботи в загальноосвітній школі; вимоги до планів-конспектів, засобів унаочнення; основи рівневої диференціації; вимоги до підготовки учнів.

**Бакалавр повинен вміти:** використовувати методи, прийоми і засоби викладу навчального матеріалу для забезпечення ефективного його засвоєння; проводити на заняттях виховну роботу; організовувати позакласну роботу в школі; знаходити засоби впливу на учнів і приймати відповідні рішення; здійснювати міжпредметні зв'язки; забезпечувати виконання вимог до підготовки учнів загальноосвітніх шкіл.

**Конструктивна діяльність. Бакалавр повинен знати:** цілі навчання; вимоги до відбору навчального матеріалу; основи методик початкового навчання та основи загальної психології; зміст діючих програм, підручників і посібників; труднощі у вивченні навчального матеріалу; типи навчальної роботи з предметів, їх структуру і методику проведення.

**Бакалавр повинен вміти:** формулювати цілі навчання відповідно до типу уроку; передбачати та попереджати труднощі у вивченні дисциплін початкової школи; підбирати навчальний матеріал до кожного з типів навчальної роботи у групі.

### **Образотворче мистецтво з методикою викладання**

**Мета курсу:** розкрити роль мистецтва в житті суспільства; пояснити суть поняття «естетичне» і «художнє»; визначити роль естетичного виховання для молодших школярів та шляхи його здійснення; охарактеризувати значення художньо-естетичного виховання засобами образотворчого мистецтва у формуванні особистості дитини.

По завершенню вивчення курсу «Образотворче мистецтво з методикою викладання», студенти повинні:

**Знати:** мету і завдання предмету в школі; науково-теоретичні положення методики викладання; сучасні прийоми, методи та організаційні форми навчально-виховної роботи з даного предмету; вікові особливості учнів.

**Уміти:** організовувати і керувати навчально-виховним процесом; будувати методику викладання на науково-теоретичному рівні; володіти елементарними навичками малювання з натури; вибирати об'єкт зображення та робити аналіз конструкції будови; вести роботу поетапно; аналізувати художні твори, розуміти зміст, художню цінність і національні особливості шедеврів світового та українського мистецтва; робити аналіз учнівських робіт і правильно оцінювати їх; володіти малюнком на класній дошці; складати плани-конспекти уроків та ілюструвати їх.

### **Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання**

**Мета курсу:** оволодіння студентами змістом та методикою сценічно-режисерської роботи, широким спектром естетичних стилів та форм театралізованих дійств, складним комплексом знань, пов'язаних із специфікою драматургічного дійства, з вихованням творчого колективу; теоретичне оволодіння закономірностями драматургії та специфікою драматургічного дійства; практичне опанування образними засобами сценічної виразності для відображення реальної дійсності; виховання у студентів жаги до творчого пошуку, до експериментальних методів сценічного відтворення суспільних явищ різними видами мистецтв.

По завершенню вивчення курсу «Основи сценічного та екранного мистецтва з методикою навчання», студенти повинні:

**Знати:** основи драми; основи суміжних мистецтв – театрального, екранного, образотворчого, музичного тощо; мистецтво суміжного синтезу; засоби образного відтворення дійсності; засоби сценічного втілення жанрів; мистецтво створення і вміння режисерського задуму;

**Уміти:** володіти закономірностями драматургії та специфікою драматургічного дійства; володіти образними засобами сценічної виразності для відображення реальної дійсності; виховувати жагу до творчого пошуку, до експериментальних методів сценічного відтворення суспільних явищ різними видами мистецтв.

### **Музичне мистецтво з методикою навчання**

**Мета курсу:** ознайомити студентів з особливостями музичних творів, танцювальних жанрів; навчити характеризувати музичний матеріал за характером музики, темпом, динамічним забарвленням; розкрити особливості методики визначення розміру музичного твору.

По завершенню вивчення курсу «Музичне мистецтво з методикою навчання», студенти повинні:

**Знати:** основи теорії музики і практично володіти основами сольфеджіо; основи диригування хором; основні відомості про композиторів, твори яких входять у програму початкових класів; практично володіти методикою музичного виховання молодших школярів; основні елементи класичного, бального та народних танців; вправи характерного та класичного екзерсису; термінологію класичного та народного танців.

**Уміти:** працювати з першоджерелами, науково методичною літературою, з хрестоматійними посібниками; моделювати навчальний процес; прогнозувати та коректувати результати діяльності учнів; творчо підходити до вибору оптимальних методів роботи; вільно оперувати художньо-ілюстративним матеріалом; чисто інтонувати, сольфеджувати, транспонувати мелодії пісень; аналізувати засоби музичної виразності в

програмових творах; розробити і скласти план-конспект уроку музики; підготувати та провести позакласний музично-виховний захід; підбирати музичний матеріал до певної хореографічної лексики; виконувати з музичним супроводом основні елементи класичного, бального та народного танців.

### **Основи хореографії з методикою навчання**

**Мета курсу:** оволодіння студентами змістом та методикою роботи з дітьми в галузі художньо-естетичного виховання засобами хореографічного мистецтва, яка включає: теоретичні та практичні знання основ хореографії; навички постановки дитячих танцювальних номерів та репетиційної роботи з учнями початкових класів.

По завершенню вивчення курсу «Основи хореографії з методикою навчання», студенти повинні:

**Знати:** напрямки розвитку сучасної науки про методи керівництва колективом; загальні вимоги до організації роботи в аматорських колективах; закономірності розвитку аматорського колективу; роль керівника в хореографічному колективі; особливості самоврядування у колективі та його функції; методами стимуляції діяльності хореографічного колективу;

**Уміти:** застосовувати теоретичні знання в практичній діяльності при керівництві хореографічним колективом; планувати роботу в колективах; проводити навчально-виховну роботу; організовувати концертну діяльність хореографічного колективу, участь у конкурсах, фестивалях.

### **Основи культури і техніки мовлення**

**Мета курсу:** навчальної дисципліни «Основи культури і техніки мовлення» полягає у оволодінні нормами сучасної літературної мови та вдосконаленні культури мовлення, можливості оволодіти основами літературної норми на різних мовних рівнях, в усній та письмовій формі мовлення, отримати знання про користування мовно-стилістичними засобами і прийомами, навчитись враховувати умови й цілі комунікації.

По завершенню вивчення курсу «Основи культури і техніки мовлення», студенти повинні:

**Знати:** теоретичні і методологічні основи міжособистісної комунікації, норми літературної мови, основи науки управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю людини, норми мовленнєвого етикету.

**Уміти:** правильно використовувати граматичні форми і фразеологічні засоби, вимовляти слова та ставити наголос, кваліфіковано готувати й виголошувати промови, майстерно виступати в різних аудиторіях, правильно оформляти та редагувати письмовий текст.

### Дитяча література

**Мета курсу:** вивчення навчальної дисципліни, його особливостей і закономірностей розвитку вітчизняної та зарубіжної дитячої літератури; озброєння студентів знаннями особливостей українського літературного процесу, досягнути його цілісність та неперервність, сформувати грамотного читача; сформувати навички аналізувати дитячі художні твори.

По завершенню вивчення курсу «Дитяча література», студенти повинні:

**Знати:** закономірності історичного розвитку дитячої літератури; найвидатніші біографічні відомості про письменників; тексти, рекомендовані для вивчення напам'ять; тексти творів для дітей.

**Уміти:** робити ідейно-тематичний аналіз творів; знаходити у художньому тексті засоби художньої виразності, пояснювати їх образотворчу роль; аналізувати твори, що вивчаються в 1-4 класах; визначати освітньо-виховне значення творів.

## Додаток В.1

### Картка самооцінки обізнаності із естетичними цінностями майбутніми вчителями початкової школи на констатувальному етапі експерименту

**Інструкція:** оцініть показники, представлені у таблиці балами від 1 до 5. 5 балів – показник чітко виражений, виявляється часто; 4 бали – показник помітно виражений, але виявляється не постійно; 3 бали – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно; 2 бали – показник виражений слабо; 1 бал – показник виражений дуже слабо.

Показники	бали
Я володію поняттям «естетичні цінності»	
Я можу перерахувати естетичні цінності людства	
Я можу перерахувати антицінності людства	
Я можу зазначити естетичне цінне в природних об'єктах	
Я можу зазначити естетичне цінне в людині	
Я можу зазначити естетичне цінне в творах мистецтва	
Мені відомі висловлювання відомих людей, які возвеличують естетичну цінність	
Загальна кількість балів	

Дякую за участь!



## Додаток В.2

### ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

(орієнтована анкета)

1. Як Ви розумієте поняття «естетичний ідеал»?
2. Чи можна розвивати власний естетичний ідеал?
3. Як Ви охарактеризуєте свій естетичний ідеал?
4. Що впливає на розвиток Вашого естетичного ідеалу?
5. Чи вважаєте Ви, що у вчителя повинен бути розвинений естетичний ідеал?
6. Які предмети з тих, що Ви вивчаєте, сприяють розвитку естетичного ідеалу?
7. Які герої, люди або витвори мистецтва відповідають Вашому уявленню про естетичний ідеал?

**Інтерпретація:** За кожну правильну відповідь нараховується певна кількість балів: чітка відповідь – 10 балів, нечітка – 5 балів, не зовсім зрозуміла – 1 бал. Відтак, рівні сформованості естетичного ідеалу є такі: 50-70 балів – достатній, 25-50 – базовий, 0-25 – низький

**Дякую за участь!**

**Додаток В.3**  
**«Знання щодо видів та жанрів мистецтва»**  
**(орієнтована анкета)**

**Інструкція:** Шановні студенти, Вам пропонується 15 запитань, на кожне з яких потрібно надати змістовну відповідь.

1. Що Ви розумієте під поняттям «мистецтво»?
2. Які види мистецтва ви знаєте? Перерахуйте всі відомі Вам.
3. Зазначте вид мистецтва, який Вам подобається найбільше. Обґрунтуйте відповідь.
4. Чи знаєте ви жанри хореографічного мистецтва?
5. Чи відомі Вам жанри музичного мистецтва?
6. Як часто Ви відвідуєте театри? Які його жанри Вас приваблюють?
7. Які архітектурні напрями Вам відомі? Зазначте.
8. Назвіть свого улюбленого композитора?
9. Чи відвідуєте Ви цирк? Як часто?
10. Чи обізнані Ви з течіями в мистецтві? Зазначте декілька.
11. Творчості якого художника Ви віддаєте перевагу?
12. Назвіть Вашу улюблену картину. Чим вона Вам подобається?
13. Чи є у Вас улюблений письменник? Зазначте.
14. Як називається жанр музики, який виконується під час опер, вистав?
15. До якого виду мистецтва відноситься скульптура?

**Інтерпретація:** за кожне запитання нараховується певна кількість балів: за повну, змістовну відповідь – 6 балів; за вірну, але не повну – 4 балів; питання розкрито поверхово – 2 бал. Відтак, рівні сформованості естетичних здібностей є такі: низький – 0-30 бали; достатній 31-60 балів, базовий – 61-90 балів.

**Дякую за участь!**

## Додаток В.4

### Тест «Матісс»

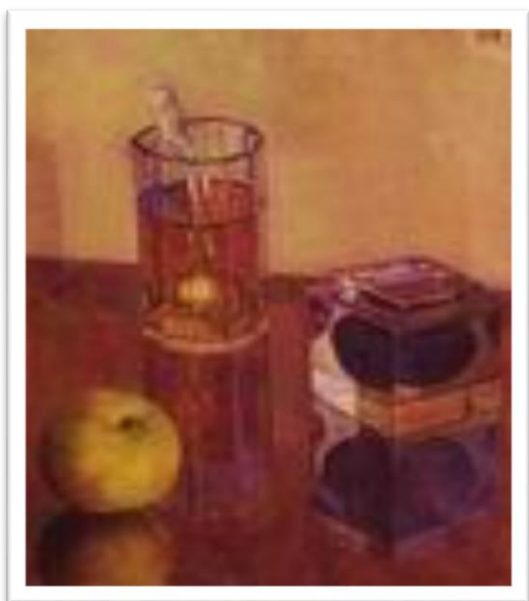
Мета – визначити естетичне сприйняття майбутніх учителів. В якості стимульного матеріалу студентам пропонується набір з дванадцяти натюрмортів двох художників (К. Петрова-Водкіна і А. Матісса) з такою інструкцією: «Тут картини двох художників. Я Вам покажу по одній картині одного й іншого художника. Подивися на них уважно, і Ви побачите, що малюють ці художники по-різному. Ці дві картини ми залишимо в якості прикладів того, як вони малюють. А Ви, дивлячись на ці приклади, спробуй визначити, які з решти картин намалював перший художник і які – другий, і покладіть їх до відповідних зразків ».

У протоколі записуються номери натюрмортів, які студентом віднесені до одного та іншого художника. Після виконання завдання майбутнього вчителя можна запитати, чим, на його думку, відрізняються ці картини, та за якими ознаками він їх розкладав.

Пропонований художній матеріал принципово різний по художній манері. Визначальною рисою натюрмортів А. Матісса можна вважати декоративність, для К. Петрова-Водкіна характерні розробка планетарної перспективи, об'ємність художнього рішення.

Правильне виконання завдання пов'язане з естетичним сприйняттям, умінням, можливо, інтуїтивним, бачити особливості художньої манери, виразних засобів авторів, то, як, а не що вони малюють. Якщо ж студент орієнтується при класифікації натюрмортів на предметно-змістовний шар творів, на те, що зображує художник, то завдання виконується їм неправильно.





## Додаток В.5

### Тест «Ван Гог»

(за Е. Торшіловою і Т. Морозовою)

Студенту пропонується вибрати найкраще, на його погляд, зображення з пари репродукцій.

Мета опитування – виявлення здібності студента проявляти особливості естетичного ставлення, естетичних почуттів. Тому в парах, підібраних для оцінки, студентам пропонується досить складне завдання: вибрати між яскравим і злим або добрим, але темним; зрозумілим, але однотонним або незвичайним, хоча яскравим тощо.

До більш складних відносять не тільки незвичайні по образотворчої манері, а й емоційно незвичні «сумні» картинки. Тому в ряді пар кращою з естетичного гідності, і більш «дорослою» вважається сумна і темніша картинка. Тестовий матеріал включає шість пар зображень.

1. Г. Гольбейн. Портрет Джейн Сеймур.

1а. Д. Хейтер. Портрет Е. К. Воронцової.

2. Кольорова фотографія зразків китайського фарфору, білого з золотом.

2а. П. Пікассо «Бідон і миска».

3. Фотографія фігурки нецке.

3а. «Булька» - рис. собаки «Лев-Фо» (яскравого і злого; книжкова іл.).

4. Фотографія палацу в Павловську.

4а. В. Ван Гог «Лікарня в Сен-Ремі».

5. О. Ренуар. «Дівчинка з прутиком».

5а. Ф.Уде. «Принцеса полів».

6. Фотографія іграшки «Козлик».

6а. Фотографія філімоновської іграшки «Корівки».

7. Вітальна листівка.

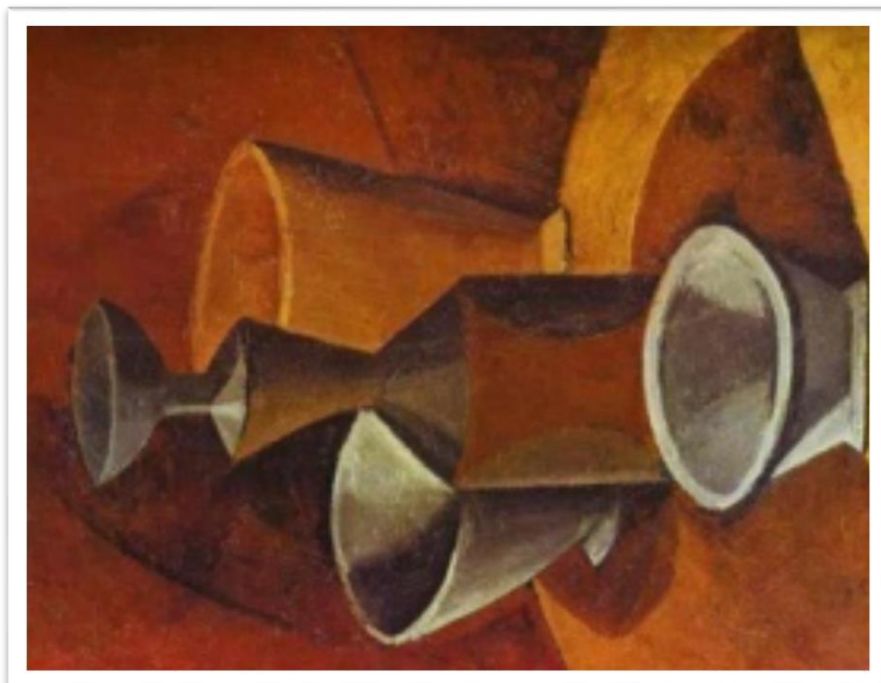
7а. М. Вайлер «Квіти».

**Інструкція:** покажи, яка картинка тобі більше подобається.

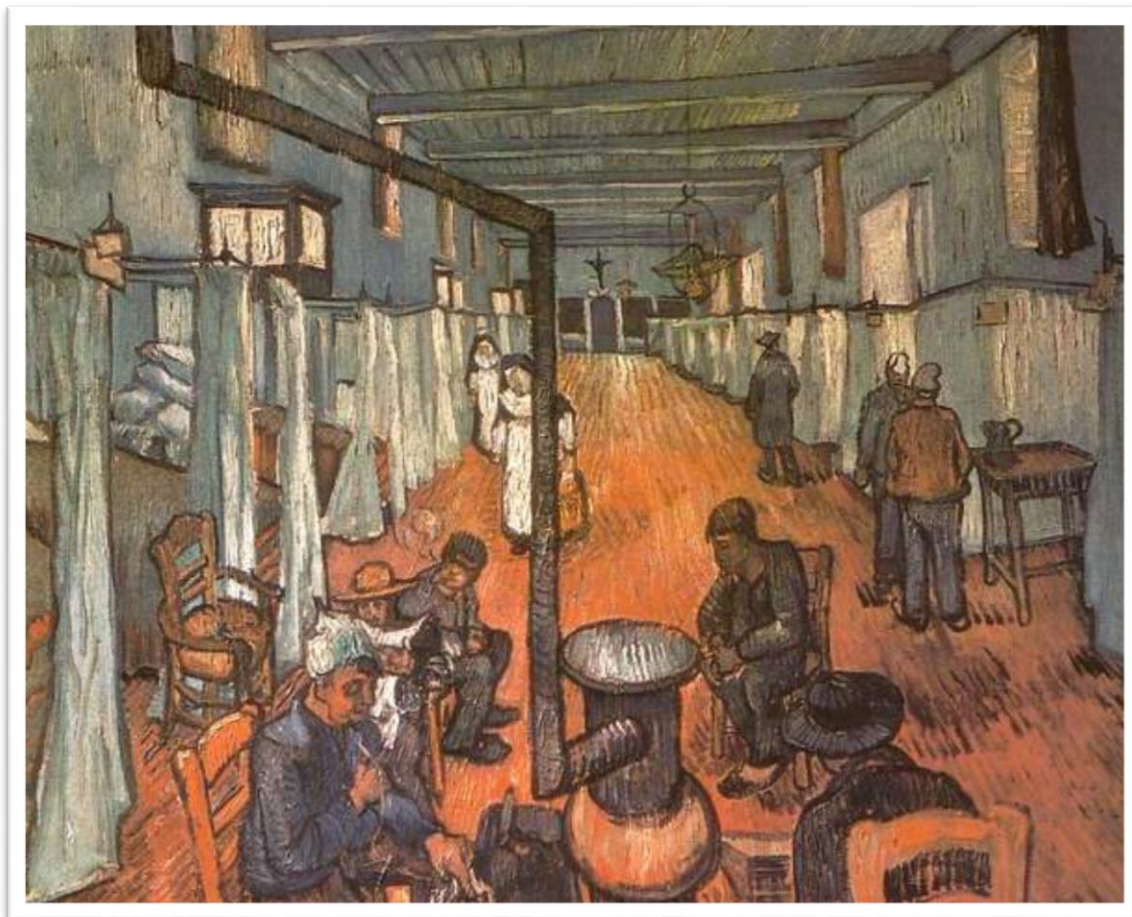
Пари підібрані так, щоб «краща» картинка, вибір якої свідчить про розвинені естетичні почуття студента була більш виразною та емоційно складною. У тесті «Ван Гог» це картинки під № 1, 2а, 3, 4а, 5а і 6. Правильність вибору оцінювалася в 1 бал.

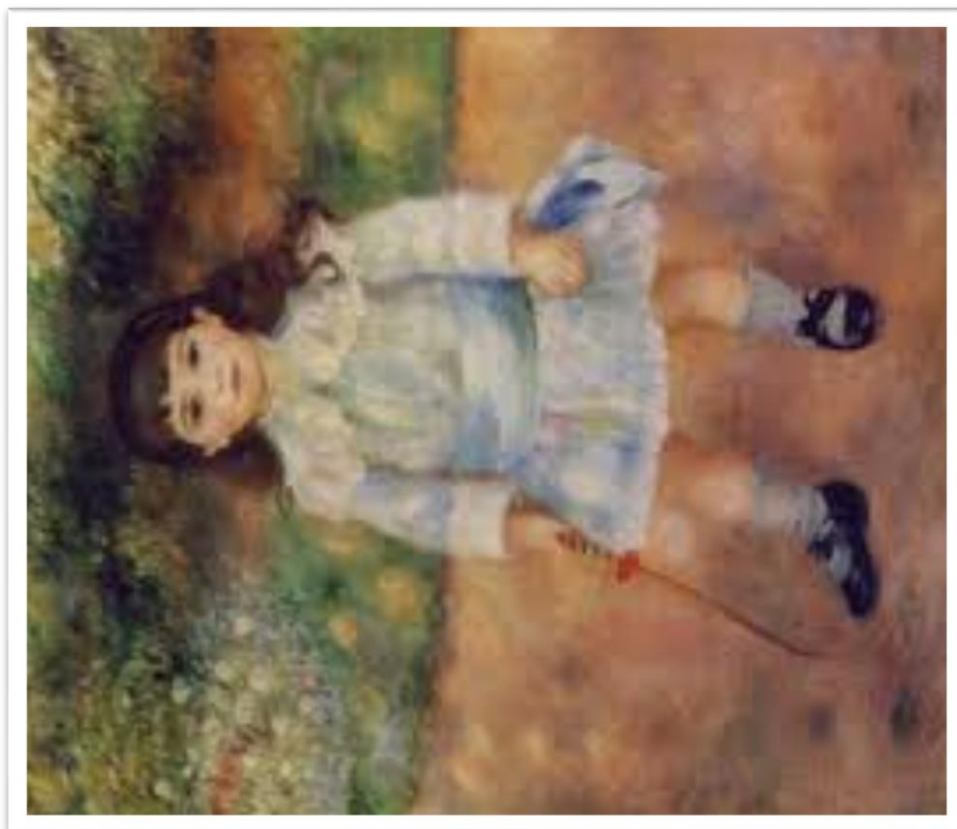
















**Додаток В.6**  
**Питальник**

**«Чи розвинений в тебе естетичний смак?»**

**Інструкція:** дайте відповідь на питання. Відповідь «а» оцінюється в 2 бали, відповідь «б» в 1 бал. Підрахуйте кількість балів.

1. Що таке гарний смак?

а) вміння одягатися красиво, підбирати речі, які гарно на Вас сидять

б) вміння одягатися за останніми тенденціями моди

2. Чи подобається Вам зовнішній вигляд дівчат на картинці?



а) так

б) ні

3. Яке взуття, на Вашу думку, краще підійде до такого плаття?



а) босоніжки на підборах

б) туфлі-балетки

1. Який з цих образів Ви оберете для відвідування університету?



а) 1

б) 2

5. Представлений образ підійде краще для:



а) костюмованого свята

б) зустрічі з друзями

6. Під діловий костюм Ви обираєте

а) витончені прикраси з дорогоцінних металів

б) масивні, яскраві прикраси

**Дякуємо за участь!**



**Додаток В.7****ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ  
ЛІТЕРАТУРНОГО/МИСТЕЦЬКОГО ТВОРУ**

**Інструкція:** Вам необхідно на основі розгляду мистецького твору проаналізувати його, відповівши на питання за планом.

**План**

1. Письменник (художник).
2. Назва твору/жанр/тема та ідея /композиція.
3. Емоційний зміст.
4. Художні образи.
5. Естетичне значення твору.

**Інтерпретація.** За кожну відповідь нараховується 12 балів, в залежності від повноти розкриття та послідовності викладу думок.

Таким чином, до достатнього рівня зараховують студентів, які набрали від 40 до 60 балів; до середнього – від 20 до 40 балів; до низького – від 0 до 20 балів.

**Додаток В.8**  
**Картка самооцінки вміння аналізувати власну**  
**естетично-оцінну діяльність**

**Інструкція:** Оцініть кожний показник балами від 1 до 5. 5 балів – показник чітко виражений, виявляється часто; 4 бали – показник помітно виражений, але виявляється не постійно; 3 бали – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно; 2 бали – показник виражений слабо; 1 бал – показник виражений дуже слабо.

Показники	Бали
Я вмію виділяти естетичну красу в людях, в природних об'єктах та явищах	
Я висловлюю змістовні оцінно-естетичні судження	
Я завжди знаю, що сказати щодо мистецького твору	
Я без сумніву зможу оцінити естетичну діяльність довколишніх	
Я без сумніву зможу оцінити власну естетичну діяльність	
Моя естетично-оцінна діяльність має достатній рівень	
Загальна кількість балів	

**Дякую за участь!**

## Додаток В.9

### Картка самооцінки інтерпретаційних умінь

**Інструкція.** Просимо Вас оцінити свій рівень знань та вмінь щодо інтерпретаційної діяльності. Відзначте ту цифру, яка, на Вашу думку, найбільш точно відповідає оцінці досягнутого рівня розвитку, ураховуючи при цьому таке:

- “5” – показник розвинений, чітко виражений, виявляється часто;
- “4” – показник помітно виражений, але виявляється не постійно;
- “3” – показник виражений, але виявляється обмежено та неефективно;
- “2” – показник виражений слабо, у виявленнях більш характерною є негативна спрямованість;
- “1” – показник виражений дуже слабо, у виявленнях є характерною негативна спрямованість.

Прізвище, ім'я та по батькові студента \_\_\_\_\_

Показники	Оцінки
Я маю розвинені інтерпретаційні уміння	5 4 3 2 1
Я з легкістю інтерпретую мистецькі твори	5 4 3 2 1
Я вдало інтерпретую музичні твори в інший вид мистецтва	5 4 3 2 1
Я вдало інтерпретую твори образотворчого мистецтва в інший вид мистецтва	5 4 3 2 1
Я вдало інтерпретую хореографічні твори в інший вид мистецтва	5 4 3 2 1
Я з легкістю висловлюю словесну інтерпретацію будь-якому виду мистецтва	5 4 3 2 1
Загальна кількість балів	

**Дякую за участь!**

**Додаток Д**

**СТРУКТУРА ПРОГРАМИ З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**  
**«ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЕСТЕТИЧНИХ ОЦІННИХ СУДЖЕНЬ**  
**МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ»**

**1. ОПИС ПРЕДМЕТА КУРСУ**

<b>Курс: Підготовка (бакалаврів)</b>	<b>Галузь, напрям, спеціальність, освітньо- кваліфікаційний рівень</b>	<b>Характеристика навчальної дисципліни</b>
Кількість кредитів, відповідних ECTS: 1,5	Галузь: Педагогічна освіта Напрямок: 6.01.01.02 Назва: Початкове навчання	Вибіркова дисципліна Рік підготовки: 2
Кількість модулів: 1	Спеціалізація Початкове навчання	Лекції (теоретична підготовка): 14 годин
Навчальний проект ІНДЗ (проект): 1	Освітньо-кваліфікаційний рівень	Семінарські та практичні заняття: 16 годин
Змістових модулів: 1	Бакалавр	Самостійна робота: 14 годин
Загальна кількість годин: 60		ІНДЗ: 16 годин
Тижневих годин: 2		Вид контролю: залік
Кількість аудиторних годин: 30		

Метою спецкурсу є розвиток естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової ланки освіти.

Завдання спецкурсу полягало в ознайомленні студентів з основними складовими поняття «розвиток естетичних оцінних суджень», зокрема в набутті практичних умінь та навичок оволодіння ними через підвищення

рівня обізнаності з різноплановістю жанрів мистецьких творів, знайомство з представниками хореографічного, образотворчого, музичного, екранного, театрального та літературного мистецтв, видатними архітекторами, фотохудожниками, цирковими артистами, ознайомлення студентів з відомими всьому світу творами мистецтва, організації роботи з оцінювання творів мистецтва, *природних об'єктів та явищ* майбутніми педагогами в процесі групової взаємодії, умінь оцінювати естетичну діяльність свою та довколишніх, напрацювання інтерпретаційних умінь, розвиток навичок висловлювання естетичних оцінних суджень, на підставі знань щодо естетичних цінностей та естетичного ідеалу, власного естетичного сприймання, формування естетичних почуттів та естетичного смаку студентів.

Спецкурс «Основи розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи» розрахований на вивчення студентами 2 курсу денної форми навчання обсягом 60 години, з яких 14 годин відводилося на лекції, 16 годин – на практичні заняття, 14 годин – на самостійну роботу студентів і 16 годин – на виконання індивідуальних творчих завдань.

Після закінчення спецкурсу студенти повинні оволодіти певними вміннями і навичками, а саме: навчитися оцінювати твори мистецтва, естетичну діяльність свою та довколишніх, висловлювати естетичні оцінні судження в цьому аспекті.

По закінченні спецкурсу «Основи розвитку естетичних оцінних суджень майбутніх учителів початкової школи» передбачено проведення підсумкового контролю (залік) за рівнем практичної і теоретичної підготовки студентів.

## СТРУКТУРА ЗАЛІКОВОГО КРЕДИТУ

		Всього годин	Кількість годин, відведених на			
			Лекції	Семінарські та практичні заняття	Самостійна робота	ІНДЗ
<b>Змістовий модуль</b>						
1.	Естетичні цінності сьогодення		2	2	2	16
2.	Естетичний ідеал. Який він?		2	2	2	
3.	Естетичні оцінні судження		2	2	4	
4.	Жанри мистецтва		2	2	2	
4.	Всесвітньо відомі митці		4	4	2	
5.	Видатні мистецькі твори		2	4	2	
			<b>14</b>	<b>16</b>	<b>14</b>	<b>16</b>

## ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ТА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№	Тема занять	Кількість годин
1.	Естетичні цінності сьогодення	2
2.	Естетичний ідеал	2
3.	Естетичні оцінні судження	2
4.	Жанрове розмаїття мистецтва	2
5.	Світові митці	2
6.	Видатні мистецькі твори	2
7.	Конкурс навчальних проєктів «Ідеальний світ»»	4
<b>Всього</b>		<b>16</b>

## САМОСТІЙНА РОБОТА

№	Тема	Кількість годин
1.	Підготовка семінару-дискусії «Естетичний образ учителя»	2
2.	Написання твору-роздуму «Мій естетичний ідеал»	2
3.	Складання тез «Естетичне сприйняття», «Естетичний смак», «Естетичне почуття»	2
4.	Написання емоційно-образного есе з теми «Естетичний оцінні судження – чи потрібний вони майбутньому вчителю початкової школи?»	2
5.	Підготовка до презентації певного виду мистецтва	2
6.	Підготовка до дебатів «Кращий митець»	2
7.	Підготовка до захисту педагогічних проектів	2
		<b>14</b>

## НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЕКТ

### (Індивідуальне навчально-дослідне завдання)

**МЕТА:** розвиток обізнаності із естетичними цінностями, естетичним ідеалом, жанровим розмаїттям мистецьких творів, удосконалення умінь оцінювати твори мистецтва, самооцінки та взаємооцінки естетичної діяльності, розвиток естетичного сприйняття, естетичних почуттів, естетичного смаку.

**ЗАВДАННЯ:** складання презентації власного ідеального світу через поєднання мистецьких форм.

№	Теми	Кількість годин
1.	Підготувати міні-лекції	4
2.	Підібрати музичне оформлення	4
3.	Розробити плакати-декорації	4
4.	Розробити проект «Ідеальний світ»	4
		<b>16</b>

### Визначення рейтингу діяльності студента зі спецкурсу «Основи організаційної компетентності вчителя»

Модуль (поточне тестування)					ІНДЗ	Підсумковий	Сума
T <sub>1</sub>	T <sub>2</sub>	T <sub>3</sub>	T <sub>4</sub>	T <sub>5</sub>			
10	10	10	15	5	30	20	100



**Підсумкове оцінювання зі спецкурсу  
«Основи формування організаційної компетентності майбутніх  
учителів»**

<b>За шкалою ECTS</b>	<b>За національною шкалою</b>	<b>За шкалою університету</b>
A	відмінно	90-100
BC	добре	75-89
DE	задовільно	60-74
FX	незадовільно з можливістю повторного складання	35-59
F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом	1-34

## СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – 2-е изд. – М. : Искусство, 1986. – 444, [1] с.
2. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / Іван Дмитрович Бех // Цінності освіти і виховання: наук. - метод. збірник. – К., –1997 С. 8 - 11.
3. Библер В. С. Михаил Михайлович Бахтин или Поэтика культуры / В.С.Библер. – М. : Изд. Прогресс, Гнозис, 1991. 176 с.
4. Болюбаш Я. Я. Державна програма «Вчитель» – поступ назустріч учителю // Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua>
5. Волошинова Л. В. Естетико-педагогічний вплив відео / Л.В.Волошинова // Мистецтво і освіта : наук.-метод. журн. – 2002. – №1. – С. 51-53.
6. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Искусство, 1968. – 576 с.
7. Гіптерс З. В. Художня самодіяльна творчість студентів як засіб естетичного виховання майбутніх спеціалістів : методичний посібник / Зінаїда Василівна Гіптерс. – Львів : Каменярь, 1998. – 144 с.
8. Грачева Л. В. Тренинг внутренней свободы: Актуализация творческого потенциала / Лариса Вячеславовна Грачева / И.о.С. - Петербург. акад. театр. искусства. – СПб. : Речь, 2003. – 60 с. – (Психолог. тренинг).
9. Дедюлина М. А. Учебно-методический комплекс по курсу «Эстетика» / М. А. Дедюлина. – Таганрог : Изд-во ТРТУ, 2004. – 136 с.
10. Дерманова И. Б. Психологический практикум. Межличностные отношения : метод. рекоменд. / И. Б. Дерманова, Е. В. Сидоренко. – СПб. : Речь, 2003. – 40 с. – (Психологический тренинг).
11. Евсеев Д. Метод проектов в сфере дистанционного обучения / Д.Евсеев, И. Евсеева // Новые знания. – 2000. – № 2. – С. 17-20.
12. Егорова С. А. Эстетическое воспитание будущих специалистов на уроках литературы [Электронный ресурс] / С. А. Егорова. – Режим доступа : <http://michac.narod.ru/Konferencia/Filologia/Egorova.doc>.

13. Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества : учебное пособие для вузов / Л. Б. Ермолаева-Томина. – М. : Академический Проект, 2003. – 304 с.
14. Эстетика : [навч. посіб.] / М. П. Колесніков, В. І. Колеснікова, В.О.Лозовий та ін.; за ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 208 с.
15. Эстетичне виховання : Довідник / [В. І. Мазепа, А. А. Азархин, В.С.Горський та ін.]; упоряд. Н. О. Яранцева. – К. : Політвидав України, 1988. – 214 с.
16. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти [Електронний ресурс] / І. А. Зязюн // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. — 2005. — N 25. — С. 13-18. — Режим доступу : [www.nbu.gov.ua/articles/2005/05ziasno.zip](http://www.nbu.gov.ua/articles/2005/05ziasno.zip)
17. Кічук Н. В. Творча особистість вчителя : педагогічні засади формування : [навч. посіб.] / Надія Василівна Кічук. – Одеса : Принт-Мастер, 1999. – 86 с.
18. Кутузова Г. І. Естетична самоосвіта студентів гуманітарних факультетів / Галина Іванівна Кутузова // Мистецтво та освіта. – № 3. – 1998. – С. 41-44.
19. Лещенко М. П. Зарубіжні технології підготовки учителів до естетичного виховання / М.П.Лещенко. – 2-е вид., доп. – Київ, 1996. – 192 с.
20. Масол Л. М. Образ – слово – думка: полікультурний діалог в освітньому просторі : наук.-метод. журн. / Людмила Михайлівна Масол // Мистецтво і освіта. – 1999. – № 4. – С. 38-46.
21. Падалка Г. М. Естетична культура майбутніх вчителів та умови її формування / Галина Миколаївна Падалка // Вища і середня педагогічна освіта : наук.-метод. збірн. – 1991. – № 15. – С. 56-59.

Додаток Е  
Дитячі малюнки







## Додаток Ж

### ВІДОМІ ВИСЛОВИ МИТЦІВ ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

- Архітектура – музика, застигла в камені (М. Гоголь).
- Гарний живопис – це вже музика (Б. Мікеланджело).
- Гарно вимовлене слово – це музика (К. Станіславський).
- Для мене краса диво з див. Тільки дурні люди не судять по зовнішності. Істинне таїнство життя не в невидимому, а в видимому (Оскар Уайльд).
- Естетика костюма, кімнати, сходів, верстату має аж ніяк не менше значення, ніж естетика поведінки (А. Макаренко).
- Живопис – це німа поезія, а поезія – це сліпий живопис (Леонардо да Вінчі).
- Жодна зовнішня краса не може бути повною, якщо вона не оживлена внутрішньою красою. Краса душі розливається подібно чарівному світлу по тілесній красі (В. Гюго).
- Краса врятує світ (Ф. Достоевський).
- Музика повинна висікати полум'я з людських сердець (Л. Бетховен).
- Стиль – одяг думок (Фінт Честерфілд).
- Таємниці мистецтва найкраще пізнаються потай. Краса, як і мудрість, любить відокремлене покоління (Оскар Уайльд).
- У прекрасному – правда, в правді – краса (Самюель Джонсон).
- У характері, у манерах, у стилі, в усьому найпрекрасніше – це простота (Г. Лонгфелло).

**Додаток 3**  
**ПРИСЛІВ'Я ДЛЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ**

- Взвся за гуж – не кажи, що не дуж.
- Вовків боятись – у ліс не ходить.
- Горбатого могила виправить.
- Грошей кури не клюють.
- Душа пішла в п'яти.
- Кидати тінь на тин.
- Колотись та бийся, а все ж надійся.
- Комар носа не підточить.
- Кривити душею.
- Ліс рубають – тріски летять.
- Малий золотник, але дорогий.
- Не в свої сані не сідай.
- Не все непогода, буде і сонечко.
- Не все те золото, що блищить.
- Не по Савці свитка.
- Немає диму без вогню.
- Один у полі не воїн.
- По одежі зустрічають, по розуму проводжають.
- Пустити козла в город.
- Сім разів відмір – один раз відріж.
- Товкти воду в ступі.
- Шила в мішку не сховаєш.
- Язик мій – ворог мій.
- Як аукнеться, так і відгукнеться.
- Як грім серед ясного неба.